

Қазақстан Республикасының Оқу-ағарту министрлігі
Министерство просвещения Республики Казахстан

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы
Национальная академия образования имени И. Алтынсарина



**Білім беру ұйымдарында қолжетімді білім беру ортасын
қалыптастыру және бағалау бойынша әдістемелік ұсынымдар**

**Методические рекомендации по формированию и оценке
доступной образовательной среды в организациях образования**

**Астана
2024**

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы Ғылыми-әдістемелік кеңесімен баспаға ұсынылды (2024 жылғы 10 маусымдағы № 2 хаттама)

Рекомендовано к изданию Научно-методическим советом Национальной академии образования им. И. Алтынсарина (протокол №2 от 10 июня 2024 года)

Білім беру ұйымдарында қолжетімді білім беру ортасын қалыптастыру және бағалау бойынша әдістемелік ұсынымдар – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА, 2024. – 200 б.

Методические рекомендации по формированию и оценке доступной образовательной среды в организациях образования – Астана: НАО имени И. Алтынсарина, 2024. – 200 с.

Бұл құралда білім беру ұйымдарында қолжетімді білім беру ортасын қалыптастыру және бағалау бойынша әдістемелік ұсынымдар ұсынылады.

Әдістемелік ұсынымдар педагогтерге, мектеп әкімшілігінің, әдістемелік кабинеттердің өкілдеріне, білім басқармалары мен бөлімдерінің мамандарына әр баланың сапалы білім алу құқығын қамтамасыз етуде пәрменді көмек көрсетуі тиіс.

В данном методическом пособии предлагаются рекомендации по формированию и оценке доступной образовательной среды в организациях образования.

Методические рекомендации должны оказать действенную помощь педагогам, представителям администрации школ, методических кабинетов, специалистам управлений и отделов образования в обеспечении права каждого ребенка на качественное образование.

© Ы. Алтынсарин атындағы
Ұлттық білім академиясы, 2024
Национальная академия образования
им. И. Алтынсарина, 2024

Кіріспе

Қазіргі заманғы білім беруді жаңғырту, өскелең ұрпақтың санасын рухани-адамгершілік бағдарларға көшіру ұмтылысы жағдайында ізгілендіру және тең білім беру мүмкіндіктері идеясы өзекті болып отыр. Дәл осы ізгілендіру мен даралау идеялары ерекше білім беруді қажет ететін баланың құқықтары туралы ережелер мен оның ата-анасының өздері білім алу түрін және білім алу ұйымын анықтай алатын ҚР «Білім туралы» заңының қалыптасуына негіз болды. Білім беру ұйымдарында инклюзивті білім беру мәдениетін қалыптастыру аспектісіндегі теңдік, қатыстылық, ынтымақтастық басымдықтарының құндылықтары инклюзивті білім берудің әлеуметтік және білім беру процесі ретіндегі негізгі қағидаттарымен, оқушылардың өзгешеліктеріне оң көзқарас жетекші болып табылатын динамикалық дамып келе жатқан тәсілмен тікелей байланысты, ал жеке ерекшеліктер проблема ретінде емес, таным процесін байыту мүмкіндігі ретінде қарастырылады.

Ерекше білім беруді қажет ететін балалар үшін білім алу – олардың табысты әлеуметтенуінің және кәсіби және әлеуметтік қызметтің әртүрлі түрлерінде өзін-өзі тиімді жүзеге асыруының негізгі шарты. Осы негізде балаларға қатысты мемлекет пен қоғамның алдында тұрған басты міндет – қоғамда одан әрі әлеуметтік оңалту және бейімдеу мақсатында білім алу және арнайы әлеуметтік қызметтерді алуда жағдай жасау, көмек көрсету.

Мектеп – бұл балалардың көп уақытын өткізетін, қарым-қатынас жасайтын, жаңа адамдармен танысатын және достасатын орны. Мектеп ортасына қосылу әрдайым оңай бола бермейді, әсіресе оқытуда ерекше білім беруді қажет ететін оқушылар үшін өзінің қиындықтары болады.

Белгілі болғандай, көптеген елдерде ЭЫДҰ ұсынымдары бойынша білім берудегі сәтсіздіктердің объективті себептеріне сүйене отырып, олардың ерекше қажеттіліктеріне сәйкес балалардың үш тобының категориялық жүйесі қолданылады.

Бірінші топқа психофизикалық дамуында бұзылыстары бар балалар жатады: есту, көру, интеллект, сөйлеу, тірек-қимыл аппараты, психикалық дамуы тежелген және эмоционалды-еріктік бұзылулары бар балалар.

Екінші топқа оқытуда ерекше қиындықтары бар, мінез-құлық және эмоционалдық проблемалары бар балалар жатады. Белгілі бір қиындықтар зияты зақымдалмаған білім алушыларда байқалады және жеке академиялық дағдыларды меңгеруде көрінеді: жазу, оқу немесе есеп (дисграфия, дислексия, дискалькулия және т.б.). Әдетте, бұл қиындықтар уақытша және мамандардың көмегіне жүгінсе жеңуге болады. Мінез-құлық және эмоционалдық проблемалар дамудың ерекше проблемаларына (гиперактивтілік пен зейіннің жетіспеушілігі,

аутизм спектрінің жеңіл бұзылыстары және т.б.), сондай-ақ қолайсыз психологиялық факторлар (отбасындағы тәрбиенің бұзылуы, бала-ата-ана және отбасы ішілік қарым-қатынас) құрбыларымен және мұғалімдерімен қарым-қатынаста әртүрлі қиындықтарға (қорқақтық, енжарлық, оқшаулану немесе жанжал, бағынбау, агрессивтілік) әкеледі.

Үшінші топ әлеуметтік-психологиялық, экономикалық, тілдік және мәдени себептерге байланысты ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларды біріктіреді. Бұған аз қамтылған отбасы балаларының микроәлеуметтік және педагогикалық немқұрайлығы, балаларды тәрбиелеу мен дамытуға тиісті көңіл бөлмейтін отбасылардан шыққан адамдар, әлеуметтік қауіп тобындағы отбасылар (алкоголизм, нашақорлық және т.б.) жергілікті қоғамға бейімделуде қиындықтарға тап болған балалар (босқындар, мигранттар, кандастар) немесе мектепте оқытылатын тілді нашар түсінетін және оқытылатын тілде сөйлемейтіндер және т.б. жатады.

Әртүрлі білім беру қажеттіліктері бар білім алушылардың осы топтарын анықтау мектептің оқуда қиындықтары бар кез келген оқушыны не себеп болғанына қарамастан назардан тыс қалдырмауға мүмкіндік береді.

Бұл оқу құралында экономикалық, тілдік, мәдени себептерге байланысты қиындықтары бар, үшінші топтағы балаларға арналған инклюзивті білім беру ортасын ұйымдастыру бойынша ел педагогтеріне арналған әдістемелік ұсынымдар бар.

Мұғалімдер ерекше білім беруді қажет ететін білім алушы деп тек психофизикалық дамуында ауытқуы бар білім алушыны ғана емес, оқуда қиындықтары бар кез келген білім алушы екенін түсінуі маңызды.

Бұл тұрғыда оқу үдерісін сапалы психологиялық-педагогикалық қолдау көрсетуді жүзеге асыру тетіктерін әзірлеу қажет, өйткені инклюзия білім алушыны мектеп жағдайына бейімдеуге емес, қолайлы білім беру ортасын барлық білім алушылар үшін құруға бағытталған.

Бұл жұмыс білім беру бөлімдері мен бөлімшелерінің басшылары мен әдіскерлеріне, мектеп әкімшілігіне және мұғалімдерге барлық оқушылардың жан-жақты қажеттіліктерін ескере отырып, қолжетімді білім беру ортасын ұйымдастыруда оқу-әдістемелік көмек көрсетуге, білім алушылардың әлеуметтенуі мен әлеуметтік бейімделу сапасын, барлық балалар және мектеп қауымдастығындағы инклюзивті мәдениетті арттыруға бағытталған.

1 Қолжетімді білім беру ортасы баланың сапалы білім алу құқығын қамтамасыз ету факторы ретінде

«Білім» термині баланың жан-жақсы дамуы тұрғысынан ерекше мағынаға ие сөз тіркесін тудырады: «адамның білімі». Оның үстіне адам басқалардың оны қалай көретініне сәйкес қалыптасады. Ал мүмкіндігі шектеулі адам, әдетте, өз қажеттіліктерін өз бетінше қанағаттандыра алмайтын мұқтаж ретінде қабылданады. Бұл дамуында қиындықтары бар баланың өз тәжірибесінде де, ата-ананың санасында да белгілі бір білім түрін, өзіне, басқаларға, әлемге деген көзқарасты қалыптастыратыны тәжірибеде бекітілген. Ал кейбіреулері ғана қоршаған ортаның қысымын жеңеді. Бейімделетін білім беру ортасын құру дені сау балалар мен мүмкіндігі шектеулі балалардың арасындағы қарама-қайшылықты азайтуға, педагогикалық технологияларды дамуында қиындықтары бар баланың ерекшеліктері мен шектеулеріне бейімдеуге арналған, бұл отбасына баланың ауруының ауырлығын түсінудегі үрейдің шегін төмендетуге, сондай-ақ оның алдындағы кінәлі сезіну шегін бәсеңдетуге мүмкіндік береді. Инклюзивті мектептегі білім беру ортасының маңызды сипаттамасы – оқушыны педагогикалық әсер ету объектісі ретінде манипуляциялаудан баланың өзін-өзі бағалайтын тұлға, білім беру іс-әрекетінің субъектісі ретінде дамуына жағдай жасауға көшу. Білім беру ортасы – бұл білім беру саласындағы бірлескен іс-әрекеттің нәтижесінде пайда болатын адамдар бірлігінің нысаны. Бұл қызметтің негізінде оған қатысатын қатысушылардың келісілген қажеттіліктері, оларға қол жеткізудің мақсаттары мен құралдары мәдениеттің игерілген тетіктерінің арқасында қатысушылардың өздері қалыптастырады және ойлап табады. Бұл білім беруде кеңістіктік бейнелерді пайдаланудың орындылығын анықтайды [1].

Білім беру ортасы дегеніміз не?

Педагогика мен психологияның түйіскен жерінде орналасқан бұл терминнің әлі күнге дейін нақты анықтамасы жоқ. Алдымен «орта» сөзінің нені білдіретінін анықтау керек. Сергей Кузнецовтың редакциясымен орыс тілінің үлкен түсіндірме сөздігіне сәйкес (2014 жылғы басылым), бұл «әлеуметтік-тұрмыстық жағдай, адамның өмірі, оның қоршаған ортасы өтетін жағдайлар».

Осылайша, білім беру ортасы кең мағынада адамның тәрбиесі, оқуы және дамуы жүзеге асырылатын жағдайлардың жиынтығы болып табылады. Педагогтер мен педагогикалық дизайнерлердің міндеті – тәрбиелеуге, оқытуға және дамытуға барынша ықпал ететін «дұрыс» білім беру ортасын құру. Сондықтан педагогикадағы білім беру ортасын зерттеу – бұл балалар мен ересектерге білім берудің оңтайлы жағдайларын үнемі іздеумен және қалыптастырумен байланысты нақты нәрсе.

Көптеген мұғалімдер мен психологтар бұл тұжырымдаманың өзіндік түсіндірмелерін ұсынады. Мысалы, МҚПУ Педагогика және білім беру психологиясы институтының профессоры Витольд Ясвин «білім беру ортасы: модельдеуден дизайнға» монографиясында бұл ұғымды келесідей түсіндіреді:

«Білім беру ортасы – берілген үлгі бойынша жеке тұлғаны қалыптастырудың ықпалы мен шарттарының жүйесі, сондай-ақ оның әлеуметтік және кеңістіктік-объективті ортадағы дамуы үшін мүмкіндіктер».

Ал Ресей білім академиясының психологиялық институтының даму эконпсихологиясы және психодидактикасы бағытындағы зерттеуші Виктор Пановтың анықтамасы бойынша білім беру ортасы – бұл «педагогикалық-психологиялық жағдайлар мен ықпалдар жүйесі, әлі көріне қоймаған қызығушылықтар мен қабілеттерді ашу үшін және әрбір жеке тұлғаға тән табиғи бейімділіктер мен жасқа байланысты әлеуметтену талаптарына сәйкес білім алушылардың бұрыннан байқалған қабілеттері мен тұлғасын дамыту үшін де мүмкіндіктер туғызады».

«Білім беру кеңістігі» термині білім беру ортасы ұғымымен тығыз байланысты, бірақ бұл бір нәрсе емес. Қоршаған орта кеңістікті қамтиды; бұл оның элементтерінің бірі. Бірақ бұл онымен шектелмейді. Бірақ кеңістік сонымен бірге белгілі бір мағынада қоршаған ортаны қамтиды. Бұл дегеніміз әдемі ғимараттың көрермен залымен, фойесімен, асханасымен, гардеробымен болуы секілді (кеңістік), немесе өнерге барлық рухани жан-тәнімен еніп және кейіпкерлермен бірге барлық сезімдерін сезініп, соның нәтижесінде біз әр керемет қойылымнан соң сәл басқа адамдар ретінде шығуымыз сияқты мысалдарды келтіре аламыз (қоршаған орта).

Бұл ұғымдардың арасындағы айырмашылықтың академиялық түсіндірмесін А.И. Герцен атындағы Ресей мемлекеттік педагогикалық университетінің Тәрбие және әлеуметтену кафедрасының меңгерушісі Сергей Кривичтің мақаласынан табуға болады. Ол білім беру кеңістігін «белгілі бір аумақта жұмыс істейтін білім беру мекемелерінің, білім беру процестерінің және білім беру орталарының жиынтығы, адамға әсер ете алатын белгілі бір жолмен өзара байланысты жағдайлардың жиынын білдіреді. Ал кеңістік ұғымының өзі оның құрамына адамның кіруін білдірмейді» деп анықтама береді. Ал білім беру ортасында адам бірден енгізілген болады, ол оқу іс-әрекетінің субъектісі ретінде қарастырылады, оның қоршаған ортаның басқа субъектілерімен және объектілерімен қарым-қатынасы зерттеледі және үлгіленеді [2].

«Қоршаған орта» ұғымы көп қырлы. Қоршаған орта жеке тұлғаны қоршап тұрған жағдайлар мен мүмкіндіктер ретінде жан-жақты зерттеліп, авторлар өз тұжырымдарына сүйене отырып анықтаған.

С.И. Ожеговтың орыс тілінің сөздігінде «қоршаған орта» ұғымы «...ортаның, адам қоғамының қызметі жүзеге асатын табиғи жағдайлардың жиынтығы» ретінде беріледі; «қоршаған әлеуметтік-тұрмыстық жағдайлар, сондай-ақ осы жағдайлардың ортақтығымен байланысты адамдар жиынтығы» мағынасы да көрсетіледі.

«Орта» термині философияда екі позицияда қарастырылады:

1) қоршаған әлем, даму үшін кеңістік және материал ретінде болады, оның көмегімен жеке адам өз жолын тікелей немесе айналмалы етіп жасайды;

2) қоршаған орта, адам қоғамы мен тірі ағзалардың қызметі жүзеге асатын табиғи жағдайлардың жиынтығы. Әлеуметтану тұрғысынан қоршаған орта «адамды қоршап тұрған оның тіршілігі мен қызметінің әлеуметтік, материалдық және рухани жағдайлары» деп түсіндіріледі. Қоршаған орта кең мағынада (макроорта) әлеуметтік жүйені тұтастай қамтиды. Тар мағынада (микроортаға) адамның жақын ортасы: отбасы, тәрбие ұжымы, микро топ жатады.

Педагогикада қоршаған орта – баланың өмірі мен тұлға ретінде дамуы жүзеге асатын табиғи және әлеуметтік жағдайлардың жиынтығы. Өмір сүру ортасы – адамды, қоршаған ортаны, сондай-ақ осы жағдайлардың ортақтығы арқылы онымен байланысты адамдарды қоршаған әлеуметтік-тұрмыстық жағдайлар. Осылайша, бала қоршаған ортаның әсерінен физикалық, психикалық және моральдық жағынан өзгереді, тұлға болып қалыптасады. [3].

В.В. Рубцованың пікірінше, орта қарым-қатынас, өзара әрекеттестік, өзара байланыс арқылы іске асатын адамның ажырамас әлемі. В.А. Ясвин осы ұғымның мазмұнын талдай келе, ортаны адамға әсер ету мен жағдайлар кешені ретінде анықтайды да, тұлғаның психологиялық-педагогикалық тұрғыда даму мүмкіндігі деп қарастырады. Ішкі және сыртқы орта адамның қауіпсіздігіне, оның физикалық, әлеуметтік және рухани дамуына ықпал етеді. Адамның қауіпсіздігінде тұрмыстық жағдайы, әл ауқат деңгейі, тұрмыстық ортасы, әдет-ғұрыптары, мінез-құлық, адамгершілік және эмоционалдық нормаларды құрайтын әлеуметтік факторлардың орны ерекше. Адамның әртүрлі даму кезеңдерінде оның қауіпсіздігі үшін білім беру ортасы өте маңызды. Білім беру ортасы соңғы онжылдықта білім беру мәселелерін талқылау және зерделеу кезінде кеңінен қолданылатын ұғым және оның көп аспектілігі мен белгісіздігін растайтын «білім беру ортасының феномені» термині пайда болды. «Білім беру ортасының феномені» білім беруді әлеуметтік өмір саласы, ал «орта» білім беру факторы ретінде ұғындыратын қазіргі заманғы түсінікке байланысты қарастырылады.

В.И. Слободчиковтың пікірінше, білім беру ортасы – білім беруші мен білім алушының кездескен жерінде басталады, онда олар білімді пән ретінде және ортақ қызмет ресурсы ретінде бірлесіп жобалап, құрастыра бастайды және

жекелеген элементтер арасында белгілі бір байланыстар мен қатынастар түзіледі. Демек, білім беру ортасы-білім алуға қолдау көрсететін, білім беру үшін бірлесіп қызмет ететін орта. Бұл орта берілген үлгі бойынша тұлғаның қалыптасуына әсер ететін ықпалдар мен шарттар, сондай-ақ оның дамуы үшін әлеуметтік, кеңістік пен заттық мүмкіндік жүйесі болып табылады.

Ғылыми әдебиеттерде әртүрлі білім беру мекемелеріндегі білім беру ортасының ерекшелігі төмендегідей қарастырылады, олар:

- білім беру мекемелерінің типтік және түрлілік ерекшеліктерімен;
- баланың өмір тіршілігін ұйымдастыру және басқару жүйесімен;
- балалар тобымен – оқу сыныптарының, уақытша балалар ұжымдарының (үйірмелердің, клубтардың және қызығушылықтары бойынша балалар бірлестіктерінің) топтарымен; көшбасшылардың және көшбасшылық қабілеті төмен тұлғалардың болуымен; баланың басқа ұжымдарға, топтар мен шағын топтардың біріктірілуімен, олардағы баланың қозғалу деңгейімен;

- білім беру мекемелері субъектілерінің әлеуметтік байланысымен (өмір салты, қызметі, мінез-құлқы, өзара әрекеті (өзара әрекеттесуі, өзара көмек, үстемдік, авторитарлық және т. б.), жеке бас үлгісі, жұмыс тәжірибесі (қарым-қатынас, өзара көмек, үстемдік, авторитарлық және т. б.) ;

- білім беру ортасының ақпараттық құрамдас бөлігі (ішкі тәртіп ережелері, жарғы, конституция туралы декларация, заңдар және т. б.);

- адамдарға қарым-қатынас декларация нормаларымен емес, нақты, олардың пікірлері және бағасымен анықталуымен;

- жеке және қоғамдық қауіпсіздік ұйғарымдары және ережелерімен;

- мектептегі көрнекілік құралдарымен (қандай да бір формада көрсетілген кез келген идеялар; талаптар, бұйрықтар, кеңестер, ережелер, тілектер, яғни білім беру ортасының субъектісіне дербес бағыттап әсер ету);

- ортаның материалдық және соматикалық құрылымы (оқыту жағдайы, бос уақыт және демалыс жағдайлары; психологиялық микроклимат).

С.В. Тарасовтың пікірінше, білім беру мекемелерінің білім беру ортасының құрылымы үш компоненттен тұрады: *кеңістіктік-семантикалық, мазмұндық-әдістемелік; коммуникациялық-ұйымдастырушылық*. Кеңістіктік-семантикалық компонент бұл білім беру мекемесінде балалардың өмір сүру кеңістігін сәулеттік-эстетикалық ұйымдастыру және мектептің символикалық кеңістігі, яғни оның символикасы, атрибуттары, дәстүрлері және т.б. Мазмұндық-әдістемелік компонент мазмұндық саланы (білім беру мекемесінің өмір сүру тұжырымдамасы, тәрбие жұмысының тұжырымдамасы мен бағдарламасы, негізгі және қосымша білім беру бағдарламалары); білім беру мекемесінде балалардың тіршілік әрекетін ұйымдастыру технологиясы, формалары, әдістері (іс-шаралар, ойындар, басқару және өзін-өзі басқару құрылымы және т.б.), іс-шаралар мен ұжымдық шығармашылық істерді дайындау және өткізу.

Коммуникациялық-ұйымдастыру компоненті білім беру мекемесінің білім беру ортасы субъектілерінің ерекшеліктерін, коммуникациялық саласын, ұйымдастыру шарттарын, яғни басқару мәдениетінің ерекшеліктерін білдіреді.

Г.А. Ковалев еңбектерінде білім беру ортасының құрылымына қатысты басқаша өзара байланысты үш негізгі параметрді бөліп көрсетеді: «физикалық орта» (мектеп бөлмелері мен мектеп ғимараттарының архитектурасы және дизайны және т.б.); «адами фактор» (білім беру процесінің субъектілері арасындағы әлеуметтік тығыздық, оқушылар мен мұғалімдердің жас ерекшеліктері және т.б.); «оқыту бағдарламасы» (іс-әрекет құрылымы, оқыту стилі және т.б.).

В.А. Ясвин білім беру ортасы компоненттерін кеңістіктік-сәулеттік (мұғалім мен оқушыны қоршаған пәндік орта); әлеуметтік (балалар мен ересектердің ортақтығының ерекше формасымен анықталады) және технологиялық (білім беру процесінің мазмұны, бала меңгеретін іс-әрекет тәсілдері, оқытуды ұйымдастыру) деп топтаған.

Е.А. Климовтың зерттеулері білім беру ортасының құрылымын келесі құрамда ұсынады:

- ортаның әлеуметтік-байланыс бөлігі (жеке бас, мәдениет, тәжірибе, салауатты өмір салты үлгісі; мекемелер, ұйымдар, олардың өкілдерінің өзара қарым-қатынасы; өз тобының және басқа да ұжымдардың құрылымы, адам байланысатын топ және адамның топтарға қосылуы мен нақты орны);

- ортаның ақпараттық бөлігі (ішкі тәртіп ережелері, оқу орнының Жарғысы, дәстүрлер, жеке және қоғамдық қауіпсіздік ережелері, көрнекілік құралдары, дербес бағытталған әсер ету);

- ортаның соматикалық бөлігі (өз денесі және оның жағдайы);

- ортаның пәндік бөлігі (материалдық, физикалық-химиялық, биологиялық, гигиеналық жағдайлар).

Жаңаша оқыту нысандары мен әдістері, білім алушылардың оқудағы жетістіктерін диагностикалау мен бағалау жүйесі біртіндеп енгізілуде. Мектептен тыс, қосымша білім беру бағдарламалары, мектепті басқару моделі және барлық мүдделі тараптармен әріптестікке негізделген достық қалыптағы білім беру ортасының болуы, ата-аналардың балаларды оқыту мен тәрбиелеу процесіндегі рөлін белсендіру тетіктерін анықтау үздіксіз жетілдіру үстінде [4].

Т.В. Менг білім беру ортасын білім беру субъектісін мәдени құндылықтарды игеру, тұтыну, айырбастау және тарату процестеріне тартатын және мінез-құлықта өзекті болатын әлеуметтік коммуникациялар кеңістігі ретінде қарастырады. Зерттеушінің көзқарасы бойынша білім беру ортасы белгілі бір әлеуметтік сапаның ортасы болып табылады. Білім беру ортасының әлеуметтік сапасы оның атқаратын қызметтеріне байланысты: бейімделген, қауымдастырылған және шығармашылық [5].

Білім беру ортасы – бұл оқушылар мен мұғалімдердің жеке тұлғасын жан-жақты дамыту үшін оңтайлы жағдай жасау мақсатында мектеп әкімшілігі, бүкіл

педагогикалық ұжым оқушылардың өздері және олардың ата-аналарының міндетті түрде қатысуымен ұйымдастыратын жағдайлардың жиынтығы. Кедергісіз білім беру ортасын ұйымдастыру оның жеке тұлғаға әсерін оңтайландыруды қамтамасыз етеді. Білім беру процесін басқаратын қатысушы (педагог, ата-ана) ортаны диагностикалау, жобалау және тәрбие нәтижесін шығару құралына айналдыру жөніндегі іс-қимыл жүйесін орындайды. Ортаңғы тәсіл – бұл баланың жеке басының қалыптасуы мен даму процестерін (қоршаған орта арқылы) басқарудың теориясы мен технологиясы. Қоршаған ортаға деген көзқарастың жекелеген теоретиктері мұғалімнің іс-әрекетінде баламен белсенді қарым-қатынастан оның өзін-өзі оқытуы мен өзін-өзі дамытуға ықпал ететін оқу ортасын қалыптастыру саласына баса назар аударуды ұсынады. Осылайша, білім беру ортасы-бұл баланың танымы мен дамуын қамтамасыз ететін жергілікті орталардың жиынтығы; білім беру ортасының негізгі элементі-қоршаған ортаның әсері мен қоршаған орта жағдайлары түрінде ұсынылған қоршаған орта ресурсы. Кез келген білім беру ортасы бала жұмыс істейтін жергілікті орталардың жиынтығымен анықталады:

- 1) мен - жағдай;
- 2) отбасы;
- 3) сынып (топ);
- 4) білім беру мекемесі;
- 5) аула, шағын аудан және т. б.

Сонымен қатар, «білім беру кеңістігі» деген ұғым білім беру ортасының сипаттамаларының бірі ретінде қарастырылады.

Қоршаған орта әртүрлі мәдени тәжірибенің көзі ретінде әсерлердің жиынтығы болып табылады. Мәдениет элементтері оқыту мен тәрбиелеудің мақсаттары мен міндеттеріне сәйкес білім берудің экологиялық ресурсына айналады. Білім беру ресурсына айналатын мәдени фрагменттердің саны неғұрлым көп болса, білім беру ортасы әсер ету тұрғысынан соғұрлым бай болады. Қоршаған орта әлеуметтік тәжірибені табысты игеру мүмкіндіктерінің жиынтығы ретінде шарттар жиынтығы болып табылады. Бұл жағдайлар «бала – қоршаған орта» жүйесінде өзара әрекеттесу және өзара әсер ету процесін оңтайландыруға мүмкіндік береді. Әрбір шарт білім беру ортасының ресурсын білдіреді.

Қоршаған орта ресурстарының құрылымдық-мазмұндық сипаттамасы білім беру ортасының негізгі салаларына сәйкес бірнеше топтарды бөлуге мүмкіндік береді: пәндік, кеңістіктік, ұйымдастырушылық-семантикалық, әлеуметтік-психологиялық. Даму мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс жасауда бейімделгіш білім беру ортасын ұйымдастыру ата-аналар мен мұғалімдердің

белгілі бір қолдауымен дамуында қиындықтары бар бала әдеттегідей, көбінесе қоғамның басқа мүшелерінен ерекшеленбейтіндігін білдіреді [1].

Қолайлы білім беру ортасын құру – сапалы білім беруді, оның қолжетімділігін, білім алушылар мен олардың ата-аналары үшін ашықтығы мен тартымдылығын қамтамасыз етуге, білім беру қатынастарының барлық қатысушыларының денсаулығы мен әлеуметтік әл-ауқатын қорғауға бағытталған мемлекеттік білім беру саясатының басым бағыттарының бірі.

Білім беру ортасының мазмұнына байланысты оны бірнеше түрге бөлуге болады. Оларға *кедергісіз білім беру ортасы, қолжетімді білім беру ортасы, жайлы білім беру ортасы, инклюзивті білім беру ортасы* жатады. Бұл білім беру орталары бір-бірімен тығыз байланысты және бір-бірін толықтырады. *Кедергісіз білім беру ортасы, қолжетімді білім беру ортасы, жайлы білім беру ортасы* үшеуі де *инклюзивті білім беру ортасының* құрамдас бөлігі болып табылады.

Кедергісіз білім беру ортасы барлық оқушыларға, соның ішінде мүмкіндігі шектеулі балаларға білім беру мекемелерінің қолжетімділігін қамтамасыз ете отырып, денелік және бағдарлы кедергілерді жоюға бағытталған. Оған пандустар, лифтілер, арнайы санитарлық тораптар және т.б. сияқты инфрақұрылымды бейімдеу кіреді. Мақсат – физикалық тұрғыдан болатын шектеулер оқушылардың білім алуына кедергі келтірмейтіндей жағдай жасау.

Әлемдік аренада инклюзияның деңгейін жоғары жерде, кедергісіз орта тұжырымдамасы үлкен маңызға ие. Кедергісіз орта – бұл олардың физикалық мүмкіндіктеріне, жасына немесе кез келген басқа шектеу факторларына қарамастан, барлығына қол жетімді кеңістік. Ол адамдардың әртүрлі іс-шараларға қатысуына кедергі келтіруі мүмкін физикалық, әлеуметтік және мінез-құлық кедергілерін қамтиды және барлығына тең мүмкіндіктерді қамтамасыз ету үшін оларды жоюды қолдайды.

Кедергісіз ортаны құру қолжетімділік ережелерін сақтауды ғана емес; бұл инклюзивтілік мәдениетін дамыту мен әртүрлілікті құрметтеуді қамтиды. Қоғамдық орындарда, жұмыс орындарында, оқу орындарында немесе демалыс орындарында болсын, кедергілердің болмауы адамдардың қоршаған ортада еркін жүріп-тұруына және қоғам өміріне толық қатысуына мүмкіндік береді. Кедергісіз ортаның негізгі аспектілерінің бірі - физикалық қолжетімділік. Олардың қатарында пандустар, лифтілер, кеңейтілген есік ойықтары, тактильді жабындар және қозғалыс мүмкіндігі шектеулі адамдардың өз бетінше қозғалуына мүмкіндік беретін басқа да мүмкіндіктер бар. Мүгедектер арбасын пайдаланушылардан арбалары немесе қозғалуға арналған құралдары бар адамдарға дейін, физикалық қолжетімді орта кез келген адамның ғимараттарға, көліктерге және қоғамдық ыңғайлылыққа оңай қол жеткізуін қамтамасыз етеді.

Оның үстіне сенсорлық қолжетімділікті қамтамасыз ету көру немесе есту қабілеті зақымдалған адамдар үшін өте маңызды. Брайль жазуы, жаяу жүргіншілер өткелдеріндегі дыбыстық сигналдар және қоғамдық хабарландырулардағы жазу немесе сурдоаударма әртүрлі сенсорлық қажеттіліктерді қанағаттандыратын кедергісіз ортаның маңызды элементтері болып табылады.

Алайда, шынымен кедергісіз ортаға қол жеткізу физикалық жағдайды ғана қамтымайды. Бұл оқшаулануға және шеттетуге ықпал ететін әлеуметтік және мінез-құлық кедергілерін жоюды талап етеді. Бұл мүмкіндігі шектеулі немесе басқа да ерекше қажеттіліктері бар тұлғалардың алдында тұрған мәселелер туралы ақпараттан хабардар болуын, эмпатияны және түсінуін арттыруды қамтиды.

Мысалы, жұмыс орындарында инклюзивтілік мәдениетін дамыту ақылға қонымды бейімделулерді қамтамасыз етеді, әртүрлілікті оқытуды ынталандырады және мүмкіндігі шектеулі қызметкерлердің алға жылжуына кедергі келтіруі мүмкін жалған сенімдерді жоюды қамтиды. Әр адамның ерекше көзқарастары мен үлестерін бағалау арқылы ұйымдар неғұрлым қолайлы және тең жұмыс ортасын құра алады.

Сол сияқты, білім беру мекемелері инклюзивті оқыту тәжірибесін енгізу, қолдау қызметтерін ұсыну және оқу материалдары мен құралдарының қолжетімділігін қамтамасыз ету арқылы инклюзивтілікті ілгерілетуде маңызды рөл атқарады. Әртүрлі оқу стильдері мен қажеттіліктерін ескере отырып, мектептер мен университеттер қабілеті әртүрлі барлық білім алушыға оқуда және қоғамда жетістікке жетуге мүмкіндік береді.

Физикалық кеңістіктер мен институттардан басқа, кедергісіз орта тұжырымдамасы цифрлық платформалар мен технологияларға да қатысты болады. Сандық коммуникациялар мен қызметтерге тәуелділіктің артуы жағдайында мүмкіндігі шектеулі адамдар үшін веб-сайттардың, қолданбалардың және онлайн мазмұнның қолжетімділігін қамтамасыз ету өте маңызды. Бұған экранды оқу бағдарламаларының үйлесімділігі, пернетақта арқылы шарлау және ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (АКТ) инклюзивті және барлығына қолжетімді ететін суреттерге арналған балама мәтін сияқты мүмкіндіктер кіреді.

Сонымен қатар, кедергісіз ортаны ілгерілету қоғамдық, институционалдық және үкіметтік деңгейлерде ынтымақтастық пен үгіт-насихатты қажет етеді. Ұйымдар мен құқық қорғау топтары ақпаратпен хабардар етуді арттыруда, саясатқа әсер етуде және қолжетімділік пен инклюзивтілікке ықпал ету үшін ресурстарды жұмылдыруда шешуші рөл атқарады.

Қорытындылай келе, кедергісіз ортаны құру тек талаптарға сәйкес келу мәселесі ғана емес; бұл барлық адамдар үшін теңдікке, қадір – қасиетке және әлеуметтік интеграцияға ықпал етудің негізгі аспектісі. Физикалық, әлеуметтік және мінез-құлық кедергілерін жою арқылы біз әр тұлғаның қабілетіне немесе жағдайына қарамастан, барлығы қатыса алатын, үлес қоса алатын және өркендеуге мүмкіндігі бар қоғам құра аламыз. Бұл жалпы қоғамға пайда әкелетін, біздің қауымдастықтарымызды байытатын және әділетті, инклюзивті әлем құруға ықпал ететін ұжымдық күш [6].

Жайлы білім беру ортасы барлық білім алушылар үшін қолайлы жағдай жасауға, олардың психологиялық және физикалық әл-ауқатын қамтамасыз етуге баса назар аударады. Бұған ыңғайлы жабдықтар, эргономикалық оқу орындары, жайлы және қауіпсіз кеңістіктер, сондай-ақ оқу орнындағы достық және қолдау атмосферасы кіреді.

Жайлы білім беру ортасы оқыту субъектілері уақытты тиімді өткізетін жағдайларды қалыптастырудан тұрады. Қолайлы білім беру ортасын қалыптастырудың негізгі әдістері педагогикалық процеске қатысушылардың үздіксіз өзара іс-қимылынан, аудиторияны интерьермен безендіруден, қоршаған ортаның тұрақтылығынан және білім алушылар мен педагогтердің эмоционалдық әл-ауқатынан тұрады. Мұғалімнің эмоционалды сөйлеуі оқу процесінде жағымды атмосфера құру кезінде маңызды. Білім алушылар үшін білім беру қызметі кезіндегі жағымды сәт педагогтің, білім алушының жеке ерекшеліктеріне үндеуі болып табылады; физикалық және көзбен байланыс жайлы білім беру ортасын тиімді қалыптастыруға да әсер етеді. Екінші тиімді әдіс – жайлылық пен жылулық, тыныштық пен релаксация жасайтын аудиторияның интерьер дизайны.

Ыңғайлы жұмсақ жиһаз, бірдей түс схемасы, стендтердің дизайны, тәуелсіз және ұжымдық қызметке арналған аймақ оң әсер етеді. Мұның бәрі ұйымдастырушылық, басқарушылық және коммуникативтік тәжірибеге оң әсер етеді. Жайлы білім беру ортасын қалыптастырудың келесі әдісі – тұрақты қауіпсіздік сезімі мен эмоционалды әл-ауқатқа бағытталған қоршаған кеңістіктің тұрақтылығы. Бұл әдісті сәтті жүзеге асыруға дұрыс ұйымдастырылған оқу процесі әсер етеді.

Көбінесе ыңғайлы білім беру ортасы педагогикалық процесс барысында құрылған қарым-қатынасқа байланысты. Оқу процесін ұйымдастырған кезде әріптестермен, білім алушылармен қарым-қатынасты дұрыс құру керек, эмоционалды жағдай осыған байланысты болады. Педагогикалық процеске қатысушылармен қарым-қатынас құру кезінде дұрыс мінез-құлық моделін таңдау керек. Ең жақсы нұсқа – бастаманы, белсенділікті, бір-бірінің пікірлері мен мүдделерін ескеруді қамтитын тең позицияны ұстау [7].

Қазақстан Республикасы Президентінің 2022 жылғы 13 қыркүйектегі № 1008 Жарлығымен Мемлекет басшысының 2022 жылғы 1 қыркүйектегі «Әділетті мемлекет. Біртұтас ұлт. Берекелі қоғам», Қазақстан халқына Жолдауды іске асыру жөніндегі Жалпыұлттық іс-шаралар жоспарына сәйкес «Жайлы мектеп» білім беру саласындағы пилоттық ұлттық жоба іске асырылуда [8].

Білім беру сапасын арттыру мемлекеттің басымдық беретін міндеттерінің – бірі. Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі ұлттық даму жоспарында балаларды оқыту үшін қолайлы жағдайлар мен орта жасау міндеті қойылған.

Әрбір қазақстандық оқушының білім алушылар мен олардың ата-аналарының қатысуымен мемлекет, мектеп әкімшілігі, педагогикалық ұжым құратын оқуы мен жан-жақты дамуы үшін лайықты жағдайлары болуы тиіс.

Орта білім беру саласындағы ең өзекті мәселе, әсіресе ірі қалаларда оқушы орындарының тапшылығы мәселесі болып қала береді.

Тәуелсіздік жылдарында еліміз бойынша мектептер желісі 1,4 мың бірлікке (9 мыңнан 7,6 мыңға дейін) қысқарды, бұл негізінен келешегі жоқ елді мекендердегі шағын жинақталған мектептерде білім алушыларды қысқарту және осы мектептерді жабу есебінен. Контингент 3,7 млн оқушыға жетті, оның 2,2 млн - ы қалалық мектептерде, 1,5 млн – ы ауылдық жерлердегі мектептерде. 2022 жылы оқушы орындарының ағымдағы тапшылығы 270 мың орын, оның ішінде қала бойынша – 174 мың орынды, ауыл бойынша – 96 мың орынды құрайды [9].

«Жайлы мектеп» ұлттық жобасы оқушы орындарының тапшылығы, апатты мектептерді жою және үш ауысымды оқыту мәселелерін шешуге бағытталған. 2024-2025 жылдар аралығына 740 мың оқушыға 369 мектеп, оның ішінде осы жылға 217 мектеп жоспарланған (1-сурет).



1-сурет. «Жайлы мектеп» ұлттық жобасы

Қолжетімді білім беру ортасы білім беру ресурстары мен қызметтеріне тең қолжетімділікті қамтамасыз етуге бағытталған шаралардың кең ауқымын қамтиды. Физикалық аспектілерден басқа, оған ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, бейімделген оқу материалдары мен ресурстар, сондай-ақ ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларды қолдау бағдарламалары кіреді. Бұл орта физикалық немесе психикалық ерекшеліктеріне қарамастан барлық оқушыларға мүмкіндіктер жасауға бағытталған.

Қазіргі білім беру моделінде «қолжетімді білім беру ортасы» термині оқушының жеке басын әлеуметтік-білім беру қатынастары жүйесіне толық интеграциялау және даму ыңғайлылығын арттыру мақсатында қолданылады. Қолжетімді білім беру ортасындағы педагогикалық қолдау адамның өзін-өзі көрсету, әлеуметтену және өзін-өзі жүзеге асыру үшін әлеуетті қолайлы мүмкіндіктермен, ресурстармен қарым-қатынасы мен тұрақты байланысын анықтайтын негіз ретінде қарастырылады.

Қолжетімді білім беру ортасы кең мағынада: бұл қазіргі заманғы білім беру мекемесінің және жалпы үздіксіз білім беру жүйесінің білім беру мүмкіндіктеріне білім алушылардың тең қол жеткізуін қамтамасыз ететін педагогикалық қызметтің модельдері мен технологияларының стандартталған таңдау жүйесі. Білім алушылар мен педагогтердің қызметі әлеуметтік, білім беру және кәсіптік бағыттардағы даму қабілеттері мен басымдықтарының қалыпты бөлінуін ескере отырып айқындалады.

Қолжетімді білім беру ортасы тар мағынада: бұл мұғалімдер мен білім беру мекемелерінің іс-әрекетінің сапасын оңтайландыру процесі. Бұл процесс «Мен қалаймын», «Мен жасай аламын», «Маған керек», «Менде бар» конструкциясы аясында тұлғаны дамыту моделінің сапасын мақсатты және ситуациялық түрде енгізуге және түзетуге бағытталған. Бұл ерекшеліктер қоғамдағы қабілеттер мен басымдықтардың қалыпты бөлінуін ескереді.

Білім беру ұйымында қолжетімді білім беру ортасын іске асыру қағидааттары

Білім беру ұйымдарында қолжетімді білім беру ортасын жүзеге асыру – принциптері осы ортаның жұмысын оңтайлы түрде анықтайтын және нақтылайтын ауызша-логикалық модельдер. Мемлекеттік, аймақтық, муниципалдық, жеке және басқа деңгейлердің арнайы құрылымдарына негізделген бұл принциптер педагогикалық қызмет пен оқыту мәселелерін шешудің сапасын арттыруға ықпал етеді. Негізгі принциптер мыналарды қамтиды:

- ***Білім алушының жеке басын бейімдеу принципі:*** құрылым шеңберіндегі даму компоненттерін «Мен қалаймын», «Мен жасай аламын», «Маған керек», «Менде бар» ескере отырып, өзін-өзі ұйымдастыру мүмкіндіктеріне сәйкес құрылған.

- ***Тұлғаның дамуын жеңілдету принципі:*** білім беру ұйымында әлеуметтік маңызды және жеке танымал әдістер мен технологиялар арқылы тұлғаның дамуын қолдайды.

- ***Дербестендірілген тәуелді педагогикалық қолдау принципі:*** даму және өзін-өзі дамыту конструкцияларының жүйесін «Мен қалаймын», «Мен жасай аламын», «Маған керек», «Менде бар» конструкцияларына сүйене отырып нақтылайды.

- ***Оқыту шарттары мен әдістерін диалектикалық есепке алу принципі:*** Жағдайларды, әдістерді және технологияларды ескере отырып, бейімделу әдістері мен оқыту бағдарламаларын қолдануға назар аударады.

- ***Педагогикалық құралдар мен әдістерді таңдау сапасын өздігінен ұйымдастыру принципі:*** білім алушылардың қабілеттерінің қалыпты таралуын, олардың әлеуметтенуі мен өзін-өзі жүзеге асыруын ескереді.

• **Тәрбиенің, оқытудың және әлеуметтендірудің бірігу принципі:** білім беруді, оқытуды, тәрбиелеуді және бейімделуді қоса алғанда, тұлғаның жан-жақты дамуын қолдайды.

• **Педагог пен ата-ана арасындағы ынтымақтастық принципі:** білім алушылардың дамуы мен өзін-өзі жүзеге асыру мәселелерін тиімді шешу үшін мұғалімдер мен ата-аналардың бірлескен жұмысын көздейді.

• **Тұлғаның дамуындағы оң өзгерістерге сүйену принципі:** білім алушылардың дамуының оң аспектілерін қолдауға бағытталған.

• **Гуманизм және денсаулықты сақтау принципі:** гуманистік тәсілдер мен білім алушылардың денсаулығын ескере отырып, білім беру ортасын жүзеге асыру сапасын оңтайландыруға бағытталған.

• **Ғылыми және сенімділік принципі:** ғылыми деректер мен сенімді ақпаратқа негізделген білім беру ортасын жүзеге асыруды қамтамасыз етеді.

• **Тұлғаның тұрақты даму принципі:** қызметте, қарым-қатынаста, ұжымда, өзін-өзі тануда және өзін-өзі растауда тұлғаның тұрақты дамуын қолдайды [10].

«Барлық балалардың білім алуға құқығы бар» және «барлық балалардың алға қарай жылжуға мүмкіндігі бар» деген екі тұжырым оңай орындалады және олар бойынша келісімге қол жеткізіледі. Бірақ бұл іргелі сенімдер ортақ болғанымен, біздің білім беру ландшафттарымызды жасайтын құрылыс блоктары: саясат, инфрақұрылым, оқыту әдістері, қоғамдық құндылықтар және ресурстарға көбінесе ең жақсы жағдайда мұндай ұмтылыстарға толық қол жеткізу қиын, ал ең нашар жағдайда мүмкін емес дегенді білдіреді. Халықаралық деңгейде білім берудің неғұрлым инклюзивті жүйелерін қамтамасыз етуге ортақ міндеттеме бар. Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясы белгілеген 4-ші Тұрақты даму мақсаты «инклюзивті және әділ сапалы білім беруді қамтамасыз етуге және барлығына өмір бойына білім алу мүмкіндіктерін ынталандыруға» бағытталған, ал дүниежүзілік білім беру форумы 2015 жылы Инчхон Декларациясын қабылдап, бірыңғай, жаңартылған білім беру саласы бойынша жан-жақты, өршіл және ешкімді артта қалдырмауға бағытталған білім атты міндеттеме алды. Декларацияда былай делінген: «Білім берудегі инклюзия және теңдік біздің білім беру күн тәртібіміздің өзегі болып табылады және біз қол жеткізудегі, қатысудағы және оқу нәтижелеріндегі шеттетудің, теңсіздік пен әділетсіздік барлық түрлеріне қарсы тұруға міндеттенеміз. Білім берудегі барлық мақсатқа әр тұлға қол жеткізбейінше, орындалды деп есептелмейді». Британдық Кеңес балалар мен жастарды өз елдерінің әдеттегі білім беру жүйелеріне қосу олардың жынысына, этникалық тегіне, қабілеттеріне, тіліне, әлеуметтік-экономикалық жағдайына немесе денсаулық жағдайына тәуелді емес, адамның негізгі құқығы деп санайды. Егер барлық балалар мен жастарды қамту табысты және тұрақты болуы үшін, ол қол жеткізуге болатын, мүмкіндік беретін және

нақты мектеп пен білім беру жүйесінің қазіргі жағдайын терең және сезімтал түсінуге негізделген тәсілге негізделуі керек. Сондықтан инклюзивті тәжірибені дамытуға ұмтылу білім беру жүйесінің барлық деңгейлеріндегі саясатты, тәжірибені және мәдениетті қарастыратын көп деңгейлі әрекетті талап етеді.

Қолжетімділік және қатысу

Инклюзивті білім беруді дамыту кезінде ескерілетін негізгі принциптер – қолжетімділік пен қатысу принциптері.

■ Қол жетімділік оқушылардың жасына, жынысына, этникалық тегіне, әлеуметтік-экономикалық жағдайына, қабілеттеріне, денсаулығына немесе тілдік қажеттіліктеріне қарамастан мектепке еркін бару мүмкіндігімен байланысты. Сондықтан қол жетімділік негізінен саясат пен құрылымдарға бағытталған.

■ Білім беру процессіне қатысу сапаға және оқушылардың өз мектебіне кірген кезде бастан кешіретін нәрселерінің сәйкес, мағыналы, мүмкіндіктерді кеңейтетін және пайдалы болуын қамтамасыз етуге қатысты. Сондықтан қатысу тәжірибе мен педагогикаға және оқушылардың сәтті оқуын қамтамасыз етуге бағытталған.

Қолжетімді орта болмаса білім алушылар қызығушылық танытатын білім беру бағдарламасының маңыздылығы төмен. Қолжетімді орта шарттарының мейлінше кең орындалуы, бірінші кезекте мәдениетке байланысты.

Әрине, саясатта, тәжірибеде және мәдениетте өзгерістер енгізу үшін жүйеде жұмыс істейтін адамдар сол өзгерістерді енгізуге өкілетті және қабілетті болуы керек.

■ Мүмкіндіктерді кеңейту мамандарға рұқсат беріп қана қоймай, оларды өзгертулер енгізуге шақыратынын білдіреді. Адамдар нақты жоспар бар екенін және әрекет етуге күші бар екенін білсе, өз уақыттары мен күштерін жұмсауға дайын болады.

■ Мүмкіндіктерді кеңейту – біздің тәжірибеден өтуші мамандарға қажеттіліктері кең және әртүрлі ортадан шыққан балаларды тиімді оқыту үшін қажетті дағдылар мен білімді дамытуға қолдау көрсету.

Табысты инклюзивті тәжірибе жүйенің барлық деңгейлеріндегі өзгерістер арқылы ғана қамтамасыз етіледі. Соңғы 15 жылда білімге қолжетімділікті кеңейтуде айтарлықтай жетістіктер бар болса да, көптеген міндеттемелер өз шешімін таппаған. Дегенмен, мектептер мен мұғалімдер білім алушылардың тәжірибелерін, айналасында болатын жағдайларды өзгерту мен жақсартуға және қолдау ортасын құру арқылы өзгерістерге әлі де оң әсер ете алады. Қарапайым тілмен айтқанда, мұғалімдер оқу процессіне қатысуды жақсартып алады, нәтижесінде оқу нәтижелері жақсарады. Инклюзивті білімге қатысты кейбір зерттеулерді қарастыру тәжірибеден өтушіге проблемаларды жаңа көзқараспен қарауға мүмкіндік береді, бұл ойлаудың жаңа тәсілдерін дамытуға және кейбір

ескі мәселелерге жаңа шешімдер табуға мүмкіндік береді. Барлығына бірдей қарастырылатын теңдік пен әркім өз қажеттіліктеріне қарай қарастырылатын әділеттілік арасында түбегейлі айырмашылық бар. Инклюзия барлығына бірдей қарау емес, мұғалімнің кез келген топтағы білім алушылардың әртүрлі қажеттіліктерін анықтап және оларға жауап беру дағдылары мен хабардарлығын көрсету болып табылады [11].

Инклюзивті білім беру ортасы әртүрлі мүмкіндігі шектеулі балаларды жалпы білім беру үдерісіне біріктіруге бағытталған. Бұл ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылар ерекше білім беруді қажет етпейтін құрдастарымен бірге оқытылады дегенді білдіреді. Инклюзия жеке білім беру бағдарламаларын, бейімделген әдістер мен тәсілдерді қолдануды, сондай-ақ ата-аналардың, мұғалімдер мен мамандардың оқу-тәрбие процесіне белсенді қатысуын көздейді.

Инклюзивті білім беру ортасы – білім беру процесінің барлық қатысушыларына, соның ішінде ерекше қажеттіліктері бар балаларға өзін-өзі тиімді дамыту мүмкіндіктерін қамтамасыз ететін білім беру ортасының түрі. Бұл орта білім беру кеңістігін әр баланың қажеттіліктеріне бейімдеу арқылы ерекше қажеттіліктері бар балаларды оқыту мәселелерін шешуге бағытталған. Білім беру үдерісін реформалауды, әдістемелік икемділік пен вариативтілікті, қолайлы психологиялық климатты құруды, сондай-ақ білім беру объектілерін барлық балалардың қажеттіліктерін қанағаттандыратындай және олардың оқу-тәрбие процесіне толық қатысуын қамтамасыз ететіндей етіп қайта құруды қамтиды.

Инклюзивті білім берудің негізгі идеясы қоғам адамдардың әртүрлі топтары арасында, оның ішінде ерекше қажеттілігі бар адамдар арасында шектеулер болмауы керек. Қарапайым балалармен бірігіп оқыту және тәрбиелеу мүмкіндігі шектеулі балаларға қоғамдағы нормативті мінез-құлық үлгілері мен өздерінің өмірлік әрекеттерін ұйымдастыру тәсілдерін береді.

Заманауи білім беру кешендерінде инклюзивті білім беру ортасын ұйымдастыру келесі принциптерге негізделген:

1. Инклюзивті ортаға ерте қосылу. Бұл оңалту мүмкіндігін қамтамасыз етеді, яғни әлеуметтік өзара әрекеттесу қабілетінің бастапқы қалыптасуы.

2. Түзету көмегі. Ерекше қажеттілігі бар баланың ерекше назарды қажет етуші мүмкіндіктері бар, оларды «қосу» және оқу процесін құруда оларға сүйену маңызды. Бала, әдетте, әлеуметтік ортаға тез бейімделеді, дегенмен ол қолдау ортасы мен арнайы қолдауды ұйымдастыруды талап етеді (сонымен қатар оның ерекше қажеттіліктерді ескеретін жағдайларды да қамтиды).

3. Білім берудің жеке тұлғаға бағыттылығы. Мүмкіндігі шектеулі бала барлығына ортақ білім беру бағдарламасын меңгере алады, бұл оның балалар ұжымының өміріне қосылуының маңызды шарты болып табылады. Қажет болған жағдайда баланың ерекшеліктеріне, оқытудағы қиындық дәрежесіне

қарай және мүмкіндіктеріне байланысты жеке білім беру маршруты әзірленеді. Маршрут икемді, проксимальды даму аймағына бағытталған, сөйлеу дағдыларын қалыптастыруды, жас ерекшеліктеріне сәйкес танымдық әрекеттің негізгі түрлерін және әлеуметтік дағдыларды дамытуды қамтамасыз етуі керек.

4. Ұжымдық жұмыс әдісі (пәнаралық ұжым). Мамандар, педагогтар, ата-аналар тығыз байланыста жұмыс істеуі керек (Командалық принцип бойынша), бұл әр балаға қатысты қызметтің мақсаттары мен міндеттерін бірлесіп құруды, баланың ерекшеліктерін, оның мүмкіндіктерін, оның әлеуметтік-педагогикалық кеңістікті дамыту мен дамытудағы қозғалыс процесін бірлесіп талқылауды қамтиды.

5. Ата-аналардың белсенділігі, олардың бала дамуының нәтижелеріне жауапкершілігі. Ата-аналар ұжымның толыққанды мүшесі, сондықтан оларға педагогикалық процесті, оның динамикасын және түзетуді талқылауға белсенді қатысуға мүмкіндік беру керек [12].

Қазақстанда, әлемнің көптеген елдеріндегідей, инклюзивті білім беру білім беру жүйесін дамытудың маңызды бағыты болып табылады, өйткені дамыған халықаралық қоғамдастықта инклюзивті білім беру әрбір адамның қандай да бір кемсітусіз білім алу құқығын іске асыру құралы ретінде танылады.

Біздің мемлекетіміздің білім беруді дамыту саласындағы маңызды міндеті әрбір баланың сапалы білімге тең қолжетімділігін қамтамасыз ету болып табылады.

Тәуелсіздік жылдарында Қазақстан Республикасы мемлекеттік оқу орындарында балалардың тегін бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім алу құқықтарын ҚР Конституциясында бекітіп [13], балалардың, оның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін балалардың құқықтарын қорғауға бағытталған бірқатар халықаралық құжаттарды ратификациялады, мысалы: БҰҰ-ның Бала құқықтары туралы Конвенциясы, ерекше қажеттіліктері бар адамдардың білім беру саласындағы принциптері, саясаты және практикалық қызметі туралы Саламанка декларациясы, Мүгедектердің құқықтары туралы Конвенция, білім беру саласындағы кемсітушілікке қарсы күрес туралы Конвенция және басқалар [14-17]. Сондай-ақ елімізде тәуелсіздік жылдарында ерекше білім беруді қажет ететін балалардың білім беру қызметтерін алуын регламенттейтін инклюзивті және арнайы білім беру бойынша белгілі бір нормативтік құқықтық база қалыптасты. Мәселен, балалардың құқықтары, оның ішінде білім алуға ерекше білім беруді қажет ететін балалардың құқықтары «Білім туралы», «Бала құқықтары туралы», «Мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық қолдау туралы», «Мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы» ҚР Заңдарында көрсетілген [18-21].

БҰҰ Бас Ассамблеясының 1948 жылғы 10 желтоқсандағы 217А (III) резолюциясымен қабылданған **Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы** әрбір адамның білім алу құқығын жариялаған алғашқы халықаралық құжаттардың бірі болып табылады [22].

26-бап

1. Әр адамның білім алуға құқығы бар. Білім беру, ең болмағанда бастауыш және жалпы білім беру, тегін болуы тиіс. Бастауыш білім баршаға міндетті болуы тиіс. Техникалық және кәсіптік білім көпшіліктің қолы жетерліктей болуы тиіс және жоғары білім де, әркімнің қабілетіне қарай көпшіліктің қолы жетерліктей болуы тиіс.

2. Білім беру адамның жеке басының толық кемелденуіне және құқықтары мен негізгі бостандықтарына деген құрметті арттыруға бағытталуы тиіс. Білім беру барлық ұлттар, нәсілдік және діни топтары арасында түсіністік, шыдамдылық пен достық қарым-қатынас орнатуға ықпал жасап және Біріккен Ұлттар Ұйымының бейбітшілікті қуаттау жолындағы жұмысына ықпал жасауы тиіс.

3. Ата-аналардың өздерінің жас балаларына білім беру түрін таңдауда құқығы басым.

Тең және сапалы білім алу құқығы алғаш рет БҰҰ-ның **«Білім беру саласындағы кемсітушілікке қарсы күрес туралы»** Конвенциясында 1960 жылы [17] жарияланды, ол ҚР 2016 жылғы 28 қаңтардағы № 449-V ҚРЗ Заңымен ратификацияланды.

4-бап

Осы Конвенцияның тараптары болып табылатын мемлекеттер, бұдан басқа, білім беру саласындағы мүмкіндіктер мен қарым-қатынастар теңдігін жүзеге асыру үшін ұлттық жағдайлар мен салт-дәстүрлерге сәйкес келетін әдістерді пайдаланатын жалпы мемлекеттік саясатты әзірлеуге, дамытуға және жүргізуге және атап айтқанда:

а) бастауыш білім беруді міндетті және тегін етуге; орта білім беруді оның түрлі нысандарында жалпыға бірдей игілік етуге және оның жалпыға бірдей қолжетімділігін қамтамасыз етуге; жоғары білім беруді толық теңдік негізінде және әркімнің қабілеттеріне байланысты барлығына қолжетімді етуге; заңмен көзделген оқу міндеттілігінің сақталуын қамтамасыз етуге;

б) тең сатыдағы барлық мемлекеттік оқу орындарында бірдей білім беру деңгейі мен оқыту сапасына қатысты тең жағдайларды қамтамасыз етуге;

с) бастауыш білім алмаған немесе оны аяқтамаған адамдарды және әркімнің қабілеттеріне сәйкес олардың білім алуды жалғастыруын білім берудің лайықты әдістерімен көтермелеуге және дамытуға;

д) оқытушы кәсібіне даярлықты кемсітушіліксіз қамтамасыз етуге міндеттенеді.

ҚР Жоғарғы Кеңесінің 1994 жылғы 8 маусымдағы қаулысымен ратификацияланған БҰҰ-ның **«Бала құқықтары туралы» Конвенциясының** (1989 ж.) негізгі идеясы қандай да бір кемсітушіліксіз тегін және міндетті білім алу құқығы болып табылады [14].

28-бап

1. Қатысушы мемлекеттер баланың білім алу құқығын мойындап, бұл құқықты жүзеге асыруға тең мүмкіндік негізінде біртіндеп қол жеткізу мақсатында, атап айтқанда:

а) тегін және міндетті бастауыш білім беруді енгізу;

ә) жалпы білім және кәсіби біліммен қатар орта білімнің барлық түрінің дамуын ынталандырып, оған барлық балалардың қолы жетерліктей болуын қамтамасыз етеді және тегін білім беруді енгізу мен қажет болған жағдайда, қаржылай көмек көрсету сияқты қажетті шараларды қабылдайды;

б) әркімнің қабілеті негізінде барлық қажетті құралдар арқылы жоғары білімге баршаның қолы жетерліктей болуын қамтамасыз етеді;

в) білім беру және кәсіби даярлық салаларына қатысты ақпараттар мен материалдарға барлық баланың қолы жетерліктей болуын қамтамасыз етеді;

г) оқушылардың мектепке тұрақты баруы мен мектепті тастап кетуші оқушылар санын азайту жөнінде шаралар қабылдайды.

2. Қатысушы мемлекеттер мектептегі тәртіп баланың адамдық қадір-қасиетін құрметтеуге бағытталған тәсілдер арқылы және осы Конвенцияға сәйкес орнықтырылуын қамтамасыз ететін шаралардың бәрін қолданады.

3. Қатысушы мемлекеттер білімге, соның ішінде бүкіл әлемдегі надандық пен сауатсыздықты жоюға және ғылыми техникалық білімге және қазіргі заманғы оқыту тәсілдеріне қол жеткізуді жеңілдету мақсатындағы мәселелер бойынша халықаралық ынтымақтастықты қуаттайды және дамытады.

Баршаға арналған білім беру туралы декларациясының (1990 ж.) негізгі идеясы – барлық адамдарға – балаларға, жастарға, ересектерге білім алу құқығын беру [23].

1-бап – базалық білім алу қажеттіліктерін қанағаттандыру

Барлық адамдарға – балаларға, жастарға және ересектерге олардың негізгі білім беру қажеттіліктерін қанағаттандыруға арналған білім алу мүмкіндігі беріледі. Бұл қажеттіліктер дағдылардың қажетті көлемін де (оқи, жаза білу, ауызша сөйлей білу, міндеттерді есептей және шеше білу қабілеті), сондай-ақ адамдардың өмір сүруі, өзінің барлық қабілеттерінің дамуы, адамның қадір-қасиетін сақтау жағдайында өмір сүруі және жұмыс істеуі, дамуға жан-жақты қатысуы, өз өмірінің сапасын арттыруы, жан-жақты ойластырылған шешімдер қабылдауы және білім алуды жалғастыруы үшін қажетті оқытудың негізгі мазмұнын (білім, кәсіби дағдылар, құндылық) да қамтиды. Негізгі білімге деген қажеттіліктің ауқымы және оларды қанағаттандыру әдістері нақты елдер мен мәдениеттерге байланысты әртүрлі және уақыт өте келе олар сөзсіз өзгереді.

3-бап – білімге қолжетімділікке жалпыға бірдей сипат беру және теңдікті қамтамасыз етуге жәрдемдесу

1. Негізгі білім барлық балаларға, жасөспірімдер мен ересектерге берілуі керек. Осы мақсатта базалық білім беру саласында жоғары сапалы қызметтер көрсетуді кеңейту және теңсіздікті қысқарту жөнінде дәйекті шаралар қабылдау қажет.

2. Негізгі білім тең негізде қамтамасыз етілуі үшін барлық балаларға, жасөспірімдер мен ересектерге білім алуға және оны қолайлы деңгейде ұстауға мүмкіндік берілуі керек.

3. Ең өзекті міндет – қыздар мен әйелдер үшін білім алу мүмкіндіктерін қамтамасыз ету және осындай білімнің сапасын арттыру, сондай-ақ олардың белсенді қатысуына кедергі келтіретін кез келген факторларды жою.

4. Жыныс белгісіне негізделген білім беру саласындағы барлық стереотиптерді жою қажет.

5. Білім берудегі сәйкессіздіктерді жою үшін белсенді күш салу қажет. Қызмет көрсету жоспарынан айырылған топтар кедей; панасыз және жұмыс істейтін балалар; ауыл халқы және шалғай аудандарда тұратын халық; көшпелілер мен еңбекші-мигранттар; байырғы топтар; этникалық, нәсілдік және тілдік азшылықтар; босқындар; соғыс қимылдары нәтижесінде жер аударылған адамдар және оккупация жағдайында өмір сүретін адамдар – білімге қол жеткізу тұрғысынан қандай да бір кемсітушілікке ұшырамауға тиіс.

6. Мүгедектігі бар адамдардың білімге деген қажеттіліктері ерекше назар аударуға тұрарлық. Білім беру жүйесінің ажырамас бөлігі ретінде мүгедектігі бар адамдардың барлық санаттары үшін білім алуға тең қолжетімділікті қамтамасыз ету жөнінде шаралар қабылдау қажет.

Мүгедектігі бар адамдардың құқықтары және олардың құқықтарын іске асыратын саясат Бас Ассамблеяның 1993 жылғы 20 желтоқсандағы 48/96 резолюциясымен қабылданған **Мүгедектігі бар адамдар үшін тең мүмкіндіктерді қамтамасыз етудің стандартты қағидаларымен (1993)** айқындалған [24]. Осы Қағидалар мүгедектігі бар адамдар мен олардың ұйымдары өз саясатын әзірлеп, өз қызметін құра алатын негіз болып табылады.

6-қағида. Білім беру

Мемлекеттер интеграцияланған құрылымдарда мүгедектігі бар балалар, жастар мен ересектер үшін бастауыш, орта және жоғары білім беру саласында тең мүмкіндіктер қағидатын мойындауы керек. Олар мүгедектігі бар адамдардың білімі жалпы білім беру жүйесінің ажырамас бөлігі болуын қамтамасыз етуі керек.

1. Интеграцияланған құрылымдарда мүгедектігі бар адамдардың білім алуы үшін жауапкершілік жалпы білім беру органдарына жүктелуі керек. Мүгедектігі бар адамдардың білім алуына байланысты мәселелер білім беру, оқу бағдарламаларын әзірлеу және оқу процесін ұйымдастыру саласындағы ұлттық жоспарлаудың құрамдас бөлігі болып табылуын қамтамасыз ету керек.

2. Жалпы білім беретін мектептерде оқыту аудармашылар мен басқа да тиісті көмекші қызметтерді қамтамасыз етуді қамтиды. Мүгедектігі бар адамдардың әртүрлі формалары бар адамдардың қажеттіліктерін қанағаттандыруға арналған барабар қолжетімділікті және қосалқы қызметтерді қамтамасыз ету қажет.

3. Барлық деңгейдегі білім беру процесіне мүгедектігі бар балалардың ата-аналары топтары мен ұйымдарын тарту керек.

4. Білім беру міндетті болып табылатын мемлекеттерде оны мүгедектіктігі бар әртүрлі нысандары мен дәрежелері бар, оның ішінде ең ауыр нысандары бар барлық балалар үшін қамтамасыз ету керек.

5. Келесі тұлғаларға ерекше назар аудару керек:

a) мүгедектігі бар ең жас балаларға;

b) мектеп жасына дейінгі мүгедектігі бар балаларға;

c) мүгедектігі бар ересектерге, әсіресе әйелдерге.

6. Мүгедектігі бар адамдарға жалпы білім беретін мектепте білім беру мүмкіндіктерін қамтамасыз ету үшін мемлекеттер:

a) мектеп деңгейінде және қауымның неғұрлым кең ауқымында түсінілетін және қабылданатын нақты тұжырымдалған саясатқа ие болуы тиіс;

b) оқу бағдарламаларының икемділігін, оларға қосымшалар және өзгерістер енгізу мүмкіндігін қамтамасыз етуге;

c) жоғары сапалы оқу материалдарын ұсыну, педагогтерді тұрақты негізде даярлауды және оларға қолдау көрсетуді қамтамасыз ету міндетті.

7. Бірлескен оқыту мен қауымдық бағдарламаларды мүгедектігі бар адамдарды оқыту мен кәсіптік даярлаудың экономикалық тиімді жүйесінің қосымша элементтері ретінде қарастырған жөн. Қауымдық бағдарламаларға негізделген ұлттық бағдарламалар аясында жергілікті жерде мүгедектігі бар адамдарға білім беруді қамтамасыз ету мақсатында қауымдарды өз ресурстарын пайдалануға және дамытуға ынталандыру қажет.

8. Жалпы мектептегі білім беру жүйесі барлық мүгедектігі бар адамдардың қажеттіліктеріне әлі де сәйкес келмейтін жағдайларда арнайы оқытуды қарастыруға болады. Ол білім алушыларды жалпы мектептегі білім беру жүйесінде оқуға дайындауға бағытталуы керек. Мұндай оқытудың сапасы жалпы білім беру жүйесінде оқыту сияқты стандарттар мен мақсаттарға сәйкес келуі керек және онымен тығыз байланысты болуы керек. Мүгедектігі бар білім алушылар үшін, кем дегенде, мүгедектігі жоқ білім алушыларға секілді білім беру ресурстарының бірдей үлесін бөлу керек. Мемлекеттер арнайы оқу орындарын жалпы білім беру жүйесіне біртіндеп интеграциялауға ұмтылғаны жөн. Қазіргі уақытта арнайы оқыту кейбір мүгедектігі бар білім алушыларды оқытудың ең қолайлы түрі болып табылатыны белгілі.

9. Есту қабілеті, көру қабілеті зақымдалған адамдардың ерекше коммуникативті қажеттіліктеріне байланысты олардың оқуын арнайы мектептерде немесе осындай адамдар үшін арнайы сыныптарда немесе жалпы білім беретін мектептердегі арнайы топтарда ұйымдастырған дұрыс. Атап айтқанда, бастапқы кезеңде мәдени ерекшеліктерге сәйкес келетін оқытуға ерекше назар аудару керек, бұл қарым-қатынас дағдыларын тиімді игеруге және естімейтін немесе естіп-көрмейтін адамдардың максималды тәуелсіздігіне қол жеткізуге әкеледі.

Ерекше білім беруді қажет ететін балалардың жалпы білім беретін мектептерде білім алуға құқықтарын іске асыру саласындағы маңызды халықаралық құжаттардың бірі – 1994 жылы Испанияда Саламанка қаласында қабылданған **«Ерекше қажеттіліктері бар адамдарға білім беру саласындағы**

принциптер, саясат және практикалық қызмет туралы» Саламанка декларациясы [15]. Төменде осы құжаттың негізгі ережелерінің бірі келтірілген.

2. Біз келесі туралы салтанатты түрде мәлімдейміз:

- әр баланың білім алуға негізгі құқығы бар және қолайлы білім деңгейін алуға және қолдауға мүмкіндігі болуы керек,

- әр баланың ерекшеліктері, қызығушылықтары, қабілеттері және оқу қажеттіліктері бар,

- білім беру жүйесін әзірлеу және білім беру бағдарламаларын осы ерекшеліктер мен қажеттіліктердің алуан түрлілігін ескере отырып орындау қажет,

- білім беру саласында ерекше қажеттіліктері бар адамдар жалпы білім беретін мектептерде оқуға қол жеткізе алуы керек, осы қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін бірінші кезекте балаларға бағытталған педагогикалық әдістер негізінде жағдай жасалуы керек,

- осындай инклюзивті жағдайда білім беретін жалпы білім беретін мектептер дискриминациялық көзқарастармен күресудің, қауымдастықтарда қолайлы атмосфераны, инклюзивті қоғамды құрудың және барлығына білім берудің ең тиімді құралы болып табылады; сонымен қатар олар көптеген балалар үшін нақты білім береді және білім беру жүйесінің тиімділігі мен табыстылығын арттырады.

2000 ж. сәуірде Сенегалда, Дакарда өткен Дүниежүзілік білім беру форумына қатысушылар әр азамат және әр қоғам үшін білім берудің мақсаттарына қол жеткізуге және міндеттерін шешуге бағытталған **Дакар іс-қимыл шеңберін [25]** қабылдады.

3. Біз адам құқықтарының жалпыға бірдей Декларациясына және Бала құқықтары туралы конвенцияға сүйене отырып, барлығына арналған дүниежүзілік білім туралы декларация тұжырымдамасын (Джомтиен, 1990) қайта растаймыз және әрбір бала, жас және ересек адам осы ұғымның ең жоғары және толық мағынасында өзінің негізгі білім беру қажеттіліктерін қанағаттандыратын білім алуға құқылы, яғни оған білім алуға, әрекет етуге, басқалармен бірге өмір сүруге мүмкіндік беретін білімге құқылы. Бұл әр адамның таланты мен әлеуетін ашуға және білім алушылардың жеке басын дамытуға бағытталған білім беру туралы, сондықтан адамдар өз өмірін жақсартып, өз қоғамдарын өзгерте алады.

34. Барлық жастар мен ересектерге құндылықтарды, көзқарастарды және кәсіби дағдыларды үйренуге және дамытуға мүмкіндік берілуі керек, бұл кейіннен олардың жұмыс мүмкіндіктерін кеңейтуге, қоғамдастыққа толық қатысуға және оқуды жалғастыруға мүмкіндік береді. Егер сол елдегі жұмыс күшінің белгілі бір бөлігінің толық орта білімі болмаса, ешбір ел заманауи және ашық экономика құра алмайды. Көптеген елдерде бұл орта білім беру жүйесін кеңейтуді талап етеді.

44. Жынысына, табысына, орналасқан жеріне немесе ұлтына қарамастан барлығына жоғары сапалы негізгі білім беруді қамтамасыз ету үшін үкіметтер мен барлық басқа білім беру серіктестері бірлесіп жұмыс істеуі керек. Білім беру

бағдарламаларының табысты болуы мыналарға байланысты: (1) дені сау, жақсы тамақтанған және ынталы білім алушылар; (2) жақсы дайындалған педагогтер және белсенді оқыту әдістері; (3) сәйкес құралдар, жабдықтар және оқу материалдары; (4) педагогтер мен білім алушылардың білімі мен тәжірибесіне сүйене отырып, оқыту мен оқуды жергілікті тілде жүргізуге болатын тиісті оқу бағдарламалары; (5) оқуға қолайлы ғана емес, сонымен қатар жанашырлықпен, денсаулық пен қауіпсіздікпен сипатталатын оқу ортасы; (6) білімдерді, дағдыларды, көзқарастарды және құндылықтарды қоса алғанда, нақты анықталған және дәл өлшенген оқу нәтижелері; (7) барлық мүдделі тараптардың осы процестерге қатысуын қамтамасыз ету үшін басқару және ұйымдастыру жүйелері; (8) жергілікті қауымдастықтар мен мәдениеттерге құрмет және олардың осы іс-шараларға қатысуы

65. Барлығы үшін білім берудің маңызды шарты оқыту сапасы болуы керек. Осы процестің барлық серіктестері: оқытушылар мен білім алушылар, ата-аналар мен қауымдастық мүшелері, денсаулық сақтау қызметкерлері мен жергілікті өзін-өзі басқару органдары оқытуды қолдайтын ортаны құру үшін бірлесіп жұмыс істеуі керек. Оқу орындары мен бағдарламалардың жоғары сапалы білім беруін қамтамасыз ету үшін олар тиісті ресурстарды әділ негізде ұсынуы керек, ал негізгі талаптар қауіпсіз, экологиялық таза және оңай қолжетімді материалдық базаның болуы; жоғары уәжді және кәсіби құзыретті оқытушылардың; кітаптар мен басқа да оқу материалдарының; нақты жергілікті жағдайларға сәйкес келетін технологиялардың болуы шығындар тұрғысынан тиімді және барлық білім алушыларға қолжетімді.

66. Оқу ортасы да сау, қауіпсіз және адамдарға қамқорлық жасауға қолайлы болуы керек. Бұл ретте мыналарды қамтамасыз ету қажет: (1) сумен және тиісті санитарлық жағдайлармен қамтамасыз ету; (2) денсаулық сақтау және тамақтану қызметтеріне тікелей немесе жанама қол жеткізу; (3) педагогтер мен білім алушылардың физикалық, психоәлеуметтік және эмоциялық әл-ауқатын жақсартатын тиісті саясаттар мен мінез-құлық кодекстері; (4) өзін-өзі бағалауды, денсаулықты және жеке қауіпсіздікті арттыру үшін қажетті білімдерді, көзқарастарды, құндылықтарды және өмірлік дағдыларды меңгеруге ықпал ететін білім беру мазмұны мен тәжірибесі.

67. Әлеуметтік, мәдени және экономикалық шеттетудің құрбаны болған адамдарды анықтау және оларға қол жеткізу үшін тиімді стратегияларды әзірлеу өте қажет. Бұл отбасы, қоғамдастық және мектеп деңгейінде оқшаулану құрбандарының өздерін тарта отырып, талдауды, оқытудың әртүрлі, икемді және инновациялық тәсілдерін дамытуды және өзара құрмет пен сенімділікті қалыптастыратын ортаны құруды талап етеді.

68. Оқытуды бағалау оқу ортасын және байланысты процестер мен нәтижелерді бағалауды қамтуы керек. Оқыту нәтижелері когнитивтік және когнитивтік емес аспектілер тұрғысынан нақты анықталуы керек және оқыту мен оқу процесінің құрамдас бөлігі ретінде тұрақты бағалауға жатады.

Қазақстан Республикасының Үкіметі 2015 жылы ратификациялаған «Мүгедектердің құқықтары туралы» БҰҰ Конвенциясы (2006) [16]

мүгедектігі бар балалардың білім алу құқықтарының негізгі кепілдіктерін бекітеді:

24-бап. Білім беру

1. Қатысушы мемлекеттер мүгедектігі бар адамдардың білім алуға құқықтарын таниды. Осы құқықтарды кемсітусіз және мүмкіндіктерінің теңдігі негізінде іске асыру мақсатында қатысушы мемлекеттер барлық деңгейлерде инклюзивті білім беруді және өмір бойы оқытуды қамтамасыз етеді, бұл ретте:

а) адами әлеуетін, сондай-ақ қадір-қасиеті мен өзін-өзі құрметтеу сезімдерін толық дамытуға және адам құқықтарын, негізгі бостандықтарын және адами алуан түрлілікті құрметтеуді күшейтуге;

б) мүгедектігі бар адамдардың жеке басын, талантын және шығармашылығын, сондай-ақ олардың ақыл-ой қабілеттерін толық көлемде дамытуға;

с) мүгедектігі бар адамдардың еркін қоғам өміріне тиімді қатысу мүмкіндігін беруге ұмтылады.

2. Бұл құқықты іске асыру кезінде қатысушы мемлекеттер:

а) мүгедектігі бар адамдар жалпы білім беру жүйесінен, ал мүгедектігі бар балалардың тегін және міндетті бастауыш білім беру немесе орта білім беру жүйесінен мүгедектік себебі бойынша шығып қалмауын;

б) мүгедектігі бар адамдардың өздерінің тұратын жерлерінде инклюзивті, сапалы әрі тегін бастауыш білім беруге және орта білім беруге басқалармен теңдей дәрежеде қолжетімділігін;

с) жеке қажеттіліктерді ескеретін жүйелі бейімдеумен қамтамасыз етілуін;

д) мүгедектігі бар адамдарды тиімді оқытуды жеңілдету үшін оларды жалпы білім беру жүйесінің ішінде қажетті қолдауға ие болуын;

е) білімді игеру мен әлеуметтік дамуға барынша ықпал ететін жағдайда, соған сай толық қамту мақсатындағы жеке қолдауды ұйымдастыру жөніндегі тиімді шаралардың қабылдануын қамтамасыз етеді.

Ерекше білім беруді қажет ететін балалардың білім алу құқығын реттейтін маңызды халықаралық нормативтік құқықтық құжаттардың бірі 2015 жылы Корея Республикасының Инчхон қаласында өткен Дүниежүзілік білім форумының қатысушылары қабылдаған **«Барлығы үшін инклюзивті және тең сапалы білім мен өмір бойы білім алуды қамтамасыз ету» Инчхон декларациясы** [26] болып табылады. Бұл Декларацияның мақсаты – дамудың негізгі драйвері ретінде білімнің маңызды рөлін мойындай отырып және тұрақты даму мақсаттарына қол жеткізуде білім беру арқылы адамдардың өмірін өзгерту. 2015 жылдың 25 қыркүйегінде БҰҰ Бас Ассамблеясы қабылдаған 17 Тұрақты даму мақсаттары мен міндеттерінің бірі 4-мақсат – инклюзивті және тең сапалы білім беруді қамтамасыз ету және барлық адамдар үшін өмір бойы білім алу мүмкіндіктерін ілгерілету (ТДМ-4).

Жан-жақты мақсат

Инклюзивті және тең сапалы білім беруді қамтамасыз ету және барлығы үшін өмір бойы білім алу мүмкіндіктерін ілгерілету

11. Білім берудегі Тұрақты дамудың 2030 жылға дейінгі күн тәртібінің (4 ТДМ) негізгі мақсаты барлық деңгейлерде сапалы, инклюзивті және тең білім беруді қамтамасыз етуге бағытталған және ТДМ «4 – Білім беру 2030» күн тәртібінің жаңа негізгі мүмкіндіктерін қамтиды.

12. Барлық балалар мен жастардың кемінде 12 жыл тегін, мемлекет қаржыландыратын, инклюзивті және тең сапалы, кемінде тоғыз жылдық міндетті кезеңмен бастауыш және орта білім алуына қолжетімділігі және түрлі әдістер арқылы мектепке бармайтын балалар мен жастардың сапалы білім алуына қолжетімділігі ретінде сапалы білім алуы қамтамасыз етілуге тиіс. Барлық жастар мен ересектердің функционалдық сауаттылық пен есептеу дағдыларын меңгеруі үшін оқу мүмкіндіктерін қамтамасыз ету, олардың белсенді азамат ретінде толыққанды қатысуын күшейту қажет. Сондай-ақ ерте жастағы балаларға кемінде бір жыл тегін және міндетті сапалы білім беруді ынталандыру керек.

13. Білім берудегі және білім беру арқылы теңдік пен инклюзивтілік қамтамасыз етілуге және білімге, қатысуға, үздіксіз білім алуға және оқуды аяқтауға, сондай-ақ оқыту нәтижелеріне қол жеткізудегі шеттету мен оқшаулаудың барлық нысандары, теңсіздіктер жойылуы тиіс. Барлығына арналған инклюзивті білім беру білім алушылардың әртүрлілігі мен қажеттіліктерін қанағаттандыру және кемсітушіліктің көптеген нысандарымен күресу және білім алу құқығын жүзеге асыруға кедергі келтіретін жағдайларға, соның ішінде төтенше жағдайларға әрекет ету үшін трансформациялық мемлекеттік саясатты әзірлеу және іске асыру арқылы қамтамасыз етілуі тиіс. Гендерлік теңдік «ТДМ 4 Білім 2030» күн тәртібінің тағы бір негізгі ерекшелігі болғандықтан, ол ешкімді назардан тыс қалдырмас үшін гендерлік кемсітушілік пен осал топтарға ерекше көңіл бөледі. Ешқандай тәрбиелік мақсат барлығына қол жеткізбейінше орындалды деп есептелмейді.

14. Білім алу құқығының құрамдас бөлігі барлық деңгейлерде және барлық жағдайларда сәйкес, тең және тиімді оқыту нәтижелеріне әкелетін жеткілікті сапада білім беру болып табылады. Сапалы білім беру, ең аз дегенде, білім алушылардың функционалдық сауаттылық пен есептеу дағдыларын әрі қарай оқудың негізі ретінде, сондай-ақ жоғары деңгейдегі дағдыларды меңгеруін білдіреді. Бұл барлық білім алушылардың қажеттіліктерін қанағаттандыратын және білікті, дайындалған, жақсы жалақы алатын және ынталы мұғалімдер сабақ беретін, сәйкес педагогикалық тәсілдерді қолданатын және тиісті ақпараттық-коммуникациялық технологиялармен қамтамасыз етілген оқыту мен оқудың сәйкес әдістері мен бағдарламаларын және қауіпсіз, салауатты, гендерлік сезімтал, инклюзивті және жеткілікті ресурстармен қамтамасыз етілген және қолдау көрсететін оқу ортасы.

19. Миллиондаған балаларды, жастарды және ересектерді білім мен сапалы білім алудан айыратын әлеуметтік, мәдени және экономикалық кедергілерді жою үшін 2030 жылдан кейінгі тұрақты дамудың жалпы күн тәртібіне сәйкес сектораралық саясат пен жоспарлар әзірленуі немесе жетілдірілуі керек. Ұлттық деңгейде өзекті және шынайы белестер мен мақсаттар белгіленуі керек. Олар қажет болған жағдайда балаларды, жастарды және ересектерді шеттетуді тоқтату

үшін білім беру мазмұнын, әдістерін, құрылымдарын және қаржыландыру стратегияларын өзгертуді қамтуы керек. Ликвидацияны жоюға арналған дәлелді саясаттар мен стратегиялар, мысалы, ақшалай жәрдемақы бағдарламалары, мектептегі тамақ/денсаулық сақтау қызметтерімен қамтамасыз ету, оқу материалдарымен және көлік қызметтерімен қамтамасыз ету, қайта даярлау/екінші мүмкіндік бағдарламалары арқылы ақшалай кедергілерін жоюды, инклюзивті мектеп қызметтері, инклюзивті білім беруде педагогтерді шеттетуді жою үшін тіл саясатын қамтуы мүмкін. Білім берудегі оқшаулауды талдау, теңсіздікті азайту мақсаттарын белгілеу және осы мақсаттарға жетудегі ілгерілеуді бақылау үшін барлық елдер халық топтарының нақты сипаттамалары бойынша бөлінген деректерді жинауы, талдауы және пайдалануы және теңсіздікті азайту жолындағы прогресті өлшейтін көрсеткіштерді қамтамасыз етуі керек.

21. Мүгедектігі бар адамдар сапалы білімге қолжетімділік саласындағы елеулі қиындықтарды және пәрменді шараларды қолдау үшін деректердің жетіспеушілігін ескере отырып, сапалы білім беруге және оның нәтижелеріне қол жеткізуді қамтамасыз етуге және мүгедектігі бар балаларды, жастар мен ересектерді оқытуға ерекше назар аудару қажет.

22. Қолжетімділікті нығайту білім беру мен оқытудың сапасы мен өзектілігін жетілдіру жөніндегі шаралармен сүйемелденуге тиіс. Оқу орындары мен бағдарламаларында барабар ресурстар және қауіпсіз, экологиялық таза және оңай қолжетімді үй-жайлар, білім алушыларға бағдарланған және бірлескен іс-әрекетке сүйенетін белсенді педагогикалық әдістерді пайдаланатын, сондай-ақ кемсітпейтін, оқуға ықпал ететін, білім алушыларға бағдарланған, нақты жағдайға бейімделген, барлық білім алушылар – балалар, жастар мен ересектер үшін үнемді және қолжетімді оқулықтар, басқа да педагогикалық материалдар, ашық білім беру ресурстары мен технологиялары болуға тиіс.

Педагогтер мен тәрбиешілерге тиісті құқықтар мен мүмкіндіктер беріліп, тиісті түрде жалданып, тиісті сыйақы алуы, сапалы дайындықтан өтуі, тиісті біліктілік пен уәждемеге ие болуы, бүкіл білім беру жүйесі шеңберінде әділ және пәрменді түрде бөлінуі және жеткілікті ресурстарға ие, пәрменді және тиімді басқарылатын жүйелерден қолдау алуы үшін педагогтерге қатысты саясат пен ережелер әзірлеу қажет.

Құралдарды, оқу орталарын, процестер мен нәтижелерді бағалауды қоса алғанда, оқыту сапасын бағалау жүйелері мен әдістерін құру немесе жетілдіру қажет. Тиісті когнитивті және когнитивтік емес оқыту нәтижелерін нақты анықтау және оқыту мен оқу процесінің құрамдас бөлігі ретінде үздіксіз бағалау қажет. Сапалы білім азаматтарға салауатты және қанағаттанарлық өмір сүруге, негізделген шешімдер қабылдауға және жергілікті және жаһандық мәселелерді шешуге мүмкіндік беретін дағдыларды, құндылықтарды, көзқарастарды және білімдерді дамытуды қамтиды. Сапа мен инновацияны қамтамасыз ету ғылымды, технологияны, инженерлік-математикалық білім беруді де күшейтуді талап етеді.

Міндеттер мен мүмкін стратегиялар:

30. Барлығына 12 жылдық тегін, мемлекет қаржыландыратын, инклюзивті, тең құқықты, сапалы бастауыш және орта білім беруді кемінде тоғыз жыл ең төменгі міндетті мерзіммен қамтамасыз ету қажет, ол оқытудың тиісті нәтижелерін қамтамасыз етеді. Тегін білім беру бастауыш және орта білім алуға қол жеткізу жолындағы экономикалық кедергілерді жоюды қамтиды.

Балалар мен жасөспірімдердің ауқымды контингентіне білім беру мен даярлау саласында елеулі мүмкіндіктер беру үшін мақсатты және дәйекті шұғыл шаралар қабылдау қажет.

Мүмкін стратегиялар:

34. Балаларға 12 жылдық тегін, мемлекет қаржыландыратын, инклюзивті, тең құқықты, сапалы бастауыш және орта білім беруге кепілдік беретін, оқытудың тиісті нәтижелерін қамтамасыз ететін кемінде тоғыз жыл міндетті мерзімі бар саясат пен заңнаманы әзірлеу. Елдер әртүрлі елдердің даму жағдайларын, мүмкіндіктері мен деңгейлерін және ұлттық стратегиялар мен басымдықтарды ескере отырып, жаһандық деңгейде белгіленген көрсеткіштерге қол жеткізу үшін тегін және міндетті білімнің ұзақтығын арттыруға тиіс.

Басқару, есеп беру және серіктестік

Мұғалімдер мен тәрбиешілер және олардың ұйымдары негізгі серіктестер болып табылады және саясатты әзірлеу, жоспарлау, жүзеге асыру және мониторингтеудің барлық кезеңдеріне тартылуы тиіс.

Білім беру саласының педагогтері мен қосалқы қызметкерлері:

- білім алушылардың шынымен білім алуын қамтамасыз ету үшін өз кәсібилігі мен адалдығын пайдалану;

- саясат, оны әзірлеу және жоспарлау мәселелері бойынша диалог шеңберінде оқыту шынайылығына назар аудару және саясат пен практиканы жақындастыруға жәрдемдесу, өзінің практикалық тәжірибесі және жалпы саясат пен стратегияны әзірлеу үшін ұжымдық пікір мен білім туралы ақпарат беру

- инклюзивтілікке, сапа мен теңдікке және оқу бағдарламалары мен педагогикалық әдістерді жетілдіруге ықпал ету.

Тиімді үйлестіру

89. Инклюзивті және тиімді аймақтық үйлестіру деректерді жинау және мониторингілеу, соның ішінде елдер арасындағы өзара шолу, әріптестерді оқыту және озық тәжірибемен алмасу, саясатты әзірлеу, барлық тиісті серіктестермен диалог және серіктестік, ресми кездесулер мен жоғары деңгейдегі іс-шаралар, аймақтық стратегиялар, коммуникация, ақпараттық-насихаттау және қаражат жинау, әлеуетті арттыру және бірлескен жобалар сияқты мәселелерді шешеді.

Мониторинг, бақылау және дәлелді саясатқа шолу

Сапаны, теңдікті және инклюзивтілікті жақсырақ өлшеу және бақылау үшін үкіметтердің жоспарлау мен саясатты әзірлеу кезінде деректерді дұрыс бөлу және тиімді пайдалану мүмкіндігін күшейту қажет. Әріптестер мүше мемлекеттерге олардың бағалау және бақылау мүмкіндіктерін күшейту үшін СИЮ-мен және сәйкесінше басқа агенттіктермен тығыз ынтымақтастықта тікелей және мақсатты қолдау көрсетеді. СИЮ елдерде, әсіресе Африкада, нашар дамыған елдерде, теңізге шығу жолы жоқ дамушы елдерде, шағын аралдық дамушы мемлекеттерде

және кірісі орташа елдерде деректер жүйесін нығайту бойынша озық тәжірибе алмасуға жәрдемдеседі. Білім беру саласындағы ұлттық жоспарларға сапа шеңберлерін енгізуді қамтамасыз ету және елдерде теңдік, инклюзивтілік және оқыту нәтижелері мониторингінің әлеуетін құру қажет.

Қаржыландыру

Инвестицияларды меншікті капиталға, қамтуға және сапаға бағыттау: көптеген жүйелер үшін теңдікті, инклюзивтілікті және сапаны байыпты қамтамасыз ету инновациялық тәсіл болып табылады. Ағымдағы және болашақтағы барлық инвестицияларды келесі өлшемге сәйкес талдау керек: олар барлық адамдардың, соның ішінде ең оқшауланған және осал адамдардың өмірі мен әл-ауқаты үшін қажетті білім, дағдылар мен көзқарастарды және олардың білім алу құқығын толық жүзеге асыруды қамтамасыз ете ала ма?

Инчхон декларациясында «Инклюзивті және әділ сапалы білім беру мен өмір бойы білім беруді қамтамасыз ету» деп белгіленген барлығына сапалы тең білім беруді қамтамасыз ету мақсаты сонымен қатар «Инклюзивтілік және білім беру: барлығы – бұл шын мәнінде бәрі» атты білім беру мониторингі бойынша баяндама-түйіндеме [21] атты дүниежүзілік баяндамада көрініс тапты, онда елдердің 4-ші ТДМ-ның жетістіктеріне мониторинг жүргізілді. Баяндамада инклюзивтілік мәселелеріне, сондай-ақ мүмкіндігі шектеулі адамдарға ерекше назар аударылды.

Балалардың құқықтарын қамтамасыз ету жөніндегі негізгі халықаралық құжаттарды зерделей отырып, жалпы алғанда, қазіргі уақытта әлемде инклюзивті білім беру саясатын іске асыру, оның ішінде білім берудің барлық деңгейлерінде ерекше білім беруді қажет ететін балалардың білім алуы үшін жағдай жасау үшін нақты нормативтік құқықтық база қалыптастырылған деген қорытынды жасауға болады.

«Инклюзивті білім беру» термині ХХІ ғасырдың екінші онжылдығының басында (2011 жылы) елде ресми түрде енгізілгеніне қарамастан, әрбір баланың білім алу құқығы, сондай-ақ жетім балалар, ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалар, мүгедектігі бар балалар сияқты балалардың жекелеген санаттарының құқықтары «Қазақстан Республикасындағы Бала құқықтары туралы» ҚР Заңында ХХІ ғасырдың басында (2002 жылы) бекітілген [19].

Қазақстанда, бұрынғы посткеңестік кеңістіктегі көптеген елдердегідей, инклюзивті білім берудің даму тарихын денсаулық жағдайына байланысты мүмкіндігі шектеулі балаларға қолдау көрсету жөніндегі нормативтік құқықтық актілерді талдай отырып, қарастыру керек. Бұл тәсіл мүгедектігі бар адамдардың медициналық моделіне негізделген, оған сәйкес баланың денсаулығындағы немесе дамуындағы проблемалар бар кемшіліктерді, ақауларды түзету призмасы арқылы қарастырылады.

Осылайша, ХХІ ғасырдың басында «Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы» ҚР Заңының

қабылдануымен заңнамалық деңгейде туғаннан бастап 18 жасқа дейінгі мүмкіндігі шектеулі балалардың жаппай кешенді медициналық, психологиялық, педагогикалық қолдау арқылы балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау және әлеуметтік тексеру мен кәсіби диагностика, оңалтудың жеке бағдарламасын әзірлеу, медициналық, педагогикалық, психологиялық, әлеуметтік қызметтер және еңбекке баулу құқықтары бекітілді [20].

Жалпы, ХХІ ғасырдың алғашқы онжылдығында мүмкіндігі шектеулі балаларды қолдау жөніндегі ҚР заңнамалық базасының басым бөлігі мүмкіндігі шектеулі балаларды жалпы білім беретін мектептердің арнайы сыныптарында, мектепке дейінгі білім беру ұйымдарының арнайы топтарында оқытуды ұйымдастыру арқылы оларды жалпы білім беретін ортаға ішінара интеграциялауды көздейтін, мүмкіндіктері шектеулі балаларға интеграцияланған білім беруді дамытуға бағытталды, мүмкіндігі шектеулі балалар бейімделген жалпы білім беру бағдарламасы бойынша оқуға және дефектолог-мамандардан (логопедтер, дефектологтар, олигофренопедагогтер, сурдопедагогтер, тифлопедагогтер және т.б.) түзету қолдауын алуға мүмкіндік алды.

2021 жылғы 26 маусымда Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне инклюзивті білім беру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» № 56-VII ҚРЗ ҚР Заңын қабылдауы еліміздің 30 жылдық тарихында инклюзивті білім беруді дамыту жөніндегі нормативтік-құқықтық базаны жетілдірудің прогрессивті кезеңі болды [27].

Аталған Заң ҚР «Мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзету арқылы қолдау туралы», «Қазақстан Республикасындағы Бала құқықтары туралы», «Қазақстан Республикасындағы мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы», «Білім туралы» Заңдарына өзгерістер мен толықтырулар енгізуді көздейді. Заңмен ерекше білім беруді қажет ететін адамдар (балалар), ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау анықтамалары берілді, мектептің психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің рөлі күшейтілді, жалпы білім беретін мектептердің оқу бағдарламаларын бейімдеу мүмкіндіктері кеңейтілді, ерекше білім беруді қажет ететін адамдардың (балалардың) білім беру жүйесі ұсынған шектерде білім алу нысанын таңдау құқығын алу бойынша құқықтары кеңейтілді, сондай-ақ балалардың жеке даму ерекшеліктерін ескере отырып, инклюзивті білім беру үшін жағдай жасамағаны үшін мемлекеттік органдар мен білім беру ұйымдарының бірінші басшыларының жауапкершілігі көзделді.

Қазақстан Республикасында балалардың білім алу құқығын бекіткен негізгі стратегиялық құжат 30.08.1995 ж. республикалық референдумда қабылданған **Қазақстан Республикасының Конституциясы** [13] болып табылады, ол жерде балалардың білім алу құқықтарына кепілдік берілген.

30-бап. 1. Азаматтардың мемлекеттік оқу орындарында тегін орта білім алуына кепілдік беріледі. Орта білім алу міндетті.

Мемлекет Басшысының Жолдаулары ел дамуының, оның ішінде білім алушылардың білім алу құқығын қамтамасыз етудің негізгі бағыттары айқындалған Қазақстан Республикасын дамытудың басқа да маңызды стратегиялық құжаттары болып табылады.

Мемлекет басшысының соңғы үш жылдағы сөйлеген сөзінің негізгі **Мемлекет Басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2020 жылғы 01 қыркүйектегі «Қазақстан Жаңа шындықта: іс-қимыл уақыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында** [30] барлық білім алушылар үшін тең сапалы білім беруді қамтамасыз етуге ерекше назар аударылды.

... Өзекті мәселелерді шешуден басқа, балалар үшін мүмкіндіктердің теңдігін қамтамасыз ету бойынша жүйелі шаралар әзірлеу қажет. Біздің балалар тұратын жеріне және оқыту тіліне қарамастан сапалы білім алуы тиіс.

Мемлекет Басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2021 жылғы 01 қыркүйектегі «Халық бірлігі және жүйелі реформалар» атты Қазақстан халқына Жолдауында [31] барлық білім алушылар үшін тең сапалы білім беруді қамтамасыз етуге, мұғалімдерді даярлауға, білім алушыларды ерте кәсіби бағдарлауға және мамандық алуға ерекше назар аударылды.

Біздің біліміміз қолжетімді және инклюзивті болуы тиіс.

Жалпы оқыту аясында әлеуметтік осал отбасылардан шыққан балаларды қолдау өте маңызды.

Білім беру жүйесіне уәжді және білікті педагогтер қажет.

Балаларды ерте кәсіби бағдарлау ерекше маңызға ие.

Сұранысқа ие мамандықтар бойынша тегін үлгідегі жүз пайыз қамтуды қамтамасыз ету қажет.

«Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» 08.08.2002 № 345 Заңымен [19] Қазақстан Республикасының Конституциясымен кепілдік берілген баланың негізгі құқықтары мен заңды мүдделерін іске асыруға байланысты туындайтын қатынастар реттелді. 4-бап. Балалардың тең құқықтылығы

1. Тегіне, нәсіліне және қай ұлтқа жататындығына, әлеуметтік және мүліктік жағдайына, жынысына, тіліне, біліміне, дінге көзқарасына, тұрғылықты жеріне, денсаулық жағдайына, балаға және ата-анасына немесе басқа заңды өкілдеріне қатысты өзге де мән-жайларға қарамастан, барлық бала тең құқыққа ие.

15-бап. Баланың білім алуға құқығы

1. Әрбір баланың білім алуға құқығы бар және Қазақстан Республикасының білім туралы заңдарына сәйкес оған тегін бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім және конкурстық негізде тегін техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі және жоғары білім алуға кепілдік беріледі.

3. Ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалауға сәйкес арнаулы педагогикалық тәрбиені қажет ететін мүмкіндігі шектеулі балаларға мемлекеттік бюджеттен белгіленген стандарттар деңгейінде олардың білім алуына кепілдік беретін қосымша қаражат бөлінеді.

31-бап. Мүгедектігі бар баланың толымды өмірге құқықтары

1. Мүгедектігі бар баланың қоғам өміріне белсене араласуына ықпал ететін өз қадір-қасиетін қамтамасыз ету жағдайындағы толымды өмірге дені сау балалармен бірдей құқығы бар.

«Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы» 2002 жылғы 11 шілдедегі № 343 заңда [20] кемтар балалардың арнаулы білім, әлеуметтік, медициналық қызметтер алу құқықтары бекітілген.

1-бап. Осы Заңда пайдаланылатын терминдер мен анықтамалар

1) білім алу үшін арнаулы жағдайлар – мүмкіндігі шектеулі балалардың оларсыз білім беру бағдарламаларын меңгеруі мүмкін болмайтын, арнаулы оқу және жеке дамыту бағдарламаларын, оқыту әдістерін, техникалық, оқу және өзге де құралдарды, тыныс-тіршілік ортасын, психологиялық-педагогикалық қолдап отыруды, медициналық, әлеуметтік және өзге де көрсетілетін қызметтерді қамтитын жағдайлар;

2) кемтар бала (балалар) – белгіленген тәртіппен расталған, туа біткен, тұқым қуалаған, жүре пайда болған аурулардан немесе жарақаттардың салдарынан тіршілік етуі шектелген, дене және (немесе) психикалық кемістігі бар он сегіз жасқа дейінгі бала (балалар);

8) ерте қолға алу (ерте қолдау) – психикалық-дене бұзылыстары скринингін, диагностиканы, емдеуді, дамыта оқытуды қамтитын, сәби жастағы (үш жасқа дейінгі) балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау;

9) әлеуметтік бейімдеу – нысаналы әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау процесінде кемтар балалардың қоғамда қабылданған құндылықтарды, мінез-құлық ережелері мен нормаларын игеруі мен қабылдауы және еңбекке даярлануы жолымен әлеуметтік орта жағдайларына белсенді түрде икемделуі;

13-1) мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау – мүмкіндігі шектеулі балаларға тұрмыс-тіршілігіндегі шектелуді еңсеру және оның орнын толтыру үшін жағдай жасауды қамтамасыз ететін және оларға басқа азаматтармен бірдей қоғам өміріне қатысу мүмкіндіктерін жасауға бағытталған арнаулы әлеуметтік, медициналық және білім беру қызметтерін ұсынатын білім беру, халықты әлеуметтік қорғау, денсаулық сақтау ұйымдарының қызметі;

15) арнаулы білім беру – кемтар балаларға арнайы жағдайлар жасай отырып білім беру;

17) арнаулы білім беру ұйымдары – мүмкіндігі шектеулі балалардың диагностикасы және консультациялар алуы, оларды психологиялық-педагогикалық қолдау, оқыту мен тәрбиелеу үшін құрылған ұйымдар: психологиялық-медициналық-педагогикалық консультациялар, оңалту орталықтары, психологиялық-педагогикалық түзеу кабинеттері, балалар бақшалары, мектептер жанындағы логопедтік пункттер және басқа да ұйымдар;

19) психологиялық тексеру – кемтар балалардың психикалық жағдайының ерекшеліктері мен психикалық дамуындағы әлеуеттік мүмкіндіктерін анықтау;

22) педагогикалық тексеру – тиісті жастағы балаларға арналған жас нормативтерін ескере отырып, балалардың ақыл-ой жағынан даму ерекшеліктерін және олардың ойын ойнауға, білім алу мен қарым-қатынас жасауға әлеуеттік мүмкіндіктерін анықтау;

24) кемтар баланы оңалтудың жеке бағдарламасы – баланың соматикалық жай-күйі деңгейінің болжамын, психикалық-дене төзімділігін, отбасының әлеуметтік мәртебесі мен әлеуметтік инфрақұрылым мүмкіндіктерін ескере отырып, оның қажеттіліктерінің құрылымына, ден қоятын мәселелерінің шеңберіне, құштарлықтарының деңгейіне сәйкес баланың тұрмыстық, қоғамдық, кәсіби қызметке қабілетін қалпына келтіруге бағытталған медициналық, психологиялық, педагогикалық және әлеуметтік іс-шаралар тізбесі.

3-бап. Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау, оның мақсаттары, міндеттері мен принциптері

1. Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау баланың туғанынан басталып, ол кәмелеттік жасқа толғанға дейін, жаппай кешенді медициналық, психологиялық, педагогикалық және әлеуметтік тексеру мен кәсіби диагностика жүргізу, оңалтудың жеке бағдарламасын әзірлеу, медициналық, педагогикалық, психологиялық, әлеуметтік қызметтер көрсету және еңбекке баулу арқылы жүргізіледі.

6-бап. Білім беру саласындағы уәкілетті органның құзыреті

2) білім алу үшін арнаулы жағдайлардың бірыңғай қағидаттары мен нормативтерін айқындайды;

5) кемтар балаларды оқытуды жүзеге асыратын білім беру ұйымдарының материалдық-техникалық және оқу-әдістемелік жарақтандырылуы мен қамтамасыз етілуіне қойылатын ең төменгі міндетті талаптарды белгілейді;

8) білім беру ұйымдарын ғылыми-әдістемелік қамтамасыз ету жөніндегі қызметтің үйлестірілуін жүзеге асырады.

8-бап. Жергілікті мемлекеттік басқару органдарының құзыреті

5) кемтар балаларды арнаулы білім беру ұйымдарында оқытуды ұйымдастырады және оларды басқа білім беру ұйымдарында оқыту үшін жағдай жасайды.

9-бап. Кемтар балаларға медициналық, арнаулы білім беру және арнаулы әлеуметтік қызметтерді көрсететін ұйымдар

3. Мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған арнаулы білім беру қызметтерін Қазақстан Республикасының білім беру туралы заңнамасында белгіленген тәртіппен арнаулы ұйымдар: психологиялық-медициналық-педагогикалық консультациялар, психологиялық-педагогикалық түзеу кабинеттері, оңалту орталықтары, логопедтік пункттер, балалар бақшалары және басқа да білім беру ұйымдары көрсетеді.

4. Көрсетілетін арнаулы білім беру қызметтеріне:

1) ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау мақсатында балаларды тереңдетіп және кешенді зерттеп-қарау;

2) мүмкіндігі шектеулі балаларды арнаулы психологиялық-педагогикалық қолдау;

3) арнаулы оқу бағдарламалары бойынша оқыту және тәрбие беру;

4) Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес көрсетілетін өзге де қызметтер жатады.

10-бап. Психологиялық-медициналық-педагогикалық консультациялар

1. Психологиялық-медициналық-педагогикалық консультация балаларды зерттеп-қарауды және оларға консультация беруді, ерекше білім беру қажеттіліктерін және білім алу үшін арнаулы жағдайларды бағалауды, білім беру бағдарламасын айқындауды жүзеге асыратын, сондай-ақ мүмкіндігі шектеулі балаларды арнаулы психологиялық-педагогикалық қолдауға жіберетін білім беру ұйымы болып табылады.

11-бап. Кемтар балаларға білім беруді ұйымдастыру

2. Кемтар балалардың Қазақстан Республикасының білім туралы заңдарында белгіленген тәртіппен білім алуға құқығы бар. Мемлекет кемтар балаларды кәсіби даярлауға жәрдемдеседі.

14-бап. Кемтар балаларды еңбекке даярлау және оларға кәсіби білім беру

1. Кемтар балалар Қазақстан Республикасының білім беру туралы заң актілеріне сәйкес кәсіби білім ала алады.

15-бап. Кемтар балалардың құқықтары

1. Кемтар балалардың:

1) әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдауды кепілдікті түрде тегін алуға;

3) дене немесе психикалық кемістіктері байқалған сәттен бастап, оның көріну дәрежесіне қарамастан, психологиялық-медициналық-педагогикалық консультация қорытындысына сәйкес тегін медициналық-психологиялық-педагогикалық түзеуге;

5) психологиялық-медициналық-педагогикалық консультациялардың қорытындысына сәйкес арнаулы білім беру ұйымдарында немесе мемлекеттік білім беру ұйымдарында тегін мектепалды және жалпы орта білім алуға;

7) оқу бітіргеннен кейін алған біліміне және (немесе) кәсіби даярлығына сәйкес Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген тәртіппен жұмысқа орналасуға құқығы бар.

16-бап. Кемтар балалардың ата-аналары мен өзге де заңды өкілдерінің құқықтары

Кемтар балалардың ата-аналарының және өзге де заңды өкілдерінің:

3) өз балаларының Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау алуына.

Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319-III «Білім туралы» Заңында [18] ерекше білім беруді қажет ететін балаларға білім беруді ұйымдастыру кезінде пайдаланылатын негізгі терминдер берілген, білім алушылардың барлық деңгейлерде білім алуға кепілдіктері және білім алушылардың білім алу құқықтарын қамтамасыз ету жөніндегі мемлекеттік органдардың кепілдері анықталған.

1-бап. Осы Заңда пайдаланылатын негізгі ұғымдар:

7-4) білім алу үшін арнаулы жағдайлар – ерекше білім беруді қажет ететін адамдардың (балалардың), сондай-ақ мүмкіндігі шектеулі балалардың оларсыз білім беру бағдарламаларын меңгеруі мүмкін болмайтын, оқу, сондай-ақ арнаулы, жеке дамыту мен түзеу-дамыту бағдарламаларын және оқыту әдістерін, техникалық, оқу және өзге де құралдарды, тыныс-тіршілік ортасын, психологиялық-педагогикалық қолдап отыруды, медициналық, әлеуметтік және өзге де көрсетілетін қызметтерді қамтитын жағдайлар;

19-2) ерекше білім беруді қажет ететін адамдар (балалар) – тиісті деңгейде білім алу және қосымша білім алу үшін арнаулы жағдайларға тұрақты немесе уақытша қажеттілік көріп жүрген адамдар (балалар);

19-3) ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау – білім алу үшін қажетті арнаулы жағдайларды айқындау;

21) жалпы білім беретін мектеп – білім алушылар мен тәрбиеленушілерге мектепке дейінгі тәрбие беру мен оқыту бағдарламаларын, бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білімнің жалпы білім беретін оқу бағдарламаларын, арнаулы оқу мен жеке дамыту бағдарламаларын, сондай-ақ қосымша білімнің білім беру бағдарламаларын іске асыратын білім беру ұйымы;

21-7) инклюзивті білім беру – ерекше білім беру қажеттіліктері мен жеке-дара мүмкіндіктерін ескере отырып, барлық білім алушылар үшін білім алуға тең қолжетімділікті қамтамасыз ететін процесс;

42-1) мектепке дейінгі ұйым – мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың жалпы білім беретін, арнайы оқу бағдарламаларын, жеке дамыту бағдарламаларын іске асыратын білім беру ұйымы;

45) мемлекеттік білім беру тапсырысы - мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту, орта білім беру, мүмкіндігі шектеулі балаларды арнаулы психологиялық-педагогикалық қолдау, балаларға қосымша білім беру жөнінде, экономиканың қажеттілігін қамтамасыз ету, білікті жұмыс күші мен қоғамның зияткерлік әлеуетін молықтыру үшін кадрларды даярлау, білікті жұмыскерлер мен мамандардың біліктілігін арттыру және оларды қайта даярлау жөнінде, сондай-ақ білім беру жүйесін оқу-әдістемелік қамтамасыз ету жөнінде мемлекет қаржыландыратын қызмет көрсетулер көлемі;

45-3) мүмкіндігі шектеулі балаларды арнаулы психологиялық-педагогикалық қолдау – қызметтің қандай да бір түрін орындау қабілеттерін қалпына келтіруге немесе оның орнын толтыруға бағытталған көрсетілетін қызметтер мен іс-шаралар кешені;

49-2) орта білім беру ұйымы – мектепке дейінгі тәрбие беру мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білімнің жалпы білім беретін оқу бағдарламаларын, мамандандырылған жалпы білім беретін және арнайы оқу бағдарламаларын іске асыратын білім беру ұйымы;

50-3) психологиялық-педагогикалық қолдап отыру – білім беру ұйымдарында іске асырылатын, процесінде ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау негізінде ерекше білім беруді қажет ететін адамдарды (балаларды) ойдағыдай оқыту және дамыту үшін әлеуметтік-психологиялық және педагогикалық жағдайлар жасалатын жүйелі-ұйымдастырылған қызмет.

5-бап. Білім беру саласындағы уәкілетті органның құзыреті

11) мектепке дейінгі тәрбие беру мен оқыту бағдарламаларын, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білімнің жалпы білім беретін оқу бағдарламаларын, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі, жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білімнің білім беру бағдарламаларын іске асыратын білім беру ұйымдарына оқуға қабылдаудың үлгілік қағидаларын әзірлейді және бекітеді;

11-3) білім беру ұйымдарында психологиялық-педагогикалық қолдап отыру қағидаларын әзірлейді және бекітеді;

11-4) ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау қағидаларын әзірлейді және бекітеді;

6-бап. Білім беру саласындағы жергілікті өкілді және атқарушы органдардың құзыреті

2. Облыстың жергілікті атқарушы органы:

3) ерекше білім беруді қажет ететін адамдарды (балаларды) оқытуды, олардың білім беру ұйымдарында білім алуы үшін арнаулы жағдайлар жасауды, әмбебап дизайн және (немесе) ақылға қонымды ыңғайлылық қағидаттарын ескере отырып, мемлекеттік құрылыс нормалары мен стандарттарына сәйкес білім беру ұйымдарының ғимараттарына, құрылысжайлары мен үй-жайларына қолжетімділікті қамтамасыз етеді;

8-бап. Білім беру саласындағы мемлекеттік кепілдіктер

1-1. Мемлекет ерекше білім беруді қажет ететін адамдарға (балаларға) олардың жеке даму ерекшеліктерін ескере отырып, білім беру жүйесі ұсынған шекте білім алу нысанын таңдау құқығын беруді қоса алғанда, олардың өзін-өзі жетілдіруіне, білім берудің барлық деңгейлерінде өмір бойы оқуын жалғастыруына, өздерінің қабілеттерін еркін дамытуына жағдайлар жасайды.

6. Мемлекет инклюзивті білім берудің мақсатын іске асыра отырып, білім берудің барлық деңгейінде даму мүмкіндіктері шектеулі азаматтарға олардың

білім алуына, дамуындағы ауытқуды түзетуіне және әлеуметтік бейімделуіне арнайы жағдайлар жасауды қамтамасыз етеді.

11-бап. Білім беру жүйесінің міндеттері

Білім беру жүйесінің міндеттері:

14) білім алушылар мен тәрбиеленушілердің жеке ерекшеліктерін ескере отырып, білім алуы үшін арнаулы жағдайлар жасау болып табылады.

14-бап. Білім беру бағдарламалары

2-тармақтың төртінші бөлігі.

Мүмкіндігі шектеулі балалар үшін арнайы оқу бағдарламалары әзірленеді.

9. Егер Қазақстан Республикасының заңдарында өзгеше көзделмесе, білім беру ұйымы лицензиясы болған жағдайда әртүрлі деңгейдегі білім беру бағдарламаларын іске асыруға құқылы.

Білім беру ұйымдары ерекше білім беруді қажет ететін адамдарды (балаларды) оқыту үшін білім беру бағдарламаларын білім алушылар мен тәрбиеленушілердің жеке даму ерекшеліктеріне және әлеуетті мүмкіндіктеріне сәйкес бейімдейді.

19-бап. Арнайы оқу бағдарламалары

1. Арнайы оқу бағдарламалары мектепке дейінгі тәрбие беру мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білімнің жалпы білім беретін оқу бағдарламалары және техникалық және кәсіптік білімнің білім беру бағдарламалары негізінде әзірленеді және мүмкіндігі шектеулі балаларды оқытуға және дамытуға бағытталады, білім алушылар мен тәрбиеленушілердің психологиялық-медициналық-педагогтік консультациялар ұсынымдары ескеріле отырып айқындалатын психикалық-физикалық ерекшеліктері мен танымдық мүмкіндіктерін ескереді.

3. Арнайы оқу бағдарламалары Қазақстан Республикасының заңдарында көзделген арнаулы білім беру ұйымдарында, мектепке дейінгі ұйымдарда, жалпы білім беретін мектептерде, техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдарында немесе үйде іске асырылады.

26-бап. Білім алушылар мен тәрбиеленушілерді білім беру ұйымдарына қабылдауға қойылатын жалпы талаптар

2. Білім беру ұйымы қызмет көрсететін аумақта тұратын барлық балаларды, оның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін адамдарды (балаларды) қабылдауды қамтамасыз ететін мектепке дейінгі ұйымдарға және орта білім беру ұйымдарына оқуға қабылдау тәртібі тиісті үлгідегі білім беру ұйымдарына оқуға қабылдаудың үлгілік қағидаларында айқындалады.

31-бап. Бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім беру

1. 1-сыныпқа оқуға балалар алты жастан қабылданады.

Мүмкіндігі шектеулі балалар орта білім алу үшін алты – он жастан білім беру ұйымдарына қабылдана алады. Мүмкіндігі шектеулі балаларды оқыту ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау ескеріле отырып жүзеге асырылады.

Бұл ретте білім беру бағдарламаларына сәйкес бастауыш және негізгі орта білім алудың ұзақтығы он жылдан кем болмауға тиіс.

43-бап. Білім беру ұйымдарының құзыреті

3. Білім беру ұйымдарының құзыретіне мынадай функциялар:

2) жұмыс оқу жоспарлары мен жұмыс оқу бағдарламаларын әзірлеу және бекіту;

2-1) қысқартылған оқыту мерзімімен білім беру бағдарламаларын әзірлеу және бекіту;

2-3) білім беру бағдарламаларын бейімдеу және іске асыру;

2-4) ерекше білім беруді қажет ететін адамдар (балалар) үшін жеке дамыту бағдарламаларын әзірлеу және іске асыру;

13-1) білім алу үшін арнаулы жағдайлар жасау.

6-2. Психологиялық-медициналық-педагогикалық консультациялар психологиялық-медициналық-педагогикалық зерттеп-қарау және консультация беру бағдарламаларын іске асырады.

6-3. Психологиялық-педагогикалық түзеу кабинеттері мен оңалту орталықтары түзеу-дамыту бағдарламаларын әзірлейді және іске асырады.

44-бап. Білім беру ұйымдарын басқару

5-1. Мемлекеттік білім беру ұйымдарының бірінші басшыларын ротациялау олардың кәсіби әлеуетін неғұрлым тиімді пайдалануды қамтамасыз ету мақсатында жүзеге асырылады.

Мемлекеттік білім беру ұйымдарының бірінші басшыларын ротациялау бір елді мекен шегінде жүзеге асырылады.

Мемлекеттік білім беру ұйымдарының бірінші басшыларына ротация жүргізу мерзімдері мен шарттары мемлекеттік білім беру ұйымдарының бірінші басшыларын ротациялауды жүргізу қағидаларында айқындалады.

45-бап. Еңбек қатынастары және білім беру ұйымы басшысының жауапкершілігі

3. Білім беру ұйымының басшысы Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген тәртіппен:

4-1) білім беру ұйымдарына оқуға қабылдаудың үлгілік қағидаларын бұзғаны немесе білім алу үшін арнаулы жағдайлар жасамағаны.

49-бап. Ата-аналардың және өзге де заңды өкілдердің құқықтары мен міндеттері

1. Кәмелетке толмаған балалардың ата-аналары мен өзге де заңды өкілдерінің:

1) баланың тілегін, жеке бейімділігі мен ерекшеліктерін ескере отырып білім беру ұйымын таңдауға;

4) өз балаларын оқыту мен тәрбиелеу проблемалары жөнінде психологиялық-медициналық-педагогикалық консультациялардан консультациялық көмек алуға;

5) балаларының шарттық негізде қосымша қызмет көрсетулер алуына құқығы бар.

56-бап. Білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттары

3. Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттары инклюзивті білім беру ескеріле отырып әзірленеді.

62-бап. Білім беру ұйымдарын мемлекеттік қаржыландыру

6-3. Мүмкіндігі шектеулі балаларды арнаулы психологиялық-педагогикалық қолдауға мемлекеттік білім беру тапсырысы білім алушылардың және (немесе) тәрбиеленушілердің санын және бір білім алушыға және (немесе) тәрбиеленушіге жұмсалатын шығыстардың орташа құнын қамтуға тиіс.

«Мектепке дейінгі, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру, мамандандырылған, арнаулы білім, жетім балалар мен ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларға арналған білім беру ұйымдарында, балаларға және ересектерге қосымша білім беру ұйымдарының үлгілік қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 31 тамыздағы № 385 бұйрығымен [33] мектепке дейінгі ұйымдар қызметінің тәртібі айқындалған.

2-қосымша: Орта білім беру (бастауыш, негізгі орта және жалпы орта) ұйымдары қызметінің үлгілік қағидалары

7. Жеке адамның қажеттіліктері мен мүмкіндіктері ескеріле отырып, білім беру бағдарламаларының мазмұнына, білім берудің әрбір деңгейін алуға қол жеткізу жағдайларының жасалуына қарай оқыту күндізгі, кешкі, сырттай оқыту, экстернат, қашықтықтан оқыту нысанында жүзеге асырылады.

9. Білім беру ұйымдарында ата-аналардың (заңды өкілдердің) мүдделері ескеріле отырып, ерекше білім беруге қажеттілігі бар білім алушыларды оқыту:

1) үлгілік оқу бағдарламасы, оның ішінде қысқартылған немесе жеке оқу бағдарламасы бойынша жалпы сыныпта (үш баладан артық емес);

2) және (немесе) арнайы оқу жоспарлары мен бағдарламалары бойынша даму бұзылыстарының түрлері негізіндегі арнайы сыныптарда қарастырылған.

10. Ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларды жалпы білім беретін ұйымнан арнайы білім беру ұйымына ауыстыру психологиялық-медициналық-педагогикалық консультацияның қорытындысы мен ұсынымының негізінде ата-аналарының (заңды өкілдерінің) келісімімен жүзеге асырылады.

«Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы № 348 бұйрығы [34] тәрбие мен оқыту нәтижелеріне бағдарлана отырып, мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мазмұнына; тәрбиеленушілердің оқу жүктемесінің ең жоғары көлеміне; тәрбие мен оқыту мерзіміне қойылатын талаптарды айқындайды.

3-тарау. Білім алушылардың оқу жүктемесінің ең жоғары көлеміне қойылатын талаптар

31. Инклюзивті білім беру шеңберінде 30-тармақта көрсетілген пәндер бойынша сыныпты топтарға бөлу әрбір ерекше білім беру қажеттілігі бар балаға сынып толымдылығындағы білім алушылардың жалпы санын үшке кеміту есебінен жүзеге асырылады.

"Ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау қағидаларын бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2022 жылғы 12 қаңтардағы № 4 бұйрығы [35] ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау тәртібін айқындайды.

Білім беру ұйымдарындағы ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау тәртібі келесіні қамтиды:

1) мұғалімнің (тәрбиешінің) әрбір білім алушының (тәрбиеленушінің) әлеуметтік-эмоционалдық әл-ауқатын және оқу-танымдық іс-әрекетінің ерекшеліктерін бақылауды, сондай-ақ білім алушылардың жетістіктерін критериалды бағалауды пайдалана отырып, оқу-тәрбие процесі барысында ерекше білім беруді қажет ететін балалардың анықтауын;

2) психологиялық-педагогикалық қолдау мамандардың ата-аналарының (заңды өкілдерінің) келісімімен оқыту қиындықтары бар балалардың ерекше білім берілуіне қажеттіліктерін тереңдете зерделеуін және бағалауын;

3) білім беру ұйымдарын психологиялық-педагогикалық қолдап отыру мамандарының психологиялық-медициналық-педагогикалық консультацияларда (бұдан әрі – ПМПК) ерекше білім беру қажеттіліктерін оқытуда айқын қиындықтары бар балаларды тереңдетіп тексеру нәтижелері бойынша бағалауы;

4) психологиялық-педагогикалық түзеу кабинеттерінде және оңалту орталықтарында балалардың ерекше білім беру қажеттіліктерін пәнаралық ұжымдық бағалауды.

"Білім беру ұйымдарында психологиялық-педагогикалық қолдап отыру қағидаларын бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2022 жылғы 12 қаңтардағы № 6 бұйрығы [36] білім беру ұйымдарында психологиялық-педагогикалық қолдауды ұйымдастыру тәртібін айқындайды.

3. Психологиялық-педагогикалық қолдау мыналарды қамтиды:

1) Ерекше білім беру қажеттіліктері бар адамдардың (балалардың) ерекше білім беру қажеттіліктерін анықтау және бағалау;

2) Ерекше білім беру қажеттіліктері бар адамдардың (балалардың) педагогтері мен отбасына консультациялық-әдістемелік көмек көрсету;

3) Ерекше білім беру қажеттіліктері бар адамдарды (балаларды) табысты оқыту, дамыту және әлеуметтендіру үшін әлеуметтік-психологиялық және педагогикалық жағдайлар жасау.

Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің 2022 жылғы 1 ақпандағы № 21-ө өкімі «Балалардың хал-ахуал индексін бекіту туралы» [37] индексі балалардың хал-ахуалын және әртүрлі салаларда балаларға жағдай жасауға бағытталған ұлттық саясаттың тиімділік дәрежесін бағалау мақсатында әзірленді.

«Қазақстан Республикасында мүгедек адамдардың құқықтарын қамтамасыз ету және өмір сүру сапасын жақсарту жөніндегі 2025 жылға дейінгі ұлттық жоспарды бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 28 мамырдағы № 326 қаулысы [38].

Қазақстан Республикасында мүгедек адамдардың құқықтарын қамтамасыз ету және өмір сүру сапасын жақсарту жөніндегі 2025 жылға дейінгі Ұлттық жоспардың (бұдан әрі – ұлттық жоспар) мақсаттары Мүгедектердің құқықтары туралы Конвенцияны ратификациялауға байланысты Қазақстан Республикасы қабылдаған міндеттемелерді іске асыру және 2030 жылға дейін Қазақстанды әлеуметтік жаңғырту шеңберінде барлық осал топтар үшін қолайлы орта құру арқылы инклюзивті қоғамды қалыптастыру болып табылады.

«Білім беру ұйымдарын бағалау өлшемшарттарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 5 желтоқсандағы № 486 бұйрығы [39].

2-параграф. Бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім берудің жалпы білім беретін оқу бағдарламаларын іске асыратын білім беру ұйымдарын бағалау өлшемшарттары

Оқыту нәтижелерін бағалау өлшемшарттары келесі нақты өлшеуіштерге сәйкес жүзеге асырылады:

б) білім алушылар компьютерлік тестілеу рәсімдерінен босатылады және мынадай жағдайларда оқыту нәтижелерін бағалауға жататын білім алушылар контингентінің тізімдік құрамына енгізілмейді: психологиялық-медициналық-педагогикалық консультацияның қорытындылары (ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалар үшін);

13. Бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім берудің білім алушыларының оқу жүктемесінің ең жоғары көлеміне өлшемшарттар:

3) сыныптарды, оның ішінде инклюзивті білім беру шеңберінде ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар білім алушылардың ерекшеліктерін ескере отырып, топтарға бөлуге қойылатын талаптарды сақтау.



14. Білім алушылардың дайындық деңгейіне өлшемшарттар:





3) Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы № 348 бұйрығымен бекітілген бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты (нормативтік құқықтық актілерді мемлекеттік тіркеу тізілімінде № 29031 болып тіркелген) талаптарына сәйкес ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар білім




алушыларды оқыту кезінде инклюзивті білім берудің (дамудың бұзылуын түзету және әлеуметтік бейімдеу) талаптарын орындау;




Соңғы жылдары елімізде инклюзивті саясат айтарлықтай қарқынмен дамып келеді, бірқатар халықаралық құжаттар ратификацияланды, заңнамалық және нормативтік құқықтық актілерге көптеген өзгерістер енгізілді, барлық мүдделі тараптардың қатысуымен әртүрлі деңгейлерде талқылаулар өтуде. Сапалы білім алуға қолжетімділік құқығы ерекше білім беру қажеттіліктерінің әртүрлілігін ескере отырып, жеке мүмкіндіктеріне қарамастан барлық білім алушыларға Қазақстан Республикасының заңнамасымен кепілдендірілген. Ерекше білім беруді қажет ететін азаматтарды сапалы оқытуға тең қол жеткізу үшін жағдай жасау болашақта үлкен артықшылықтарға ие.




3-кесте – Барлық балаларға сапалы білім берудің қолжетімділігіне қатысты мәселелер бойынша кейбір нормативтік құқықтық құжаттарға шолу



№ р/с	Барлық балаларға сапалы білім берудің қолжетімділігі мәселелері бойынша кейбір нормативтік құқықтық құжаттарға шолу	
Халықаралық құжаттар		
1	«Білім беру саласындағы кемсітушілікке қарсы күрес туралы» БҰҰ Конвенциясы (1960 ж.)	
	Негізгі идея: білім берудің жалпыға қолжетімділігі және оқыту сапасына қатысты тең жағдайлар құқығы. ҚР 2016 жылғы 28 қаңтардағы № 449-V ҚРЗ Заңымен ратификацияланды URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1600000449/compare	
2	«Бала құқықтары туралы» БҰҰ Конвенциясы (1989 ж.)	
	Негізгі идея: ешқандай кемсітусіз тегін және міндетті білім алу құқығы. ҚР Жоғарғы Кеңесінің 1994 жылғы 8 маусымдағы қаулысымен ратификацияланды URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/B940001400 /compare	
3	«Мүгедектердің құқықтары туралы» БҰҰ Конвенциясы (2006 ж.)	
	Осы Конвенцияның мақсаты барлық мүгедектігі бар адамдардың құқықтары мен негізгі	



	<p>бостандықтарының толық және тең жүзеге асырылуын көтермелеу, қорғау және қамтамасыз ету, сондай-ақ оларға тән қадір-қасиетті құрметтеуді көтермелеу болып табылады.</p> <p>Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 20 ақпандағы № 288-V ҚРЗ Заңымен ратификацияланды</p> <p>URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000288/compare</p>	
Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық құжаттары		
1	<p>Қазақстан Республикасының Конституциясы, Конституция 1995 жылы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданды</p>	
	<p>30-бап. 1. Азаматтардың мемлекеттік оқу орындарында тегін орта білім алуына кепілдік беріледі. Орта білім алу міндетті.</p> <p>URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000 /compare</p>	
2	<p>«Халық бірлігі және жүйелі реформалар – ел өркендеуінің берік негізі» Мемлекет басшысы 2021 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы</p>	
	<p>Біздің білім беру жүйеміз қолжетімді әрі инклюзивті болуы тиіс.</p> <p>URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K2100002021/compare</p>	
3	<p>«Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Ұлттық даму жоспарын бекіту және Қазақстан Республикасы Президентінің кейбір жарлықтарының күші жойылды деп тану туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2018 жылғы 15 ақпандағы № 636 Жарлығы</p>	
	<p>3-жалпыұлттық басымдық. Сапалы білім 1-міндет. Білім беру саласындағы қолжетімділік пен теңдікті қамтамасыз ету</p> <p>Барлық білім беру ұйымдарында инклюзивті білім беру үшін жағдай жасалады</p> <p>URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1800000636/compare</p>	
4	<p>«Мемлекеттік білім беру ұйымдары қызметкерлерінің үлгі штаттарын бекіту туралы»</p>	




	Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2008 жылғы 30 қаңтардағы №77 Қаулысы	
	2. Бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білім беру ұйымдары қызметкерлерінің үлгі штаттары 8. Барлық білім беру ұйымдарына ортақ жекелеген лауазымдар бойынша білім беру ұйымдары қызметкерлерінің үлгі штаттары, 29-т. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/P080000077_compare	
5	<p align="center">«Азаматтық қызметшілерге, мемлекеттік бюджет қаражаты есебінен ұсталатын ұйымдардың қызметкерлеріне, қазыналық кәсіпорындардың қызметкерлеріне еңбекақы төлеу жүйесі туралы»</p> <p align="center">Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2015 жылғы 31 желтоқсандағы № 1193 қаулысы</p>	
	1-қосымша. Азаматтық қызметшілердің (білікті жұмысшыларды қоспағанда), мемлекеттік бюджет қаражаты есебінен ұсталатын ұйымдар қызметкерлері лауазымдарының функционалдық блоктар бойынша сыныптамасы 2-тармақ, 4-тармақша. Ерекше білім беруді қажет ететін балалармен жұмыс істегені үшін қосымша ақы URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1500001193_compare	
6	<p align="center">«Қазақстан Республикасында мүгедектігі бар адамдардың құқықтарын қамтамасыз ету және тұрмыс сапасын жақсарту жөніндегі 2025 жылға дейінгі ұлттық жоспарды бекіту туралы»</p> <p align="center">Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 28 мамырдағы № 326 қаулысы</p>	
	Қазақстан Республикасында мүгедектігі бар адамдардың құқықтарын қамтамасыз ету және тұрмыс сапасын жақсарту жөніндегі 2025 жылға дейінгі ұлттық жоспардың (бұдан әрі – Ұлттық жоспар) мақсаты Мүгедектердің құқықтары туралы конвенцияны ратификациялауға байланысты Қазақстан Республикасы қабылдаған міндеттемелерді іске асыру және Қазақстанның 2030 жылға дейінгі әлеуметтік жаңғыруы шеңберінде барлық осал топтар үшін қолайлы орта құру арқылы инклюзивті қоғам қалыптастыру болып табылады.	



	<p>URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000326/compare</p>	
7	<p>«Баланың құқықтарын қорғауды күшейту, тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы іс-қимыл және жасөспірімдер арасында суицидтің көбеюі мәселелерін шешу жөніндегі 2020 – 2023 жылдарға арналған жол картасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2020 жылғы 30 наурыздағы № 156 қаулысы</p> <p>URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2000000156/compare</p>	
	<p>Жол картасы баланың құқықтарын қорғауды күшейту, тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы іс-қимыл және жасөспірімдер арасындағы суицид мәселелерін шешудің 2020-2023 жылдарға арналған негізгі іс-шараларын айқындайды</p> <p>URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2000000156</p>	
8	<p>«Білімді ұлт» сапалы білім беру» ұлттық жобасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 12 қазандағы № 726 қаулысы</p>	
	<p>3-міндет. Мектептерді жайлы, қауіпсіз және заманауи білім беру ортасымен қамтамасыз ету</p> <p>URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000726/compare</p>	
9	<p>«Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 249 қаулысы</p>	
	<p>5-бөлім. Негізгі қағидаттар мен тәсілдер 2-бағыт. Орта білім беру жүйесі арқылы саналы және жан-жақты дамыған азаматты қалыптастыру 2-параграф. Ерекше білім беруді қажет ететін балалар үшін орта білімнің қолжетімділігі</p>	

	URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000249/compare	
10	«Қазақстан Республикасында мүмкіндігі шектеулі балаларға кешенді көмек көрсетуді жетілдіру жөніндегі 2021 - 2023 жылдарға арналған жол картасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің 2020 жылғы 17 тамыздағы № 112-ө өкімі	
	Жол картасы Қазақстан Республикасының орталық, жергілікті атқарушы органдарымен, өзге де мемлекеттік органдарымен және ұйымдарымен мүмкіндігі шектеулі балаларға кешенді көмек көрсетуді жетілдіру жөніндегі іс-шараларды уақтылы қамтамасыз ету мақсатында әзірленді URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/R2000000112/compare	
11	«Балалардың хал-ахуал индексін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің 2022 жылғы 1 ақпандағы № 21-ө өкімі	
	Индекс балалардың хал-ахуалын және әртүрлі салаларда балаларға жағдай жасауға бағытталған ұлттық саясаттың тиімділік дәрежесін бағалау мақсатында әзірленді. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/R2200000021/compare	
	ҚР Заңдары	
12	«Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы» Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 11 шілдедегі N 343 Заңы	
	1-бап. Осы Заңда пайдаланылатын терминдер мен анықтамалар 3-бап. Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау, оның мақсаттары, міндеттері мен принциптері 6-бап. Білім беру саласындағы уәкілетті органның құзыреті 8-бап. Жергілікті мемлекеттік басқару органдарының құзыреті 9-бап. Кемтар балаларға медициналық, арнаулы білім беру және арнаулы әлеуметтік қызметтерді көрсететін ұйымдар	





	<p>10-бап. Психологиялық-медициналық-педагогикалық консультациялар</p> <p>11-бап. Кемтар балаларға білім беруді ұйымдастыру</p> <p>14-бап. Кемтар балаларды еңбекке даярлау және оларға кәсіби білім беру</p> <p>15-бап. Кемтар балалардың құқықтары</p> <p>16-бап. Кемтар балалардың ата-аналары мен өзге де заңды өкілдерінің құқықтары</p> <p>URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z020000343_/compare</p>	
13	<p>«Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 8 тамыздағы N 345 Заңы</p>	
	<p>1-бап. Осы Заңда пайдаланылатын негізгі ұғымдар</p> <p>4-бап. Балалардың тең құқықтылығы</p> <p>15-бап. Баланың білім алуға құқығы</p> <p>31-бап. Мүгедектігі бар баланың толыққанды өмірге құқықтары</p> <p>URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z020000345_/compare</p>	
14	<p>«Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың профилактикасы мен балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алу туралы» Қазақстан Республикасының 2004 жылғы 9 шілдедегі N 591 Заңы</p>	
	<p>9-бап. Кәмелетке толмағандардың ісі және олардың құқықтарын қорғау жөніндегі комиссиялар</p> <p>11-бап. Кәмелетке толмағандарды бейімдеу орталықтары</p> <p>12-бап. Білім беру органдарының құзыреті</p> <p>19-бап. Жеке профилактикасы шаралары</p> <p>20-бап. Жеке профилактикасы шараларын жүргізудің негіздері</p> <p>22-бап. Өздеріне қатысты жеке профилактика шаралары қолданылатын адамдардың құқықтары</p> <p>URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z040000591_/compare</p>	
15	<p>«Қазақстан Республикасында мүгедектігі бар адамдарды әлеуметтік қорғау туралы» Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 13 сәуірдегі N 39 Заңы.</p>	



	<p>1-бап. Осы Заңда пайдаланылатын негізгі ұғымдар</p> <p>9-бап. Білім беру саласындағы уәкілетті органның құзыреті</p> <p>15-бап. Мүгедектігі бар адамдарды әлеуметтік қорғау</p> <p>25-бап. Мүгедектігі бар адамдардың әлеуметтік инфрақұрылым объектілеріне кіріп-шығуын қамтамасыз ету</p> <p>29-бап. Мүгедектігі бар адамдарға білім алуы және мектепке дейінгі тәрбие алуы үшін жағдайларды қамтамасыз ету</p> <p>URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z050000039_/compare</p>	
16	<p>«Білім туралы» Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319 Заңы</p>	
	<p>1-бап. Осы Заңда пайдаланылатын негізгі ұғымдар</p> <p>5-бап. Білім беру саласындағы уәкілетті органның құзыреті</p> <p>6-бап. Білім беру саласындағы жергілікті өкілді және атқарушы органдардың құзыреті</p> <p>8-бап. Білім беру саласындағы мемлекеттік кепілдіктер</p> <p>11-бап. Білім беру жүйесінің міндеттері</p> <p>14-бап. Білім беру бағдарламалары</p> <p>19-бап. Арнайы оқу бағдарламалары</p> <p>26-бап. Білім алушылар мен тәрбиеленушілерді білім беру ұйымдарына қабылдауға қойылатын жалпы талаптар</p> <p>31-бап. Бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім беру</p> <p>43-бап. Білім беру ұйымдарының құзыреті</p> <p>44-бап. Білім беру ұйымдарын басқару</p> <p>45-бап. Еңбек қатынастары және білім беру ұйымы басшысының жауапкершілігі</p> <p>49-бап. Ата-аналардың және өзге де заңды өкілдердің құқықтары мен міндеттері</p> <p>56-бап. Білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттары</p> <p>62-бап. Білім беру ұйымдарын мемлекеттік қаржыландыру</p>	




	URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000319/compare	
17	«Арнаулы әлеуметтік қызметтер туралы» Қазақстан Республикасының 2008 жылғы 29 желтоқсандағы N 114-IV Заңы	
	1-бап. Осы Заңда пайдаланылатын негізгі ұғымдар 6-бап. Адам (отбасы) өмірлік қиын жағдайда деп танылуы мүмкін негіздер 10-бап. Білім беру саласындағы уәкілетті органның құзыреті 14-бап. Арнаулы әлеуметтік қызметтерге қажеттілікті бағалау және айқындау URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z080000114/compare	
18	Педагог мәртебесі туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2019 жылғы 27 желтоқсандағы № 293-VI ҚРЗ.	
	Заң педагог мәртебесін айқындайды, педагогтің құқықтарын, әлеуметтік кепілдіктерін және шектеулерін, міндеттері мен жауапкершілігін белгілейді. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1900000293/compare	
19	«Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне инклюзивті білім беру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2021 жылғы 26 маусымдағы № 56-VII ҚРЗ	
	Заңға сәйкес 4 Заңға өзгерістер мен толықтырулар енгізу көзделген: «Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы» Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 11 шілдедегі № 343 Заңы. «Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 8 тамыздағы № 345 Заңы. «Қазақстан Республикасында мүгедектігі бар адамдарды әлеуметтік қорғау туралы» Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 13 сәуірдегі № 39 Заңы «Білім туралы» Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319 Заңы	




	URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z210000056/compare	
	ҚР бұйрықтары	
20	<p>«Орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдары үшін білім алушылардың үлгеріміне ағымдағы бақылауды, оларды аралық және қорытынды аттестаттауды өткізудің үлгілік қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2008 жылғы 18 наурыздағы № 125 Бұйрығы</p>	
	2-тарау. Білім алушылардың үлгеріміне ағымдық бақылау жүргізудің тәртібі 3-тарау. Білім алушыларды қорытынды аттестаттаудан өткізу тәртібі URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V080005191 /compare	
21	<p>«Мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту, бастауыш, негізгі орта, орта білім беру ұйымдарында педагогикалық кеңес қызметін ұйымдастырудың және оны сайлау тәртібінің үлгілік қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің 2008 жылғы 16 мамырдағы N 272 Бұйрығы</p>	
	Қағидалар білім беру ұйымдарының педагогикалық кеңес қызметінің тәртібін айқындайды. 3-т. Педагогикалық кеңес: 4) инклюзивті, арнайы білім беруді қамтамасыз ету үшін білім алушылардың (тәрбиеленушілердің) үлгерімі және психологиялық-педагогикалық даму ерекшеліктері туралы алынған деректердің негізінде білім алушылардың (тәрбиеленушілердің) жеке ерекшеліктері ескеріліп, оқу-тәрбие және түзету-дамыту жұмыстарын ұйымдастыруға ұсынымдар әзірлеу; 13) оқуы мен тәрбиесінде тұрақты қиындықтарға шалдығатын балалардың ерекше білім алу қажеттіліктерін анықтау үшін оларды психологиялық-медициналық-педагогикалық консультацияға жолдау бойынша ұсынымдар беру мәселелерін қарастырады. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V080005229 /compare	



22	<p align="center">«Педагог лауазымдарының үлгілік біліктілік сипаттамаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2009 жылғы 13 шілдедегі №338 Бұйрығы</p>	
	<p>3-тарау. Бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білім беру</p> <p>1-параграф. Бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім беру ұйымдарының басшысы (директор, меңгерушісі)</p> <p>3-параграф. Бастауыш білім беру ұйымы басшысының (директорының) орынбасары</p> <p>4-параграф. Білім беру ұйымы (негізгі орта, жалпы орта) басшысының (директорының) оқу жұмысы жөніндегі орынбасары</p> <p>5-параграф. Білім беру ұйымы (бастауыш, негізгі орта, жалпы орта) басшысының (директорының) тәрбие жұмысы жөніндегі орынбасары</p> <p>6-параграф. Білім беру ұйымы (бастауыш, негізгі орта, жалпы орта) басшысының (директорының) бейіндік оқыту, ғылыми-әдістемелік жұмыс жөніндегі орынбасары</p> <p>7-параграф. Барлық мамандықтардың пән мұғалімдері</p> <p>9-параграф. Педагог-психолог, білім беру ұйымдарының психологі</p> <p>10-параграф. Орта білім беру ұйымдарының арнайы педагогі (мұғалім-дефектолог, дефектолог, мұғалім-логопед, логопед, олигофренопедагог, сурдопедагог, тифлопедагог)</p> <p>11-параграф. Білім беру ұйымының педагог-ассистенті</p> <p>12-параграф. Білім беру ұйымдарының әлеуметтік педагогі</p> <p>13-параграф. Педагог-кәсіби бағдар беруші</p> <p>URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V090005750_/compare</p>	
23	<p align="center">«Қазақстан Республикасындағы бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білім берудің үлгілік оқу жоспарларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2012 жылғы 8 қарашадағы № 500 Бұйрығы</p>	


	<p>Ерекше білім беретін білім алушыларға арналған үлгілік оқу жоспарларын қоса алғанда, білім берудің барлық деңгейлері бойынша үлгілік оқу жоспарлары</p> <p>URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1200008170/compare</p>	
24	<p>«Мектепке дейінгі тәрбие және оқыту, орта, арнаулы, қосымша, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдарының педагогтері жүргізу үшін міндетті құжаттардың тізбесін және олардың нысандарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2020 жылғы 6 сәуірдегі № 130 бұйрығы</p>	
	<p>Бұйрық барлық деңгейдегі білім беру ұйымдары педагогтерінің жүргізуі үшін міндетті құжаттардың тізбесін, олардың нысандарын айқындайды</p> <p>URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2000020317/compare</p>	
25	<p>«Білім беру ұйымдары түрлерінің номенклатурасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2013 жылғы 22 ақпандағы № 50 Бұйрығы</p>	
	<p>Қағидалар білім беру ұйымдарының түрлерін түрлері бойынша, білім беру деңгейлері бойынша, оқыту бейіні бойынша, оқытуды ұйымдастыру шарттары бойынша айқындайды</p> <p>URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1300008390</p>	
26	<p>«Жалпы білім беру ұйымдарына арналған жалпы білім беретін пәндердің, таңдау курстарының және факультативтердің үлгілік оқу бағдарламаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2013 жылғы 03 сәуірдегі № 115 Бұйрығы</p>	
	<p>219-323 қосымшалар. Жаңартылған мазмұн бойынша негізгі Бастауыш білім берудің жалпы білім беретін пәндері бойынша ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушыларға арналған үлгілік оқу бағдарламалары</p> <p>385-390 қосымшалар. Негізгі орта білім берудің жалпы білім беретін пәндері бойынша ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушыларға арналған үлгілік оқу бағдарламалары</p> <p>441-545 қосымшалар. Жаңартылған мазмұн бойынша негізгі орта білім берудің жалпы білім беретін пәндері бойынша ерекше білім беру</p>	




	<p>қажеттіліктері бар білім алушыларға арналған үлгілік оқу бағдарламалары 546-609 қосымшалар. Жаңартылған мазмұн бойынша бастауыш білім берудің жалпы білім беретін пәндері бойынша ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушыларға арналған үлгілік оқу бағдарламалары 638-713 қосымшалар. Жаңартылған мазмұн бойынша негізгі орта білім берудің жалпы білім беретін пәндері бойынша ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушыларға арналған үлгілік оқу бағдарламалары 715-730 қосымшалар. Жаңартылған мазмұн бойынша бастауыш білім берудің жалпы білім беретін пәндері бойынша ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушыларға арналған үлгілік оқу бағдарламалары</p> <p>URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1300008424/compare</p>	
27	<p>«Мүгедектігі бар адамдарды абилитациялаудың және оңалтудың кейбір мәселелері туралы»</p> <p>Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау және әлеуметтік даму министрінің 2015 жылғы 22 қаңтардағы № 26 бұйрығы</p>	
	<p>1-қосымша. Мүгедектігі бар адамды абилитациялаудың және оңалтудың жеке бағдарламасына сәйкес жүріп-тұруы қиын бірінші топтағы мүгедектігі бар адамдар үшін жеке көмекшінің әлеуметтік қызметтерін ұсыну қағидалары</p> <p>URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1500010370/compare</p>	
28	<p>«Білім туралы құжаттардың түрлерін, білім туралы мемлекеттік үлгідегі құжаттардың нысандарын және оларды есепке алу мен беру қағидаларын, білім туралы өзіндік үлгідегі құжаттардың мазмұнына қойылатын негізгі талаптарды және оларды есепке алу мен беру қағидаларын, сондай-ақ білім беру ұйымдарында білім алуды аяқтамаған адамдарға берілетін анықтаманың нысанын бекіту туралы»</p> <p>Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2015 жылғы 28 қаңтардағы № 39 бұйрығы</p>	
	<p>Білім туралы мемлекеттік үлгідегі құжаттарды беру қағидалары</p> <p>2-тарау. Мемлекеттік үлгідегі білім туралы құжаттарды беру тәртібі</p>	




	URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1500010348/compare	
29	«Білім беру объектілеріне қойылатын санитариялық-эпидемиологиялық талаптар» санитариялық қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрінің 2021 жылғы 5 тамыздағы № ҚР ДСМ-76 бұйрығы	
	2-қосымша. Жалпы білім беру және арнайы білім беру ұйымдарындағы топтардың (сыныптардың) толтырылуы URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2100023890/compare	
30	«Орта білім беру ұйымдарында сынып жетекшілігі туралы ережені бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2016 жылғы 12 қаңтардағы № 18 бұйрығы	
	Ереже оқу-тәрбие процесі шеңберінде сынып оқушыларының қызметін үйлестіру бойынша педагогке жүктелген сынып жетекшісінің функцияларын айқындайды. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1600013067/compare	
31	«Мектепке дейінгі, орта білім беру ұйымдарын, сондай-ақ арнайы білім беру ұйымдарын жабдықтармен және жиһазбен жарақтандыру нормаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2016 жылғы 22 қаңтардағы № 70 бұйрығы	
	Осы бұйрыққа сәйкес білім беру ұйымдары ерекше білім беруді қажет ететін балалардың барлық санаттары үшін білім беру ұйымдарында түзету-дамыту ортасын құру үшін жабдықтармен және жиһазбен қамтамасыз етіледі. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1600013272/compare	
32	«Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытуды, бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білімнің жалпы білім беретін оқу бағдарламаларын, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі, қосымша білімнің білім беру бағдарламаларын және арнайы оқу бағдарламаларын іске асыратын білім беру ұйымдарында жұмыс істейтін педагогтерді және білім және ғылым саласындағы басқа да азаматтық қызметшілерді	

	аттестаттаудан өткізу қағидалары мен шарттарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2016 жылғы 27 қаңтардағы № 83 бұйрығы	
	1-параграф. Біліктілік бағалауын өткізу тәртібі, 65-т. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1600013317/compare	
33	«Педагогтердің біліктілігін арттыру курстарын ұйымдастыру және жүргізу, сондай-ақ педагогтің қызметін курстан кейінгі қолдау қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2016 жылғы 28 қаңтардағы № 95 бұйрығы	
	Қағидалар біліктілікті арттыру курстарын ұйымдастыру, өткізу тәртібін, сондай-ақ педагогтердің қызметін курстан кейінгі сүйемелдеуді ұйымдастыру, өткізу тәртібін айқындайды. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1600013420/compare	
34	«Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, орта білім берудің, сондай-ақ кредиттік оқыту технологиясын есепке алғандағы техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі, жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім берудің жан басына шаққандағы нормативтік қаржыландыру әдістемесін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2017 жылғы 27 қарашадағы № 597 бұйрығы	
	Әдістеме мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, орта білім берудің, сондай-ақ кредиттік оқыту технологиясын есепке алғандағы техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі, жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім берудің (бұдан әрі – білім берудің барлық деңгейлері) жан басына шаққандағы қаржыландыру нормативін есептеуде бірыңғай тәсілдемені айқындайды және білім беру ұйымының жан басына шаққандағы нормативтік қаржыландыру көлемі мен мемлекеттік білім беру тапсырысының көлемін жоспарлау үшін қолданылады. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1700016137/compare	

35	<p align="center">«Бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білімнің жалпы білім беретін оқу бағдарламаларын іске асыратын білім беру ұйымдарына оқуға қабылдаудың үлгілік қағидаларын бекіту туралы»</p> <p align="center">Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 12 қазандағы № 564 бұйрығы</p>	
	<p>Қағидалар бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білімнің жалпы білім беретін оқу бағдарламаларын іске асыратын білім беру ұйымдарына оқуға қабылдаудың тәртібін, сондай-ақ «Бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білім берудің жалпы білім беретін бағдарламалары бойынша оқыту үшін ведомстволық бағыныстылығына қарамастан білім беру ұйымдарына құжаттар қабылдау және оқуға қабылдау» және «Бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білім беру ұйымдары арасында балаларды ауыстыру үшін құжаттарды қабылдау» мемлекеттік көрсетілетін қызметтер тәртібін айқындайды.</p> <p>URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1800017553/compare</p>	
36	<p align="center">«Психологиялық-педагогикалық қолдау саласындағы жергілікті атқарушы органдар көрсететін мемлекеттік көрсетілетін қызметтерді көрсету тәртібін бекіту туралы»</p> <p align="center">Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2020 жылғы 27 мамырдағы № 223 бұйрығы</p>	
	<p>1-қосымша. «Мүмкіндіктері шектеулі балаларды психологиялық-медициналық-педагогикалық тексеру және оларға консультациялық көмек көрсету» мемлекеттік көрсетілетін қызметті көрсету қағидалары;</p> <p>2-қосымша. «Дамуында проблемалары бар балалар мен жасөспірімдерді оңалту және әлеуметтік бейімдеу» мемлекеттік көрсетілетін қызметті көрсету қағидалары;</p> <p>3-қосымша. «Бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білім беру ұйымдарына денсаулығына байланысты ұзақ уақыт бойы бара алмайтын балаларды үйде жеке тегін оқытуды ұйымдастыру үшін құжаттар қабылдау» мемлекеттік көрсетілетін қызметті көрсету қағидалары;</p> <p>4-қосымша. «Арнайы жалпы білім беретін оқу бағдарламалары бойынша оқыту үшін</p>	

	<p>мүмкіндіктері шектеулі балалардың құжаттарын қабылдау және арнайы білім беру ұйымдарына қабылдау» мемлекеттік көрсетілетін көрсету қағидалары.</p> <p>URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2000020744/compare</p>	
37	<p align="center">«Ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау қағидаларын бекіту туралы»</p> <p align="center">Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2022 жылғы 12 қаңтардағы № 4 бұйрығы</p>	
	<p>1-тарау. Жалпы ережелер</p> <p>4. Білім беру ұйымдарындағы ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау тәртібі келесіні қамтиды:</p> <p>1) мұғалімнің (тәрбиешінің) әрбір білім алушының (тәрбиеленушінің) әлеуметтік-эмоционалдық әл-ауқатын және оқу-танымдық іс-әрекетінің ерекшеліктерін бақылауды, сондай-ақ білім алушылардың жетістіктерін критериалды бағалауды пайдалана отырып, оқу-тәрбие процесі барысында ерекше білім беруді қажет ететін балалардың анықтауын;</p> <p>2) психологиялық-педагогикалық қолдау мамандардың ата-аналарының (занды өкілдерінің) келісімімен оқыту қиындықтары бар балалардың ерекше білім берілуіне қажеттіліктерін тереңдете зерделеуін және бағалауын;</p> <p>3) білім беру ұйымының психологиялық-педагогикалық қолдау мамандардың тереңдетілген тексеру нәтижелері бойынша оқыту қиындықтары бар балаларға ПМПК-ға ерекше білім беру қажеттіліктерін одан әрі бағалауын;</p> <p>4) психологиялық-педагогикалық түзеу кабинеттерінде және оңалту орталықтарында балалардың ерекше білім беру қажеттіліктерін пәнаралық ұжымдық бағалауды.</p> <p>URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200026618/compare</p>	
38	<p align="center">«Білім беру ұйымдарында психологиялық-педагогикалық қолдап отыру қағидаларын бекіту туралы»</p> <p align="center">Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2022 жылғы 12 қаңтардағы № 6 бұйрығы</p>	
	Психологиялық-педагогикалық қолдап отыруға:	

	<p>1) тәрбиеленушінің/білім алушының ерекше білім беру қажеттіліктерін анықтауды және бағалауды; 2) ерекше білім беру қажеттіліктері бар педагогтер мен тәрбиеленушінің/білім алушының отбасына консультативтік-әдістемелік көмек көрсетуді; 3) ерекше білім беру қажеттіліктері бар адамдарды (балаларды) табысты оқыту, дамыту және әлеуметтендіру үшін әлеуметтік-психологиялық және педагогикалық жағдайлар жасауды қамтиды.</p> <p>URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200026513/compare</p>	
39	<p>«Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы № 348 бұйрығы</p>	
	<p>3-тарау. Білім алушылардың оқу жүктемесінің ең жоғары көлеміне қойылатын талаптар, 31-т.</p> <p>URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200029031/compare</p>	
40	<p>«Орта білім беру ұйымдарындағы психологиялық қызметтің жұмыс істеу қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің м.а. 2022 жылғы 25 тамыздағы № 377 бұйрығы</p>	
	<p>Қағидалар орта білім беру ұйымдарындағы психологиялық қызметтің жұмыс істеу тәртібін айқындайды.</p> <p>URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200029288/compare</p>	
41	<p>«Мектепке дейінгі, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру, мамандандырылған, арнаулы білім, жетім балалар мен ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларға арналған білім беру ұйымдарында, балаларға және ересектерге қосымша білім беру ұйымдарының үлгілік қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 31 тамыздағы № 385 бұйрығы</p>	
	<p>2-қосымша. Орта білім беру (бастауыш, негізгі орта және жалпы орта) ұйымдары қызметінің үлгілік қағидалары 7, 9, 10-т.</p>	

	URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200029329/compare	
42	«Білім беру ұйымдарын бағалау өлшемшарттарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 5 желтоқсандағы № 486 бұйрығы	
	2-параграф. Бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім берудің жалпы білім беретін оқу бағдарламаларын іске асыратын білім беру ұйымдарын бағалау өлшемшарттары URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200031053/compare	
43	«Баланы жәбірлеудің (буллингтің) профилактикасы қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 21 желтоқсандағы № 506 бұйрығы	
	Қағидалар баланы жәбірлеудің (буллингтің) профилактикасы жөніндегі қызметтің тәртібін айқындайды. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200031180/compare	

Білім беру ұйымдарында қолжетімді білім беру ортасын қалыптастыру мен бағалаудың шетелдік тәжірибесі

Канада елінің тәжірибесі

САПАЛЫ ОҚУ ОРТАСЫ

Мектептер – оқушылардың академиялық, аффективті, әлеуметтік және мінез-құлық біліміне әсер ететін динамикалық оқыту ортасы. Мектептегі оқу ортасы оқушылардың білім беру жүйесін одан әрі оқу үшін негіз ретінде пайдалану қабілетіне әсер етеді. Сайып келгенде, сапалы мектеп тәжірибесі білім алушылардың ұзақ мерзімді нәтижелеріне, соның ішінде демократиялық қоғамдағы ересектердің өмірін мағыналы және қанағаттандыруға ықпал етеді.

Мектептегі оқу ортасындағы әртүрлі факторлар оқушының білім алуына ықпал етеді, бірақ мектептегі оқу үдерістерін мұғалімдер мен оқушылар арасындағы сенім сияқты басқа факторлардан бөлек, мектептің басшылығы сияқты кез келген факторға келтіруге болмайды. Осылайша, мектептегі оқу үдерістерін түсіну үшін мектептердің динамикалық және интерактивті шындығын – мысалы, мұғалімдер арасындағы алқалылық оқушылардың нені

және қалай оқытынына әсер ету үшін мұғалімнің кәсіби білім алуы сияқты басқа элементтермен бірге қалай жұмыс істейтінін ескеру маңызды.

Мектептің индикаторларының кең ауқымын өлшеу арқылы оқу ортасын зерттеу және осы көрсеткіштердің өзара әрекеттесуі оқушылардың оқу тәжірибесін қалыптастыратын ресурстардың, адамдар мен әрекеттердің сапасы туралы бай ақпарат береді.

Мектептерде оқуға қолайлы орта жасау

Позитивті оқу ортасы бар мектептер, әдетте, басшылар мен мұғалімдер арасында жоғары сенімділікке ие. Бұл мектептер академиялық жетістіктерге бағытталған, бірақ мұны тәуекелді қабылдау мен эксперименттерді бағалайтын ынтымақтастық жағдайында жасайды. Мектеп мүшелері өзіне деген сенімділікті, интеллектуалды белсенділікті және күшті тиесілілік сезімін көрсетеді.

Сапалы оқу ортасын құруға ықпал ететін мектеп факторлары шашыраңқы емес, өзара байланысты және үйлесімді әрекет етеді. Мектеп ортасын оқушылар сыныпта және мектептен тыс жерде оқытын әртүрлі орындарды қарастырудан түсінуге болады-дәліздер, мектеп ауласы, мектеп кітапханасы және т.б. Сонымен қатар, мұғалімдер мұғалімдер бөлмесінде ғана емес, оқуға қатысты жиналыстарда да кездесіп және өзара қарым-қатынас орнататын орындар мектептегі жұмыс ортасы үшін өте маңызды.

Зерттеулер бірнеше рет оқыту және сынып ортасындағы басқа факторлардың оқушылардың оқуына ең үлкен әсер ететінін көрсетті. Сынып деңгейінде мұғалімдер қолданатын оқыту әдістері оқу ортасы үшін ең маңызды болып табылады. Сапалы оқыту тәжірибесіне оқытуды оқушылардың өмірінде маңызды факторлармен байланыстыру жатады; оқытудың әртүрлі әдістерін қолдану; әртүрлі оқу стильдеріне бейімделу; барлық білім алушылардан жоғары үміт күту және қолдау; қалыптастырушы және жиынтық бағалауды жүйелі қолдану; мақсат қою және тұрақты кері байланыс; сынып іс-шараларына қатысуға мүмкіндік беру. Оқушыларға әртүрлі пәндер арасында байланыс орнатуға көмектесу білім алушылардың оқуына күшті әсер етеді.

Сыныптағы орта мұғалімнің оқыту тәжірибесінен әлдеқайда көп нәрсені қамтиды. Сыныптағы өмір сапасы білім алушылар үшін өте маңызды және олардың қалай және нені оқытынына әсер етеді. Мұғалімдер әртүрлілікті құрметтейтін және жеке айырмашылықтарды бағалайтын атмосфераны құру арқылы сапалы сынып ортасын жасайды; әлеуметтік және эмоционалды оқытуды құнды және оқытылатын пән ретінде қарастыру; оң қарым-қатынастарды сақтау; сыныпты басқарудың жүйелі стратегияларын және тәртіпке қатысты дәйекті, мәжбүрлеусіз тәсілдерді қолдану.

Сыныптағы орта мен оқушылардың оқу нәтижелеріне сыныптан тыс болатын бірқатар мектеп мүмкіндіктері әсер етеді. Мектептердегі мұғалімдер қауымдастығы мұғалімдер кәсіби білім беру қоғамдастықтарына қатысқан кезде оқушылардың оқуына айтарлықтай оң әсер етеді, олар: оқушылардың оқуына нақты және дәйекті назар аудару; оқу бағдарламасы, оқыту және оқушылардың жетістіктері туралы белсенді, рефлексиялық диалогқа қатысу; өз жұмысын ақпараттандыру және жақсарту үшін сыныптағы әртүрлі деректерді пайдалану; жаңа педагогикалық идеялар мен кәсіби даму мүмкіндіктеріне қол жеткізу.

Мұғалімдердің жұмыс жағдайы да оқушылардың үлгеріміне әсер етеді. Мұғалімдер өз жұмысының сапасы үшін маңызды деп бірнеше рет анықтаған мектеп деңгейіндегі факторларға басқарылатын жұмыс жүктемесі мен сынып көлемі кіреді; оқытумен байланысты емес кәсіби жұмысқа уақыттың болуы; ресурстардың жеткіліктілігі; алқалылық және кәсіби өзара әрекеттесуді ынталандыру; оқу және жетілдіру мүмкіндігі; кәсіби тәуекелді және экспериментті қолдау; мектеп шешімдеріне әсер ету мүмкіндігі; жеке және ұйымдық мақсаттарды сәйкестендіру. Мектеп басшылары қызметкерлер мен оқушыларды өршіл мақсаттарға жетуге шабыттандыратын көзқарасты анықтау және тұжырымдау және мұғалімдерді жақсы оқыту үшін қажетті ресурстармен қамтамасыз ету арқылы сапалы оқу ортасына ықпал етеді. Мектептегі көшбасшылық мектептің барлық қызметкерлеріне ортақ болса, мектептің қажеттіліктеріне бейімделсе және барлық мүдделі тараптар үшін үздіксіз білім алудың үлгісі ретінде қызмет етсе, ең тиімді болады.

Мектептегі оқу ортасы оқушыларға «жасырын оқу жоспары» арқылы да әсер етеді - олар мектеп әкімшілігінен алатын айтылмаған хабарламалар және мектеп іс-әрекетіне енгізілген құндылықтар. Егер бұл хабарламалар жетістікке деген жоғары үміттерді қамтыса және мектептің саясаты, тәжірибесі, күтулері, нормалары және марапаттары барлық оқушылардың оқу жетістіктеріне ықпал етсе, онда жасырын оқу бағдарламасы сапалы білім беру ортасын құруға көмектеседі.

Оқушылар үшін де, қызметкерлер үшін де физикалық, әлеуметтік және эмоционалдық қауіпсіздік сезімі – табысты оқу нәтижелеріне ықпал ететін мектеп ортасының тағы бір құрамдас бөлігі. Мектептің физикалық құрылымы мектеп ортасының бөлігі болып табылады және оқушылардың қалай және қаншалықты жақсы оқитынына әсер етеді. Таза, жақсы ұсталған және жақсы ресурстармен қамтамасыз етілген оқу орындары жоғары оқу жетістіктерімен, аз тәртіптік оқиғалармен, сабаққа жақсы қатысумен және оқушылардың оқуға деген оң көзқарасымен байланысты.

Мектептер ата-ананы, қоғамды, сол қоғамдағы экономикалық жағдайларды және сол қоғам қабылдаған құндылықтарды қамтитын сыртқы ортада

орналасады. Сыртқы орта оқу жоспарының стандарттарын, нәтиже күтулерін, бағдарлама талаптарын және мектеп кеңестері мен білім беру бөлімдерінің басқа саясат нұсқауларын қамтиды. Қамқорлық пен қолдау көрсететін ересек қарым-қатынастар, білім алушылардың қоғамда белсенді қатысуы үшін мүмкіндіктері және ата-аналардың оқушылардың оқу жетістіктеріне деген жоғары үміттері сапалы оқу ортасына ықпал етеді. Позитивті оқу ортасына сәйкес келетін саясат мектептің ұйымдастырылуы мен жұмысына әсер ету арқылы оқушылардың оқуына да әсер етеді. Жоғарыда айтылғандай, оқушылардың мектептегі тәжірибесі көптеген деңгейде болады. Сыныптағы, мұғалімдер қауымдастығындағы, мектептегі және сыртқы контекст деңгейіндегі факторлар нәтижелі оқу ортасын құру үшін біріктіріледі. Сыныптар мектептегі оқу ортасының негізгі бөлігі болғанымен, басқа да көптеген факторлар әсер етеді. Бұл факторлар өзара байланысты және өзара тәуелді. Мектептегі позитивті оқу ортасын анықтауға және өлшеуге әрекет жасағанда, осы факторлар арасындағы қарым-қатынастардың сапасы – әртүрлі факторлар арасындағы қарым-қатынастар, өлшенетін нәрсенің, кім өлшенетінін және қалай өлшенетінінің маңызды бөлігі болып табылады.

ОҚУ ОРТАСЫНЫҢ САПАСЫН ӨЛШЕУ

Оқу ортасының сапасына әсер ететін көптеген факторларды өлшеуге болады. Оқыту ортасы туралы мәліметтерді фокус-топтар, бақылау әдістері, сұхбаттар, әкімдік талқылаулары және сауалнамалар сияқты әртүрлі әдістер арқылы жинауға болады. Кез келген өлшем әдісі оқушыларды, мұғалімдерді, қызметкерлерді және ата-аналарды қамтуы керек және оқушылар мен мұғалімдердің оқу ортасы туралы түсініктерін қалыптастыратын факторлардың толық спектрін бағалауы керек. Төмендегі кестеде (4-кесте) оқу ортасының сапасына әсер ететін факторлардың іріктемесі берілген. Мектеп тәжірибесінің тұтас көрінісін алу үшін осы әлеуетті көрсеткіштерді қай жерде пайда болатынына қарай бөлу пайдалы. Дегенмен, төмендегі кестеде келтірілген потенциалды көрсеткіштерді интерактивті жиынтық ретінде қарастырған жөн. Мысалы, мектеп бойынша нақты көзқарасты дамыту мұғалімдер қауымдастығы арасындағы үздіксіз диалог пен ынтымақтастық арқылы жүзеге асуы мүмкін, бұл сонымен қатар оқушылардың сабаққа қатысу мүмкіндіктерін арттыруға қызмет етеді.

4-кесте – Оқыту жағдайларының сапасына әсер ететін факторларды таңдау

Сынып	Мұғалімдер қоғамдастығы	Мектеп
-------	----------------------------	--------

Оқыту оқушылардың өмірімен байланысты	Мұғалімдер кәсіби оқу қоғамдастығына қатысады	Мектеп басшылығы жетістікті, құрмет пен қамқорлықты қамтитын нақты көзқарасты белгілейді
Әртүрлі пәндер арасында байланыстар жасалады	Мұғалімдер оқушылардың оқуына нақты және дәйекті назар аударады	Мектептегі көшбасшылық үлгілері мен үздіксіз білім беру тұжырымдамасы оқу-тәрбие процесін жетілдіруде шешуші рөл атқарады
Оқытудың әртүрлі әдістері қолданылады	Мұғалімдер оқу бағдарламасын, оқуды және оқушылардың үлгерімін талқылайды	Басшылық пен шешім қабылдау бірге жүзеге асады
Әртүрлі оқу стильдеріне құрмет көрсету	Мұғалімдер мен оқытушылар арасындағы қарым-қатынас позитивті және алқалы	Басшылық практикасы мектептің қажеттіліктерін ескере отырып бейімделген
Барлық білім алушыларға үлкен үміт артылады	Мұғалімдердің жалпы академиялық жоспарлауға уақыты бар	Жеке және мектеп деңгейіндегі мақсаттар сәйкес келеді
Қалыптастырушы және жиынтық бағалау жүйелі түрде қолданылады	Мұғалімдердің педагогикалық емес кәсіби уақыты бар	Мектеп директоры оқуға жетекшілік етеді
Мұғалімдер нақты мақсаттар қойып, үлгерімін бақылап, кері байланыс жасайды	Мұғалімдер жаңа педагогикалық идеяларға және кәсіби дамуға қол жеткізе алады	Мектеп басшылығы жетістікті, құрмет пен қамқорлықты қамтитын нақты көзқарасты белгілейді
Сабақтарға қатысу мүмкіндіктері	Мұғалімдер өз жұмысын хабардар ету және жақсарту үшін әртүрлі көздерден алынған деректерді пайдаланады	Мектеп көшбасшылығының өмір бойы оқыту үлгілері
Әртүрлілік пен жеке айырмашылықтар құрметтеледі		Көшбасшылық пен шешім қабылдау екіге бөлінеді

Әлеуметтік және эмоционалды оқыту бағаланады		
Оқушы мен мұғалім, және оқушы мен оқушы арасындағы позитив қарым-қатынас		
Сыныпты басқару стратегиялары жүйелі		
Тәртіптік стратегиялар дәйекті және мәжбүрлеусіз		

Оқу ортасын өлшеу оқушылардың оқуына әсер ететін мектептердің не істеп жатқаны туралы маңызды ақпаратты бере алады. Оқу ортасы туралы деректер жекелеген мектептерге олардың қай салада озық екенін және жақсартуды қажет ететінін хабарлай алады. Мұндай деректер шешім қабылдаушыларға саясаттар мен реформалардың әсерлерін анықтауға көмектесе отырып, жүйе деңгейінде ақпараттандырушы болуы мүмкін [40].

АҚШ тәжірибесі

Біз идеальды білім беру ортасының қағидаттарына жауап беретін мемлекет қаржыландыратын бағдарламаларды кеңейтуді қолдайтын Trust for Learning қайырымдылық серіктестігінің «Ерте оқыту орталарының сапасын өлшеу» ұсынымын ұсынамыз.

Сапаны өлшеу негіздері

Теңдік принципіне негізделген ұсынымнан бөлек, бірнеше негізгі ұғымдар ерте тәрбие мен білім берудегі сапаны өлшеудің мақсаты мен қолданылуын анықтауы керек. Бұл «сапаны өлшеу негіздері» мұғалімдер мен саясаткерлер шешім қабылдауда басшылыққа алатын негізгі постулаттар болып табылады.

1. Сапаны өлшеу әділеттілік мәселелерін толығымен ескеруі керек.

Жоғарыда айтылғандай, барлық балалардың тәжірибесін ескермей сапаға қол жеткізу мүмкін емес. Тарихи және қазіргі теңсіздік сапаны өлшеу жүйелерінен өлшеу құралын әзірлеу мен тексеруден бастап оны ерте оқыту мекемелерінде қолдануға, деректерді түсіндіруге, ақпарат беруге және ынталандыруға дейінгі барлық деңгейлердегі әділеттілік мәселелерін ескеруді талап етеді.

2. Сапаны бағалау балаларға эмоционалды, әлеуметтік, физикалық және академиялық өркендеу үшін не қажет екенін көрсетуі керек.

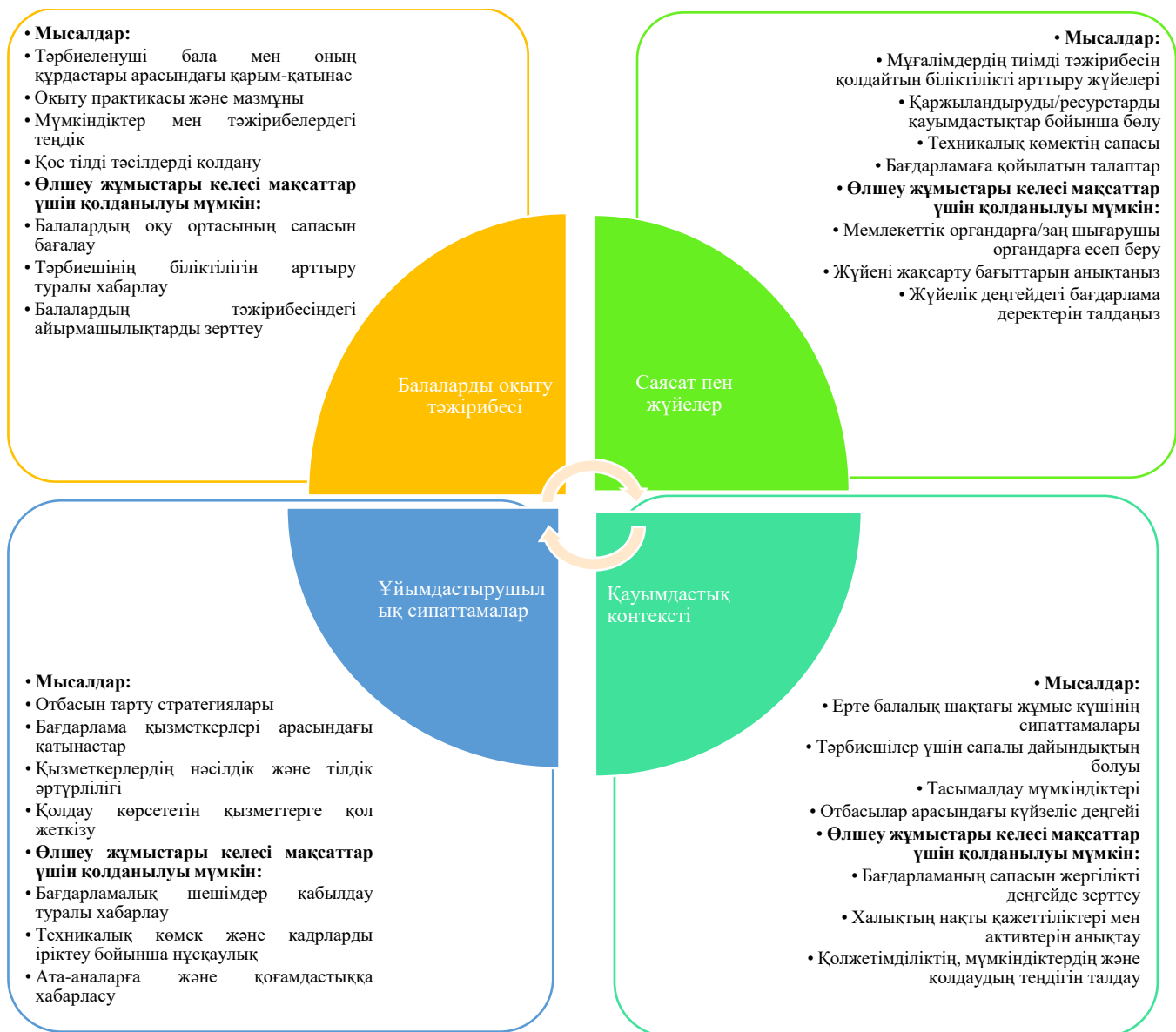
Ерте жастағы балаларға арналған білім беру саласы балалардың кім екеніне, қай жерден шыққанына немесе мәдени ортасы қандай болса да, олардың дамуының барлық салаларында қажет нәрсені алуын қамтамасыз ету үшін сапалы өлшемді қолдануы керек. Бұған оқуда күтілетін нәтижелер мен бағдарлама дизайнының қажеттіліктері жасы үлкенірек балалардың қажеттіліктерінен ерекшеленетін кішкентай балаларға сәйкес болуын қамтамасыз ету кіреді. Сапаны бағалау балалар мен отбасы үшін маңызды тәжірибенің толық ауқымын қамтуы керек. Сапаның бірнеше элементтеріне ғана басымдық беретін бағалау жүйелері – осы сапа сипаттамаларының барлығын алу үшін жеткіліксіз.

3. Сапаны толық көрсету үшін өлшеуге ерте балалық шақ жүйесінің барлық деңгейлерінің факторлары кіруі керек.

2-суретте көрсетілгендей ерте балалық шақтағы өлшеу сапасының деңгейлері сапаны әртүрлі деңгейдегі барлық жас балаларға арналған бағдарламалар мен жүйелерде көрсетуге болады. Өлшемдер белгілі бір бағдарламаның сапасы мен оның контекстінің толық бейнесін беруі керек. Бұған балалармен тікелей жұмыс істейтін педагогикалық қызметкерлерден бастап, оқу бағдарламалары бойынша шешім қабылдайтын және мұғалімдерді бақылайтын директорларға дейін, бағдарламаларды әзірлеуге шектеу қоятын нормативтік және қаржылық құрылымдарға дейін және отбасыларға әсер ететін қауымдастық контекстіне дейін қатысты деректер кіреді. Жергілікті бағдарламалар вакуумда жұмыс істемейді және олардың сапасын олардың жұмысына әсер ететін жағдайлардан бөлек бағалау мүмкін емес.

4. Өлшемдер жалпы өлшеу стратегиясы аясында қолданылуы керек. Ешқандай шара сапаның барлық аспектілерін жеткілікті түрде көрсете алмайды. Бағдарлама менеджерлері мен саясаткерлердің нақты шараларды қолдануды және олардың бірегей мақсатын ескеретін сапаны өлшеудің негіздемесі мен жалпы стратегиясын тұжырымдауы маңызды. Ерте балалық шақ жүйесінің әртүрлі деңгейлері арасында және олардың арасында сапаны өлшеудің әртүрлі әрекеттері бір-бірімен қалай байланысатынына қатысты тұрақты байланыс арналары болуы керек. Сонымен қатар, сапа деректерін жақсы түсіну үшін жүйенің әртүрлі деңгейлеріндегі ақпарат қолданылуы керек. Мысалы, ерте балалық шақ ұйымы қызметкерлерінің демографиялық көрсеткіштері қызмет көрсетілетін қауымдастықтың нәсілдік және тілдік құрамына қаншалықты сәйкес келетінін түсіну үшін қауымдастықтың демографиялық көрсеткіштері туралы ақпаратты пайдалануға болады (2-сурет).

2 - сурет. Ерте жастағы балаларды өлшеуге арналған сапа деңгейлері



5. Сапаны өлшеу құралдары әртүрлі мақсаттарға арналған және дұрыс құралды дұрыс мақсатта пайдалану маңызды. Кейбір құралдар кәсіби дамуға арналған, мысалы, ерте жастағы мұғалімдерге сабақ беруде қолдау көрсету секілді. Өлшеу құралдары мұғалімдердің балалармен қолданатын нақты әдістері мен тәжірибелерін анықтауға мүмкіндік береді және уақыт өте келе осы әдістердегі өзгерістерді көрсете алады. Басқа көрсеткіштер элементтердің кең ауқымын азырақ егжей-тегжейлі қамтиды және әкімшілерге бағдарламаны жақсарту аймақтарын анықтауға көмектесу үшін пайдалы. Соңында, зерттеу мақсатында көптеген сапа көрсеткіштері әзірленеді. Бұл шаралар, әдетте, егжей-тегжейлі және іске асыру үшін күрделі, бірақ олар мақсат еткен сапа элементтері туралы сенімді және дұрыс ақпарат береді. Бүгінгі күні қолданылып жүрген шаралардың ешқайсысы жоғары сапалы мектепке дейінгі білім беру үшін бағдарламалардың жауапкершілігін қамтамасыз ету мақсатында әзірленбеген.

Осылайша, саясатты жасаушылар мен педагогтер есеп беру мақсатында қолданылатын құралдардың ұйымның жұмыс сапасы туралы сенімді, шынайы және объективті ақпарат бере алатынына көз жеткізуі керек. Құрал пайдаланылатын қауымдастықтардың мәдени ерекшеліктеріне сәйкес келуі керек және ұйымды жан-жақты бағалауға мүмкіндік беретін ақпаратты қамтуы қажет. Атап айтқанда, маңызды мақсаттар үшін қолданылатын шаралар деректерге байланысты салдарды ескере отырып, сенімділіктің, анықтылықтың және мәдени маңыздылықтың жоғары стандарттарына сәйкес келуі керек.

6. Егер өлшеу құралдары бағдарламаның жақсарғаны туралы хабарлауға арналған болса, олар қолдануға болатын ақпаратты ұсынуы керек. Ұйым немесе бағдарлама деңгейіндегі, сондай-ақ сыныптардағы немесе үйдегі өзгерістерді ынталандыру үшін сапалы деректер күнделікті жұмысқа біріктіріліп, қызметкерлерге, соның ішінде мұғалімдерге, жаттықтырушыларға және басшыларға тиімді нұсқаулық ретінде қызмет етуі керек. Өлшеу тым қымбат немесе тым күрделі болмауы керек. Олар сондай-ақ сынып пен бағдарламаның жұмысын жақсарту үшін көп уақытты немесе пайдалануды қажет етпеуі керек. Сонымен қатар, өлшеулер бағдарламаның сапасын жақсартудың келесі қадамдары туралы, сондай-ақ осы жақсартуларды жүзеге асыру үшін қажетті ресурстар, уақыт және халықаралық қолдау туралы жеткілікті ақпаратпен бірге жүруі керек.

Педагогтер мен білім беру саласындағы қызметкерге арналған көмекші құралдар

Өлшеу негіздері оқытушыларға да, білім беру саласының басқару қызметіндегі қызметкерлерге де қатысты, дегенмен бұл екі аудитория үшін салдары әртүрлі. Төмендегі сұрақтар оқытушылар мен білім беру саласындағы қызметкерлерге тиімді өлшеу тәсілдерін жасауға көмектеседі (5-Кесте).

5-кесте – Тиімді өлшеу тәсілдерін әзірлеуге арналған сұрақтар

Білім беру саласының басқару қызметіндегі қызметкерлер өздеріне қоя алатын сұрақтар	
Біздің сапа туралы көзқарасымыз қандай және сапаны өлшеу бізге осы көзқарасқа жетуге қалай көмектеседі?	<ul style="list-style-type: none"> • Біздің қауымдастықтардағы сапа қалай көрінеді? • Біз балалар мен отбасылардың барлық топтары үшін жоғары сапа стандарттарын ұстанамыз ба? • Сапа заңнамалық тілде немесе бағдарламаны әзірлеу мен басқаруда қалай көрінеді?

	<ul style="list-style-type: none"> • Бағдарламаларды бақылау, техникалық көмек көрсету күштерін бағыттау немесе қай ұйымдар қаржыландыруды алу керектігін анықтау үшін бізге ақпарат қажет пе? • Осы мақсаттар үшін қандай шаралар көзделген? • Егер біз деректерді бағдарламаны бағалау немесе қаржыландыру туралы шешімдер сияқты есеп беру мақсаттары үшін пайдаланғымыз келсе, бұл біздің оны техникалық көмек сияқты басқа мақсаттарда пайдалану қабілетімізге әсер ете ме?
<p>Біз өз көзқарасымызға әділеттілік принципін белсенді күйде енгіздік пе?</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Біздің сапа көрсеткіштеріміз қызмет көрсетушілердің нәсілдік, мәдени немесе тілдік ортасы әртүрлі отбасылармен жұмыс істеу дәрежесін қамти ма? • Ресурстар нәсілдік немесе тілдік азшылықтардың, ерекше білім беруді қажет ететін балалардың және стресс пен қиындықтың жоғары деңгейін бастан кешіретін отбасылардың қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін әртүрлі провайдерлер, халықтар және қауымдастықтар арасында қалай бөлінеді? • Сапа көрсеткіштеріне негізделген шешімді қабылдау кезінде қауымдастық контексті және жүйелі нәсілшілдік туралы ақпаратты пайдаланамыз ба?
<p>Сапаны өлшеу мемлекетіміздегі, қоғамдағы немесе бағдарламадағы балалар мен отбасылардың әртүрлілігін қалай ескереді?</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Нақты шаралар басқаларға қарағанда балалар мен отбасылардың кейбір топтары үшін тиімдірек пе немесе қолайлы ма?

	<ul style="list-style-type: none"> • Бұл құралдарды негізгі субпопуляциялармен (мысалы, екі тілді үйренушілер, мүгедек балалар, белгілі бір мәдени топтардың балалары және т. б.) пайдалануға бола ма? • Бағдарламаларға деректердің ортақтығын жоғалтпай жергілікті бейімделулер жасауға мүмкіндік бар ма?
<p>Оқу және деректерді жинау процесі жеткілікті түрде қаржыландырыла ма?</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Біз деректерді жинаушыларды жалдауға және оқытуға, тиімділікті бақылау мен шараларды жүзеге асыруға жеткілікті қаржы бөлдік пе? • Егер деректер есеп беру үшін пайдаланылса, оның жеткілікті сенімді, анықталған және осы мақсат үшін әділ болатынына сенімдіміз бе?
<p>Жеткізушілер бұл көрсеткіштердің жүйе сапасының басқа элементтеріне қалай қатысты екенін түсінеді ме?</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Егер біздің агенттік бірнеше сапа өлшемдерін қолданса, агенттік қызметкерлері, грант алушылар және жеткізушілер олардың арасындағы байланысты түсінеді ме? • Олар сапа құралдарының бағдарлама стандарттарына, ерте оқыту стандарттарына және жүйенің басқа элементтеріне қалай қатысы бар екенін түсінеді ме?
<p>Бағдарламаны жақсарту үшін жүйелердің ресурстары жеткілікті ме?</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Оқытушыларға деректерді түсініп және оны жақсарту үшін пайдалануды оқыту, техникалық көмек немесе басқа қолдау қажет пе? • Техникалық көмек көрсету іс-шаралары қажетті ресурстармен қамтамасыз етілді ме?

Идеалды оқыту жүйесімен сапаны өлшеу

Идеалды оқыту принциптері әртүрлі аудиторияларға (мысалы, отбасылар, тәрбиешілер және саясаткерлер) бағдарламалардың сапасына ортақ көзқарас төңірегінде бірігуге мүмкіндік беретін негізді ұсынады. Бұл принциптер бірігіп, кішкентай балалар үшін тамаша оқу ортасын көрсетеді, тәрбиешілер үшін олардың жұмысына қатысты ойлау және саясатты әзірлеу ресурсы үшін бағдар болады. Тәрбиешілер мен білім саласындағы мамандар осы принциптердің әрқайсысын тереңірек зерттеу үшін өлшеу құралдарын қолдана алады. Сондай-ақ олардың ерте білім беру және білім беру бағдарламаларында қалай жүзеге асатынын бағалай алады және бағдарламаларды жетілдіруге көмектеседі.

Нұсқаулықтың бұл бөлімінде сапаны өлшеу үшін идеалды оқыту жүйесін қалай пайдалануға болатындығы көрсетілген. Онда тоғыз принциптің әрқайсысы бойынша өлшеулердің ағымдағы күйіне шолу жасалады, сонымен қатар олардың әрқайсысының элементтерін өлшеу үшін қолдануға болатын құралдардың мысалдары келтірілген. Идеалды оқыту принциптерінің әрқайсысы үшін нұсқаулықта үш мәселе қарастырылады:

1. Принциптің практикалық іске асырылуын қандай көрсеткіштер көрсетеді?
2. Осы көрсеткіштерді бекіту үшін өлшеу сферасының ағымдағы күйі қандай?
3. Қолданыстағы шаралар осы принциптің элементтерін қалай көрсететіндігінің мысалдары қандай?

Жалпы тұжырымдар

Идеалды оқыту принциптерін өлшеу үшін арнайы әзірленген шаралар болмаса да, олардың біреуіне немесе бірнешеуіне сәйкес келетін бірнеше шаралар бар. Тұтастай алғанда, жұмыс тобының талдауы төрт принциптің (қарым-қатынас, мұғалімдер оқытудағы негізгі бағдар беруші ретінде, оқытуды жекелендіру және балалардың білімді қалай құрастыратыны) қолданыстағы өлшеу құралдарына көбірек сәйкес келетінін көрсетті. Алайда, бірде-бір шара бір қағидаға толық сәйкес келмейді. Керісінше, көп жағдайда белгілі бір құралдар (немесе кіші межелік) бір немесе бірнеше принциптердің компоненттерін қарастырды. Бұл жеке құралдар көрсете алмайтын бағдарламаның сапасы туралы тұтас түсінікті көрсететін принциптермен қамтылған кең көзқарасты көрсетеді.

Жалпы, сарапшылар тобы принциптердің бір немесе бірнеше өлшемдеріне сәйкес келетін 29 өлшеу құралын анықтады. Олардың қатарына кеңінен қолданылатын Classroom Assessment Scoring System® (CLASS) и Early Childhood Environment Rating Scale (ECERS) сияқты сынып өлшемдері бар. Олар сондай-ақ ELLCO-DLL немесе Сыныптағы әлеуметтік-мәдени теңдік шкаласын (ACSES) қоса алғанда, тіл мен сауаттылықты үйрену өлшемдері немесе нақты популяциялардың тәжірибесі сияқты көбірек бағытталған құралдарды қамтиды. Осы нұсқаулықта қамтылған көрсеткіштердің ешқайсысы белгілі бір оқу жоспарына немесе бағдарлама үлгісіне тән емес. Мұндай шаралар бар болса да, бұл нұсқаулық кез келген тәсілді қолданатын бағдарламаларды қолдауға арналған.

Осы нұсқаулықта қосылған көрсеткіштер қолданылуы, көрсетілген сенімділік пен жарамдылық, мәдени және тілдік сәйкестік тағы да басқа өлшеудің басқа принциптері бойынша ерекшеленеді. Осы нұсқаулықтағы құрылғының қолданылу оның мақұлданғанын білдірмейді.

Ескертілетін пікірлер

1-бөлімде сипатталған теңдік контекстінде осы зерттеуде алынған ақпаратқа қатысты бірнеше ескертулерді атап өту маңызды. Ең алдымен, әр қағидаға арналған құралдарды қосу әр қағиданы толық көрсету үшін шараларды таңдау бойынша нұсқаулық ретінде түсіндірілмеуі керек. Бұл нұсқаулықтың мақсаты – жиі қолданылатын шаралардың мысалдарын ұсыну және олардың принциптерімен байланысын көрсету.

Сонымен қатар, нұсқаулық идеалды оқыту принциптеріне сәйкес келетін кішкентай балаларға арналған шараларға толық шолу жасауға арналмаған. Педагогтер мен білім саласындағы басшылық пен мамандар өлшеу принциптеріне басымдық беріп, олардың қажеттіліктеріне барынша сай келетін құралдарды таңдағысы келуі мүмкін. Бұл процесті қолдау үшін қосымшада әрбір анықталған шара туралы толық ақпарат берілген. Оқырмандар осы ресурсты басымдықтары мен мақсаттарына сәйкес келетін құралдарды таңдау үшін пайдалана алады.

Не өлшенеді?

Идеалды оқытудың бірінші қағидасы, «Шешім қабылдау әділдікке деген міндеттемені көрсетеді» бағдарламаның әртүрлі аспектілері, оның ішінде сыныптағы жағдайдағы теңдіктің қалай шешілетінін білдіреді. Дегенмен, қосымшада көрсетілгендей, сыныптан тыс немесе балалардың белгілі бір топтары үшін ағымдағы өлшемнің жағдайы сенімді емес. Нәсілі, мәдениеті, тілі және мүгедектігі бойынша балалар мен отбасылардың тәжірибесінің сапасын жақсырақ көрсету үшін өзгертулер қажет. Атап айтқанда, үй параметрлеріне, нәрестелер мен сәбилерге арналған құралдар немесе ұйымдық немесе контекстік ақпаратты қамтитын құралдар жетіспейді. Осы шектеулердің әрқайсысы әртүрленді балалардың, мүмкіндігі шектеулі балалардың және көп тілді меңгерген балалардың тәжірибесін түсінуде ерекше қиындықтар туғызады.

Сапа қалай өлшенеді?

Ерте жастағы балалар білімінің сапасын бағалаудың қазіргі ландшафтына сәйкес, анықталған шаралардың көпшілігі негізгі сапа көрсеткіштерінің болуын бағалау үшін дайындалған бақылаушыларға сүйенеді. Бұл құралдар байқауға болатын нәрселермен шектеледі (мысалы, мұғалімдер әртүрлі балаларға қалай қарайды, олар қандай оқыту стратегияларын қолданады, сыныпта қандай материалдар бар). Нәтижесінде, мұғалімдердің балалардың ерекше даму ортасына және қағидалардың негізгі құрамдас бөліктері болып табылатын мәдени немесе тілдік ортасына қатысты ойлау процестерінің ішкі аспектілерін түсіру қиын болуы мүмкін.

Бақылау құралдары да бақылаушылардың біржақтылығына ұшырауы мүмкін, бұл егер бақылаушылар тобы біржақты ойлауға үйретілсе және бақыланатын қауымдастықтар үшін өкілетті болмаса, проблемалы болуы мүмкін.

Әділ бағалау ортада байқалатын нәрселерді ғана емес, сонымен қатар мұғалімдердің, отбасылардың және қызметкерлердің пікірлерін де бағалауы керек. Шын мәнінде, бағдарламаның өзін-өзі бағалауы көптеген мүдделі тараптардың көзқарасы бойынша бағдарлама сапасын өлшеу үшін ғана емес, сонымен қатар бағдарламаны жетілдіру үшін ортақ фокус пен мақсаттарды белгілеу үшін маңызды процесс бола алады. Негізгі мүдделі тараптардан ақпарат жинау үшін өзін-өзі бағалауды, сауалнаманы немесе сұхбатты пайдаланатын бірнеше шаралар бар, бірақ қолданыстағы құралдардың көпшілігі оларды пайдаланбайды.

Ақпарат қалай пайдаланылады?

Жоғарыда айтылғандай, сапаны өлшеу нәтижесінде алынған мәліметтер ерте балалық шақтағы ұйымдар туралы басқа ақпаратпен, соның ішінде олар

жұмыс істейтін қауымдастықтар мен олар қызмет ететін халықтарға қатысты ақпарат аясында қалай қолданылатынын түсіну маңызды. Дегенмен, ерте балалық шақ саласында бұл деректерді басқа ақпарат контекстінде қалай түсіндіруге болатыны туралы ұсынымдар аз. Сапаны бағалау құралдары жоғары балл алу мақсатында пайдаланылғанда, нұсқаулықтың болмауы әсіресе қиынға соғады.

1-принцип: Шешім қабылдау әділдікке деген ұмтылысты көрсетеді

Бұл принциптің іс жүзінде қолданылып жатқанын қалай анықтай аламыз?

Барлық балалар өздерінің дамуына мүмкіндік беретін сапалы ерте оқыту ортасының пайдасын көреді. Бұл дегеніміз, мектепке дейінгі білім беру бағдарламалары табысы төмен отбасылардың балалары, нәсілі әртүрлі балалар, екі тілді үйренуші балалар, иммигранттар отбасыларының балалары және мүмкіндігі шектеулі балалар (соның ішінде бірнеше тарихи маргиналды топтарға жататын балалар) үшін жасалатын және сақталатын терең әртүрлі мүмкіндіктер мен нәтижелерді шешуге арналған болуы керек. Бұл қағида балалардың, тәрбиешілердің және отбасылардың бірегей күшті жақтарын таниды және олардың үлестері бірлескен шешім қабылдау құрылымдары арқылы бағалануын қамтамасыз етуге тырысады. Сондай-ақ балалар мен отбасыларды қажетті ресурстармен қамтамасыз ету үшін ресурстарды әділ бөлуге назар аударады.

Бұл қағида мектепке дейінгі білім беру мен тәрбиелеу жүйесінің бірнеше деңгейінде көрінуі мүмкін: сыныпта немесе білім беру ортасында; отбасылар, қызметкерлер мен әкімшілер арасындағы қарым-қатынаста; қызметкерлердің мәдени, тілдік және нәсілдік шығу тегі; сондай-ақ ресурстарды ұйым ішінде және тұтастай алғанда бүкіл жүйеде бөлу.

Жасы кішкентай балаларға арналған бағдарламаның өзінде осы принциптің индикаторлары мыналарды қамтуы мүмкін:

- Бағдарлама бойынша шешім қабылдау процесіне отбасы мен қызметкерлердің пікірлерін тарту үшін процестерді пайдалану.

- Бағдарлама қызметкерлерінің демографиялық құрамы мәдениет, нәсіл, және тіл тұрғысынан қоғамдағы балалар мен отбасылардың демографиялық сипаттамаларын қаншалықты жақсы көрсетеді.

- Зиянды стресстер, дамудың кешігуі, үйренуші тілдің өз ана тілі болмауы секілді ерекше қажеттіліктері бар отбасылар мен балаларға ресурстар мен қажеттіліктер қанағаттарлық деңгейде жүргізіледі ме деген сұрақ туындайды.

- Ұйым қабылдау, сабаққа қатысу, оқу мүмкіндіктерінің сапасы және даму барысындағы теңсіздіктерді зерттей ме деген мәселе туындайды.

- Ұйымда балалардың мінез-құлқында қиындықтары бар, әлеуметтік немесе эмоционалды проблемалары бар балалардың психикалық денсаулығына кеңес беру секілді қызметтер мұғалімдерді қолдау саясаты аясында жүргізіле ме?!

Ағымдағы өлшеу күйі

Кейбір халық үшін немесе кейбір сценарийлер бойынша ерте балалық шақ бағдарламаларында әділеттіліктің болуын өлшеудегі кейбір соңғы жетістіктерге қарамастан, бұл принципті өлшеу жағдайы айтарлықтай шектеулі.

Екі тілді үйренушілердің дамуын қолдаудағы педагогтердің тәжірибесін, мүмкіндігі шектеулі балаларға қолдау көрсету үшін ерте балалық шақтағы жағдайлар мен тәжірибелердің қалай өзгертінін немесе сынып құрылымдарының мәдени қарым-қатынас пен оқуды қаншалықты қолдайтынын көрсететін көрсеткіштер аз. Бұл принциптің элементтері бағдарламаларда қолдануға қолжетімді бірнеше көрсеткіштер арқылы көрсетілуі мүмкін.

Тәрбиешілердің балаларды қаншалықты тәртіпке келтіретінін немесе оларға әділ негізде мүмкіндіктер беретінін, мүмкіндігі шектеулі балалардың бірегей қажеттіліктерін сыныпта қаншалықты жақсы ескеретінін, тәртіптік әдістерді қолданудағы теңсіздіктерді және афроамерикалық балаларға арналған сыныптардағы оқыту мен әңгімелесудің мәдени ерекшеліктерге қаншалықты сәйкес келетінін және әлеуметтік әділеттілікті қамтамасыз етуге бағытталғанын анықтайтын шаралар бар. Дегенмен, мектепке дейінгі білім беру сапасының көптеген көрсеткіштері әділеттілікке нақты назар аудармайды және ұйымның саясаты, тәжірибесі немесе жұмыс тәртібі бағдарламадағы теңсіздіктерді анықтауға және жоюға қалай бағытталғанын бірнеше көрсеткіштер ғана зерттейді.

Осы қағиданы көрсететін қолданыстағы шаралардың иллюстрациялық мысалдары

Сыныптағы әлеуметтік-мәдени теңдікті бағалау шкаласында (ACSES) нәсілі әртүрлі балалардың оқуда бірдей мүмкіндіктері бар-жоғын, тәрбиешілердің балаларды әділ тәрбиелейтінін, нәсілі әртүрлі балалардың әлеуметтік-эмоционалды тәжірибесін және олардың құрдастарымен қарым-қатынасын, сондай-ақ сыныптағы оқыту мен әңгімелесудің мәдени негізделген және әлеуметтік әділеттілікке бағдарланғанын бағалайтын ішкі өлшемдері бар.

Сыныптың тілді ерте үйренуі мен сауаттылығын бақылау (ELLCO-DLL) – екі тілді үйренушілердің тілдік қабілеттері мен екі тілді үйренушілердің сауаттылығын қолдайтын білім беру ортасын, зерттеулерге негіздей отырып, жас екі тілді үйренушілердің дәрежесін бағалайды. Мысалы, бұл құрал мұғалімдердің сыныпта оқыту кезінде баланың үйде сөйлейтін тілін қаншалықты жиі және қандай тәсілдермен пайдаланатынын, баланың ана тілінде қанша кітап

бар екенін және ертегі кітабын оқу кезінде қос тілді үйренуші балалардың түсінуін қолдау үшін бірнеше стратегияларды пайдалануды зерттейді. Құрал мұғалімдердің сыныптағы әртүрлілікті шешу үшін нұсқауды қалай жоспарлайтыны, қос тілді үйренушілердің отбасыларымен қарым-қатынасы және қос тілді үйренушілермен бағалау қалай жүргізілетіні туралы ақпарат жинау үшін мұғалімдермен сұхбаттарды қамтиды.

Сыныптың инклюзивті профилі (ICP) – мүмкіндігі шектеулі балаларға сынып кеңістігі мен материалдардан бастап мұғалім мен бала қарым-қатынасына және отбасы мен кәсіптік серіктестікке дейінгі барлық нәрседе тең қарауға бағытталған бақылау құралы.

2-принцип: Балалар дүниенің мәнін ашу үшін әртүрлі тәжірибелерден білім құрастырады

Бұл принциптің тәжірибеде қолданылып жатқанын қалай дәлелдеуге болады?

Балалар материалдарды, ресурстарды және айналасындағы адамдарды бақылау, тәжірибе жасау және қатысу арқылы үйренеді. Идеалды оқу бағдарламаларында қоршаған орта мен мұғалім балалардың қызығушылығымен және балалардың белсенді ізденісін, оқуын насихаттайтын агенттікті қолдайды. Бұл қағида балалардың қызығушылықтары олардың оқу процесіне қаншалықты әсер ететінін көрсетеді. Бұл қағида сонымен қатар балалардың өзін жеке тұлға және қоғамдастық мүшелері ретінде түсінуінің маңыздылығын көрсетеді. Ақырында, бұл принцип балаларға тәжірибе жасауға және проблемаларды шешуге мүмкіндік беретін, бала дамуының әртүрлі салаларын қолдайтын байытатын мазмұнды қамтиды.

Бұл принципті іс жүзінде қолданудың көрсеткіштері мыналар болуы мүмкін:

- Балалар сенсорлық әрекеттерге белсенді қатысады.
- Балалар проблемалық жағдайды немесе басқатырғышты шешу үшін бір-бірімен әрекеттеседі.
- Балалар күні бойы өз қызығушылықтарын зерттеуге мүмкіндік алады.
- Балаларға ерте балалық шақта оқу процесінде олардың тілін, мәдениетін және қоғамдастығын пайдалануға көмектесетін мұғалімдер.
- Қоршаған ортадағы ресурстар (кітаптар, көркем шығармалар, музыка) және мәдениеттер мен тілдердің әртүрлілігіне негізделген, әрі оларды қамтитын бағдарлама шеңберіндегі іс-шаралар.

Ағымдағы өлшеу күйі

Бірнеше шаралар осы принциптің элементтерін көрсетеді. Көбінесе олар балалар мен мұғалімдер арасындағы диалогтың сипатына және бұл диалог балалардың идеяларын зерттеуге және дамытуға қалай ықпал ететініне қатысты.

Кейбір көрсеткіштер оқытуды қолдау үшін әртүрлі әдістерді қолдануды да көрсетеді.

Дегенмен, бұл принципті өлшеуде әлі де олқылықтар бар. Мысалы, бірнеше индикаторлар баланың дамуына қатысты біртұтас көзқарасты ескереді және балалар дамуының әртүрлі салаларында оқу тәжірибесін қалыптастыруға белсенді қатысу дәрежесін нақты бағалайды.

Мәселен, бұл салада балалардың дербестігінің жақсы көрсеткіші жоқ. Өлшемдер көбінесе балалардың білімін белсенді құруды қолдайтын мұғалімдердің мінез-құлқының оңай байқалатын жанама көрсеткіштеріне сүйенеді, мысалы, мұғалімдердің ашық сұрақтарды қолдануы секілді. Көбінесе бұл әдістерде балалардағы өте маңызды білімді қалыптастыру үшін құрдастарымен өзара әрекеттесуге және құрдастарымен ынтымақтастыққа аз көңіл бөлінеді.

Сонымен қатар, көрсеткіштердің көпшілігі оқу тәжірибесі мен мүмкіндіктері балалардың қызығушылықтары мен мәдени орталарына қаншалықты сәйкес келетінін ескермейді. Осы қағидатқа қатысты қолданыстағы көрсеткіштер сыныптық үлгілерде мектеп жасына дейінгі балаларға бағытталғанын атап өткен жөн. Сыныптан тыс жерлерде немесе сәбилер мен бүлдіршіндерге күтім жасау жағдайында бірнеше көрсеткіштерді қолдануға болады. Мүмкіндігі шектеулі балалардың білімін қалыптастыруға ықпал ететін әдістерді мұғалімдердің қолдануын бірнеше құралдар ғана белгілейді.

Осы принципті көрсететін қолданыстағы шаралардың көрнекі мысалдары

Ерте жастағы балаларды тәрбиелеу сапасының қысқаша сауалнамасы (BEQI) – бұл мұғалімдерге жасалатын бақылау мен жүргізілетін сауалнаманы біріктіретін құрал. Құрал қысқа мерзімде және қолдануға ыңғайлы етіп жасалған және оны зерттеу үшін де, үздіксіз жетілдіру мақсатында да қолдануға болады. Құрал сапаның бірнеше негізгі элементтерін қамтиды, соның ішінде ұғымдар мен пәндік салаларды тереңірек зерттеуге ықпал ету үшін мұғалімдер мен балалар арасындағы диалогты пайдалану да кіреді.

Тұрақты бірігіп ойлау және эмоционалдық әл-ауқат шкаласы (SSTEWS) балалардың идеяларды және олардың таңдаған әрекеттерін зерттеу мүмкіндіктерін арттыруға баса назар аудара отырып, тәрбиешілердің мазмұндық салаларда, әлеуметтік мінез-құлық, өзін-өзі реттеу және сыни ойлау бойынша балалардың оқуын қалай қолдайтынын бағалайды.

3-принцип: Ойын – ерте жастағы балаларды оқытудың ажырамас элементі

Бұл принциптің тәжірибеде қолданылып жатқанын қалай дәлелдеуге болады?

Ойын балалардың физикалық, интеллектуалдық және әлеуметтік дамуы үшін өте маңызды. Шамадан тыс дидактикалық оқыту жас балалар үшін орынды және тиімді емес. Оның орнына, ойын балаларға өздері, қоршаған әлем және қарым-қатынастар туралы білуге мүмкіндік беретін негізгі оқыту әдісі ретінде әрекет етеді.

Идеалды оқу ортасы балаларға терең, интерактивті және шығармашылық ойын үшін ресурстар мен мүмкіндіктер беру арқылы ойын жаттығуларын таниды, қолдайды және ынталандырады. Мұғалімдер балаларды бірлескен тапсырмаларды орындау кезінде ынтымақтастық пен қарым-қатынасқа шақырып, сондай-ақ балаларға жанжалдарды шешуге көмектесу арқылы ойынның әртүрлі түрлерін қолдануға ықпал етеді. Мұғалімдер балалардың іс-әрекетін тоқтатпай, тұжырымдамалардың, тілдің және әлеуметтік дағдылардың дамуын қолдау үшін мүмкіндіктерді пайдалана отырып, балаларға ойнауға уақыт пен кеңістік береді.

Бұл принциптің көрсеткіштері іс жүзінде мыналарды қамтуы мүмкін:

- Оқу тәжірибесі ойынды қамтиды.
- Балаларды ойын басталар алдында өздерінің іс-шаралар жоспарларын әзірлеуге және тұжырымдауға ынталандыру, олардың атқарушы дағдыларын дамытуға ықпал ететіндігі жөнінде дәлелдер бар.
- Балалар өз ойындарына жүгіру және секіру сияқты белсенді қимылдарды қоса алатын ашық кеңістіктерге қол жеткізе алуы керек.
- Ойын барысында балалар өзара әрекеттесе алатын және оларды өз іс-әрекеттерінде қолдана алатын әртүрлі ойыншықтар мен ресурстардың болуы.
- Тәрбиешілер балалармен бірге ойындарға қатысады, балалар топтарының ойындарын жеңілдетеді және қолдайды.
- Балалардың ойын уақытына ересектер кедергі жасамайды.
- Ойын кезінде құрдастарымен өзара әрекеттесуді ынталандыру және қажет болған жағдайда қақтығыстарды шешуге қолдау көрсету.
- Балалардың дамуы мен оқуына көмектесетін ойынның әртүрлі түрлерін түсінетін тәрбиешілер.
- Ойынға негізделген оқу әрекеттері мен материалдары мәдени тұрғыдан сезімтал және балалар үшін тең ойын алаңын қамтамасыз етеді.

Ағымдағы өлшеу жағдайы

Кішкентай балаларға арналған кейбір шаралар күнделікті тәртіп пен ұйымдастыру тәртібі туралы сұрақтардың жалпы жиынтығының бөлігі ретінде ойынға қатысты элементтерді қамтиды. Мысалы, кейбір көрсеткіштер ашық ауада ойнауға уақыт пен ресурстардың бар-жоғын бағалайды. Балалардың ойнайтын ойын түрлерінің жетілуінің кем дегенде бір өлшемі бар, ол балалар дамуының көрсеткіші болып табылады, бірақ бұл шара ойын мәнерлерін неғұрлым толық дамыту үшін қосымша қолдауды қажет ететін балаларды анықтауға бағытталған (әсіресе басқа балалармен ынтымақтастық тұрғысынан).

Кейбір көрсеткіштер мұғалімдердің балалармен қалай араласатынын және оларға ойын арқылы білім алуға көмектесетінін егжей-тегжейлі талдауды қамтиды. Дегенмен, бұл шаралар ойынның күнделікті әрекеттерге қалай енгізілгенін қарастыратындарға қарағанда сирек кездеседі. Сонымен қатар, мұғалімдердің сыныптан басқа жағдайларда немесе әртүрлі жастағы балаларға, соның ішінде бөпелер мен сәбилерге арналған бағдарламаларда ойын арқылы оқуды қалай ынталандыратынын және дамытатынын бағалайтын өлшемдер аз. Ақырында, қолданыстағы шаралар ұйымдарда балалардың мәдениеті, тілі немесе оқудағы айырмашылықтары қалай шешілетінін және ұйымдардың ойынды қалай қолдайтынын немесе жеңілдететінін тиісті түрде көрсетпейді.

Осы принципті көрсететін қолданыстағы шаралардың көрнекі мысалдары

«Classroom Coach»-да жабық және ашық ойындарды ынталандыру үшін ресурстарды тексеретін элементтер бар, соның ішінде тиісті сыртқы ойын жабдықтары бар. Сондай-ақ бұл ресурстардың балалардың зерттеу және сынып аумақтары арасында үздіксіз байланыс орнатуы үшін қаншалықты ұйымдастырылғанын және қолжетімділігін өлшейді. Ойынға қатысты басқа тармақтар балаларды ойын кезінде қарым-қатынас мәселелерін шешуге шақыратын қақтығыстарды шешу әдістерін қамтиды. Ақырында, бұл көрсеткіш балаларға тәуелсіз таңдау жасауға және ересектердің минималды араласуымен өз ниеттерін орындауға бөлінген уақытты көрсететін элементтерді қамтиды.

Шкала Sustained Shared Thinking and Emotional Well-Being (SSTEW) мұғалімнің өз бетімен ойынға қолдау көрсетудегі және сұралған кезде балалармен ойынға қатысудағы рөлін жоғары бағалайды. Құрал сондай-ақ тәрбиешілердің балалардың ойын әрекеттерін қалай бақылайтынын және күн немесе апта бойы ұсынылған ұғымдардың балалардың ойын әрекеттерінде пайда болуын байқайтынын ескереді. Әлеуметтік дамуға қатысты тармақтар, сондай-ақ, егер құрдастарының ойыны немесе ортақ қимылдары бұзыла бастаса, балалардың ересектермен қарым-қатынас жасауға шақырылатынын да қарастырады. Қарым-қатынасқа қатысты элементтер мұғалімдердің балаларға

бірлескен ойын мен оқуды арттыруға және құрдастарымен қарым-қатынасты жақсартуға қаншалықты көмектесетінін бағалайды.

4-принцип: Білім беру әр баланың дамуы мен қабілетін ескере отырып дараланады

Бұл принциптің тәжірибеде қолданылып жатқанын қалай дәлелдеуге болады?

Бұл принцип әр баланы тану және оның ерекшелігіне қарай бағалау мақсатын көрсетеді. Ол 2-қағидаға қатысты, бірақ 2-қағидада балалардың оқу процесіндегі дербестігіне мән берілсе, 4-қағидада балалардың жеке ерекшеліктеріне білім беру мүмкіндіктерін бейімдеудегі мұғалімдердің рөлі ерекше. Маңыздылық теориясы ересектер оқу тәжірибесін олардың жеке қызығушылықтары мен қажеттіліктеріне бейімдегенде балалар жақсы оқиды деп болжайды. Оқыту мүмкіндіктері мен тәжірибелері балалардың бұрыннан білетінін, олардың ана тілін қолдайтынын, мәдени деңгейін мойындайтынын және кез келген физикалық немесе оқу айырмашылықтарын ескеретіндей етіп жасалған. Жекелендірілген оқу ортасын құру үшін педагогтер балалардың ерекше ортасы мен тәжірибесін, олардың қызығушылықтары мен әуестенулерінен бастап күйзеліс тәжірибесіне дейін қамтылатын бұл білімді балалармен және олардың отбасыларымен жұмысында қолдануы керек.

Тәжірибедегі осы қағидаттың көрсеткіштері мыналарды қамтуы мүмкін:

- Сынып немесе үй ортасы әртүрлі қабілеттері мен дағдылары бар балалардың қызығушылықтарын ескереді.

- Балалар өздерінің қызығушылықтары мен қажеттіліктеріне сәйкес келетін әртүрлі іс-шараларға қатысады.

- Мұғалімдерде балалардың дамуының құжаттары бар және бұл ақпаратты балалардың шағын топтарымен немесе жеке балалармен оқытуды жекелендіру үшін пайдаланады.

- Мұғалімдер екі тілде оқитын оқушылармен ана тілінде сөйлеседі және ана тілінде де, ағылшын тілінде де білім алуға ықпал етеді.

- Мұғалім мен отбасы баланың бағдарламада оқып жатқанын үйдегі тәжірибелерімен байланыстыру мүмкіндіктерін табу үшін бірге жұмыс істейді.

- Мұғалімдер білім алушылардың күйзеліс белгілерін анықтай алуға үйренген, күнделікті күн тәртібін балалардың мінез-құлқына бейімдеп жасайды. Сонымен қатар сәйкес келетін практикалық жұмыстар жасатады.

Ағымдағы өлшем жағдайы

Жекелендірілген оқытуды пайдалануды бағалау қиын, өйткені тәжірибені оқыту тәсілінің өзін де, оқыту жекелендірілетін баланың ерекшеліктерін де білу арқылы ғана анықтауға болады. Дегенмен, тұжырымдамаларға қатысты үйренуге бағытталған немесе халықтың анықталған топтары үшін оқыту стратегияларын пайдалануды бағалайтын құралдар бар. 2-принципте талқыланған тәрбиешілердің балалармен қарым-қатынасын зерттейтін құралдар да жекелендіруге бағытталады. Мысалы, тәрбиешілердің балалардың сұрақтарына қалай жауап беретінін зерттеуге бағытталған шаралар, әдетте, мұғалімдердің жауаптары баланың бар біліміне негізделу дәрежесін бағалайды. Сондай-ақ, ана тілінің дамуына ықпал ету мақсатында екі тілде сөйлейтін оқушылармен мұғалімдердің жұмыс дәрежесін бағалауға мүмкіндік беретін құралдар жиынтығы өсуде. Бірқатар басқа жағдайлар сияқты, осы қағиданы ескеретін көрсеткіштер, әдетте, сынып жағдайында және мектеп жасына дейінгі балалар үшін пайдалануға арналған. Бұл принципке қатысты бірнеше шаралар мәдениетке немесе нәсілге байланысты жекелендіруді қолдануға қатысты.

Осы қағиданы көрсететін қолданыстағы шаралардың иллюстрациялық мысалдары

Сыныпты бағалау жүйесі (Classroom Assessment Scoring System, CLASS) мұғалімдердің балалармен жұмысын қалай дараландыратынына, мұғалімдердің балалардың әлеуметтік және эмоционалдық дағдыларына сезімталдығы, балалармен өз мүдделері бойынша қарым-қатынас жасау кезінде көрсететін құрметі және мұғалімдердің балалардың түсінігін немесе қатысуын кеңейту үшін жеке негіздерді қамтамасыз ету дәрежесі тұрғысынан назар аударады.

Language Interaction Snapshot (LISN) зерттеуі екі тілді меңгеруші оқушылар бар ерте жастағы оқушылардың сыныптардағы тілдік ортаны бағалау үшін уақытты таңдау әдістемесін пайдаланады. Бұл көрсеткіш испан және ағылшын тілдерін білетін испан тілді оқушылармен қай тілде сөйлесетіні туралы ақпаратты, сондай-ақ тілдің күрделілігі мен оны балалардың қарым-қатынасы мен негізгі нұсқаулар немесе ақпарат беру үшін ғана емес, күрделі идеяларды талқылауға тарту үшін қолдану дәрежесін қамтиды.

Сыныптағы әлеуметтік-мәдени теңдікті бағалау шкаласы (ACSES) мұғалімдердің нәсілі әртүрлі балаларды оқытуды, тілдік кері байланыс пен жауаптардың сапасына қалай дараландыратынына назар аударады. Сондай-ақ, өлшем құралы балалардың жеке өмірі туралы мәдени және отбасылық ақпаратпен бөлісу тәртібі мен мүмкіндіктеріне қатысты өзара әрекет жасасудың жеке балаларға қалай бейімделетіні туралы ақпарат бере алады.

5-принцип: Мұғалім-жетекші, қамқоршы және білімнің негізін қалаушы.

Бұл принциптің тәжірибеде қолданылып жатқанын қалай дәлелдеуге болады?

Бұл принцип мұғалімдердің балалардың оқуын қолдаудағы рөлін білдіреді. Ерте жастағы оқытудың идеалды ортасында мұғалімдер оқу тәжірибесін жеңілдетеді және балалар қатыса алатын және зерттей алатын жылы және қауіпсіз кеңістікті қамтамасыз етеді. Мұғалімдер нақты нәтижелерді жүктемейді немесе дидактикалық іс-әрекеттер жүргізбейді, керісінше балалардың мінез-құлқы мен белсенділігін үлгі етеді. Мұғалімдер балалар мен отбасыларды өздерінің күшті жақтары тұрғысынан қарастырады және олардың оқуы мен дамуын түсінуге және ынталандыруға тырысады.

Тәжірибедегі осы принциптің көрсеткіштері мыналарды қамтуы мүмкін:

- Мұғалімдер балаларды қызықтыратын тақырыптар мен идеяларды зерттеуге шақырады.

- Балалар мен мұғалімдер жылы, позитивті және жігерлендіретін әдеппен өзара қарым-қатынас жасайды.

- Мұғалімдер балаларға дидактикалық нұсқаулар беріп қана қоймай, идеялар мен ұғымдарды өз бетінше зерттеп, зерттей отырып, оларға бағыт-бағдар береді.

- Мұғалімдердің бала дамуы бойынша терең білімі мен дайындығы бар және балалардың мінез-құлқы мен оқу үдерістерін бақылау, құжаттау және түсіндіру негізінде өз көзқарастарын жүйелі түрде түсіндіреді, реттейді, жетілдіреді және қайта бағыттайды.

Ағымдағы өлшем жағдайы

Қолданыстағы сапа өлшемдері көбінесе балалар мен мұғалімдер арасындағы жылы және жағымды қарым-қатынастардың болуын құжаттайды, дегенмен олар балалар арасындағы осы қарым-қатынастардағы теңсіздіктерді сирек зерттейді. Қолданыстағы бірнеше шаралар балалардың идеялары мен мазмұнымен тереңірек араласуына қолдау көрсетудегі мұғалімдердің рөлін одан әрі бағалайды. Дегенмен, бұл шаралардың кейбірі нәрестелер мен сәбилерге арналған, олар үшін гид рөлі мүлдем басқаша көрінуі мүмкін немесе үй жағдайында пайдалану үшін әзірленген.

Осы принципті көрсететін қолданыстағы шаралардың көрнекі мысалдары

«Classroom Coach» осы принципке қатысты бірнеше тармақтарды қамтиды. Мысалы, бұл құрал балалардың идеяларын, іс-әрекеттерін және оқуын қолдау үшін балалар бастаған іс-әрекеттер кезінде ересектердің балаларға қаншалықты көмектесетінін бағалайды. Құрал сонымен қатар оқу ортасындағы сезімталдық

пен жауаптылықты және ересектердің балаларға өз жұмыстарын жоспарлауға, ойлауға қалай көмектесетінін өлшейді. «Classroom Coach» өлшем бағдарламасы ересектердің балалардың тілін, сауаттылығын және математикалық дамуына қолдау көрсетуін де бағалайды.

Инклюзивті сынып профилі ересектер мен балалар арасындағы позитивті әлеуметтік өзара әрекеттесу дәрежесін, ересектердің балалардың қызығушылықтары мен қажеттіліктеріне қаншалықты жауап беретінін және ересектердің балалардың эмоционалдық қажеттіліктері мен дамуын қолдау үшін сынып ресурстарын қалай пайдаланатынын қарастырады.

6-принцип: Кішкентай балалар мен ересектер қарым-қатынас арқылы үйренеді

Бұл принциптің іс жүзінде қолданылып жатқанын не көрсетуі мүмкін?

Адамдар негізінен әлеуметтік тіршілік иелері, әсіресе бұл кіші балаларға қатысты, олар оларды күтіп-баптаушы ересектерге тәуелді. Балалар қоршаған ортамен өзара қарым-қатынас арқылы байланысады. Нәрестелер мен бүлдіршіндер өздерінің ортасын зерттегенде тәрбиешілеріне сенімді негіз ретінде қарайды. Мектеп жасына дейінгі балалар өміріндегі ересектермен және құрдастарымен белсенді өзара әрекеттесу және байланыс арқылы ең тиімді түрде үйренеді.

Идеалды оқу ортасында балалар мен ересектер позитивті диалогқа қатысып, идеяларды зерттеп, бір-бірін тыңдап, көзқарастарымен бөліседі. Мұғалімдер тиімді әлеуметтік дағдылар мен мінез-құлық үлгісін көрсетіп, балалардың өзара оқытуына ықпал етеді. Ересектер бір-бірімен құрметпен сөйлесіп, мәселелерді шешу үшін бірге жұмыс істейді. Мұғалімдер және басқа ересектер өздерінің алдын ала қалыптасқан көзқарастарын біліп, сол көзқарастарды жою үшін жұмыс жасайды. Олар сондай-ақ балалардың отбасылық тәжірибесін түсініп, соған сәйкес әрекет етеді.

Тәжірибедегі осы принциптің көрсеткіштері мыналарды қамтуы мүмкін:

- Тәрбиешілер құрдастар арасында сенімге, бір-біріне тілектестікке және ынтымақтастыққа шақырады.
- Педагогтер әртүрлі жастағы кіші балалар үшін жағымсыз тәжірибенің салдарын тануға және саналы түрде жауап беруге үйретілген.
- Педагогтер күннің басында балалар мен олардың отбасыларын құшақ жая қарсы алады.

- Балалар қақтығыстарды шешу үшін, шешімдерді табу үшін құрдастарымен өзара араласа алады.
- Мұғалімдер мен персонал балаларды бақылап, іс-әрекеттерді үйлестіру үшін бірге жұмыс істейді.
- Отбасылар құрмет көрсетіледі, оқушы қауымдастығының негізгі мүшелері ретінде қарастырылады.
- Ұйымдық саясат балалар мен ересектер арасындағы қарым-қатынастың бұзылуын азайтуға бағытталған. Мысалы, бұл кадрлардың жиі ауысуын немесе персоналды қайта бөлу жағдайларын азайту арқылы жүзеге асырылады.

Ағымдағы өлшем жағдайы

Баланың даму теориясы балалар мен олардың тәрбиешілері арасындағы байланыстың маңыздылығын көптен бері айтып келеді. Осылайша, көптеген өлшемдер балалар мен мұғалімдер арасындағы қарым-қатынастың сапасын бағалайды. Бұл құралдар тәрбиешілердің позитивті және жігерлендіретін сөздерді пайдалануын, балалардың қайғылы кезде тәрбиешілерді қаншалықты «қауіпсіз база» ретінде іздейтінін және балалар мен тәрбиешілер арасындағы қарым-қатынаста көрсетілген жылулық дәрежесін бағалай отырып, бақылауға бейім. Соңғы шаралар екі жақты диалог арқылы ұсынылған «тілдік ортаның» сапасын бағалауға тырысты. Кейбір шаралар айналымды бұзылған қатынастардың көрсеткіші ретінде нақты қарастырады. Шаралар балалар арасындағы қарым-қатынасты немесе ересектер арасындағы қарым-қатынасты зерттеу ықтималдығы аз. Мысалы, ересектердің балалардың құрдастарымен қарым-қатынасын қалай қолдайтынын зерттейтін бірнеше өлшемдер бар. Сондай-ақ мұғалімдер мен көмекшілер арасындағы немесе отбасы мен қызметкерлер арасындағы қарым-қатынас сияқты қызметкерлер арасындағы қарым-қатынастың өлшемі аз.

Осы принципті көрсететін қолданыстағы шаралардың көрнекі мысалдары

Позитивті климат CLASS шкаласы балалар өздерін қауіпсіз және жайлы сезінетін, мұғалімдермен және бір-бірімен уақыт өткізуді ұнататын жылы және қолдау көрсететін сыныптағы қарым-қатынастардың маңыздылығын атап көрсетеді. Мұғалімнің сезімталдық шкаласы балалардың сыныпта академиялық тәуекелге бару үшін өзін қауіпсіз сезінетінін, соның ішінде мұғалімді қолдау мен жайлылық көзі ретінде қарастыратынын өлшейді.

Q-CIT (Нәрестелер мен сәбилерге арналған тәрбиеші мен бала қарым-қатынасының сапасы) – бұл нәрестелер мен сәбилерге қызмет көрсететін ерте күтім және білім беру мекемелеріндегі тәрбиеші мен бала қарым-қатынасының

сапасының өлшемі. Оны әртүрлі жағдайларда, соның ішінде медициналық орталықтарда және үйде қолдануға болады. Құрал икемді және әртүрлі мәдени және лингвистикалық параметрлерде пайдалануға мүмкіндік береді. Q-CIT бағдарламасының бір аспектісі қамқоршылардың қаншалықты жауапты және қамқор болатынына және олардың балалар үшін жылы және сезімтал эмоционалды ортаны қалай жасайтынына бағытталған. Бағалау тәрбиешінің әлеуметтік белгілерге жауап беру қабілетін, балалардың эмоционалдық белгілерін, балалармен әртүрлі тәсілдер арқылы жағымды қарым-қатынас орнатуын және құрдастарымен қарым-қатынас пен ойын ойнауды қолдауын қамтиды.

ACSES қарым-қатынастарға ерекше назар аударады және бұл қарым-қатынастардың біржақты екендігін немесе барлық балалардың мұғалімдермен және құрдастарымен бірдей қамқорлық қарым-қатынасқа қатысу мүмкіндігі бар-жоғын қарастырады. Оқытудың тең мүмкіндіктері өлшемі ортақ көңіл бөлу және ортақ әсер ету сияқты мінез-құлықтарда көрінетін білім алушылармен қарым-қатынастың эмоционалдық байланысын өлшейді. Құрбыларының өзара әрекеттесу өлшемі балалардың құрдастарымен қарым-қатынасын және олардың сыныптағы жалпы әсерін нақты өлшейді. Өлшенетін қарым-қатынастардың тағы бір маңызды аспектісі – тәртіптің қалай қолданылатыны және кейбір балалардың әділетсіз тәртіпке салынуы.

7-принцип: Қоршаған орта балалардың ізденуіне, тәуелсіздігіне және өзара әрекеттестігіне ықпал ету үшін әдейі жасалған.

Бұл принциптің тәжірибеде қолданылып жатқанын қалай дәлелдеуге болады?

Бұл принцип балалардың оқу процесіне барынша қатысуын қамтамасыз ету үшін үйде де, сыртта да физикалық оқыту орталары қалай жобалану керектігін анықтайды. Бұған қол жеткізу үшін қоршаған орта тартымды, орналасуға ыңғайлы және материалдар мен кеңістіктермен арнайы дайындалған болуы керек, осылайша балалар өз қызығушылықтарына сәйкес келетін әрекеттерді таба алады. Қолжетімді әртүрлі материалдар мен манипуляциялар, соның ішінде сенсорлық қабылдауды, музыкалық және өзіңнің болмысыңды көркем көрсетуді дамытатын материалдар бар. Сонымен қатар идеалды оқу орталары табиғатты балалар жұмыс істейтін кеңістіктерге, соның ішінде өсімдіктерді, жануарларды және ашық ауадағы белсенді демалыс іс-шараларын әдейі қамтиды.

Бұл принципті тәжірибеде қолдану көрсеткіштері:

- Үй-жайлар ретсіз заттармен ыбырсып жатпайды, жақсы ұйымдастырылған және көзге тартымды болуы керек.

- Бұл жерде бірлесіп жұмыс жасау үшін және зерттеу үшін жеткілікті кеңістік бар.

- Балалар арнайы таңдалған материалдардың (сенсорлық, мәнерлі, музыкалық, еңбек құралдары, дайын, қайта өңделген, табиғи және т.б.) әр түріне қол жеткізе алады.

- Балалар күндіз далаға шыға алады.

- Материалдар жақсы ұйымдастырылған, қолжетімді және балалар үшін қызықты.

- Қоршаған орта жыл бойы әртүрлі тақырыптар мен балалардың үлгерімін көрсету үшін өзгереді.

- Материалдар балалардың мәдениетін, отбасын және қауымдастықтарын көрсетеді.

Ағымдағы өлшем жағдайы

Басқа принциптер сияқты, ерте жастағы балалардың оқу ортасының қолданыстағы өлшемдерін байқау оңай жүргізіледі. Осылайша, олар әдетте математикалық манипуляциялар немесе кітаптар сияқты ресурстардың қолжетімділігіне және қоршаған орта балалардың оңай қол жетімді болуы үшін ұйымдастырылғанына қатысты болады. Сондай-ақ олар күнделікті кестеде ашық ойындардың бар-жоғын және осы ойынды қолдайтын жабдықты жиі қарастырады. Қолданыстағы әдістер қоршаған ортаның оқу құралы ретінде қолданылу дәрежесін анықтауға епті емес. Мысалы, балалардың зерттеу мен оқу үшін ресурстарды пайдалануын қолдаудағы тәрбиешілердің рөлін тек бірнеше шаралар ғана көрсетеді. Сондай-ақ, жасалатын жұмыстар ресурстар мен орталардың оқуды қолдау үшін жыл бойына әдейі құрылымдалғанын және бейімделуін анықтау ықтималдығы аз. Ақырында, басқа қағидалар сияқты, ерте оқыту ортасының жұмыстарының көпшілігі сынып жағдайында пайдалануға арналған. Үй жағдайына арналған құралдар өте аз.

Осы принципті көрсететін жасалатын жұмыстардың көрнекі мысалдары

Даму ортасын бағалау шкаласы (DERS) баланың практикалық материалдармен өзара әрекеттесуі арқылы атқарушы функцияны, тілдік және әлеуметтік-эмоционалдық дағдыларды дамытуға қолдау көрсету үшін оқу ортасы қалай дайындалғаны туралы элементтерді қамтиды. Ол сондай-ақ ересектердің балаларға дайындалған ортамен өзара әрекеттесуге қалай көмектесетінін көрсететін элементтерді қамтиды. Құрал кішкентай балаларға (3-6 жас) және бастауыш мектепке (6-12 жас) арналған нұсқаларды қамтиды.

Ерте балалық шақтағы қоршаған ортаны бағалау шкаласы (ECERS-3) ерте балалық шақ бағдарламаларында ең жиі қолданылатын қоршаған ортаны қорғау шараларының бірі болып табылады. Бұл құралда оқу ортасындағы

материалдар мен ресурстарды және тәрбиешілердің балалардың дағдыларын дамытуды қолдау үшін осы материалдар мен ресурстарды қалай пайдаланатынын бағалайтын бөлімдер бар. Сонымен қатар ECERS-3 балалардың оқуын қолдау үшін қоршаған ортаның қаншалықты жақсы ұйымдастырылғанын және жасалғанын бағалайды. ECERS-те нәрестелер мен сәбилерге арналған қосымша шкалалар (нәрестелер мен сәбилер қоршаған ортаны бағалау шкаласы), үйде күтім жасау (отбасында балаларды күту ортасының бағалау шкаласы) және мектеп параметрлері (мектеп жасындағы балаларды күту ортасының бағалау шкаласы) бар.

8-принцип: Балалық шақтың уақытын бағалау

Бұл принциптің тәжірибеде қолданылып жатқанын қалай дәлелдеуге болады?

Бұл қағида балалардың ерте даму кезеңінің маңыздылығын да, ерте балалық шақ өзінің даму қарқыны бар сезімтал кезең екенін мойындауды да көрсетеді. Оның бар екендігін балаларға арналған бағдарламалар мен қызметтерге салған инвестициямыз дәлелдейді. Неғұрлым шағын деңгейде бұл балаларға өз қарқынымен үздіксіз оқуға қатысуға мүмкіндік беретін баяу және үздіксіз қарқынмен көрінеді. Бұл ортада балалар сынақ және қателер арқылы жұмыс істей алады және ұзақ мерзімді жобалар мен сабақтар арқылы уақыт өте келе үйренген нәрселеріне сүйене алады. Бұл принцип балалар өз орталарында өздерін жайлы сезінуі және не күтіп тұрғанын білуі үшін ырғақтардың және тәртіптердің маңыздылығын көрсетеді. Ол мұғалімдер мен балалар арасындағы өзара әрекеттесуде де бар, мұнда мұғалімдер нақты уақытта балаларға жауап бере отырып мұқият бола алады.

Тәжірибедегі осы принциптің көрсеткіштері мыналарды қамтуы мүмкін:

- Атмосфера тыныш, балалар бір әрекеттен екіншісіне асықпайды.
- Бұл жерде балалардың құрдастарымен және ересектермен сөйлескенде «жағымды шу» естіледі, ал ересектердің дауыстары қоршаған ортада басым болмайды.
- Қызметкерлер әр балаға бір уақытта әртүрлі әрекеттер жасауға мүмкіндік береді.
- Мұғалімдер балалардың іс-әрекетіне кедергі жасамайды және олардың жұмысын қалаған уақытта аяқтауға мүмкіндік береді.
- Күнделікті режимдер балалардың оқу қарқынын, соның ішінде балаларға қызығушылық тудыратын идеяларды немесе жобаларды зерттеуге мүмкіндік беретін икемділікті көрсетеді.

- Балалардың бірнеше күндік және бірнеше апталық жобалармен жұмыс істеу мүмкіндігі бар, бұл оларға өз жұмысын тереңірек қатыстыру мен оқуға ықпал ету үшін қайта қарауға мүмкіндік береді.

Өлшеудің ағымдағы жағдайы

Қолданыстағы кейбір көрсеткіштер ересектердің мінез-құлқындағы және үніндегі тыныш ортаны, сондай-ақ балаларды бір әрекеттен екіншісіне ауыстыруға қанша уақыт жұмсайтынын көрсетеді. Кейбір көрсеткіштер күнделікті жұмыс тәртібі туралы ақпаратты, соның ішінде бала бастаған әрекеттерге уақыттың бар-жоғын қамтиды. Қолданыстағы шаралардың көпшілігі балаларға мазмұнды терең меңгеруге уақыт беру үшін күн ішінде немесе күндер арасындағы кесте икемділігінің дәрежесін көрсетуде жақсы жұмыс істемейді. Көптеген көрсеткіштер балалардың оқуын бақылау мүмкіндігі бар-жоғын көрсету үшін жақсы жұмыс істемейді. Жұмыс тобына таныс бос уақытты бағалай алатын құралдар іс жүзінде жоқ.

Осы принципті көрсететін қолданыстағы шаралардың көрнекі мысалдары

DERS өлшемі ересектердің баланың зейінін шоғырландыруға көмектесуі, сынаққа қатысуы және қате жіберуі, баланың таңдауын құрметтеуі секілді пункттерді қамтиды. Сондай-ақ балалардың мақсатты, өздігінен таңдалған оқу әрекетіне қатысу дәрежесін бағалайды. Сонымен қатар бұл құрал қоршаған ортаның үздіксіз жұмыс істеуге қаншалықты қолайлы екенін анықтауға мүмкіндік береді.

Тұрақты бірлескен ойлауға баса назар аудара отырып, **SSTEW балалардың оқуға белсенді қатысуына үлкен мән береді**. Мысалы, бұл өлшем ересектердің балаларға олардың оқуын ойлауға және жоспарлауға қаншалықты уақыт беретінін бағалайтын элементтерді қамтиды. Сондай-ақ бұл құрал балаларға оларды қызықтыратын тақырыптар мен мәселелерді зерттеуге мүмкіндік беру үшін кестелер мен тәртіптердің икемділік дәрежесін бағалайды.

9-қағидат: Өмір бойы білім беру ортасы ересектердің дамуын қолдайды

Бұл принциптің іс жүзінде қолданылып жатқанын не көрсетуі мүмкін?

Бұл қағида ересектерге тиімді педагог болуы үшін үздіксіз оқу және жетілдіру ортасы қажет екендігін көрсетеді. Барлық кәсіпқойлар сияқты педагогтер де өз тәжірибесін жоспарлауға және жүйелі түрде ойлауға уақыт бөлуі керек. Оларда туындауы мүмкін сұрақтарды шешу және жаңа дағдыларды үйрену механизмдері болуы керек, мысалы, құрбыларынан, кәсіби әдебиеттерден және ұйымдардан бақылау және оқыту, тиімді коучинг пен қадағалау арқылы. Ұйымда осы оқу және жетілдіру іс-шараларын қолдау үшін

қаржы болуы керек және оларды пайдаланғаны үшін мұғалімдерді марапаттауы керек.

Тәжірибедегі осы принциптің көрсеткіштері мыналарды қамтуы мүмкін:

- Ересектердің бала күтімінен бөлек өз уақыты бар, олардың жұмысы туралы ой елегінен өткізіп, болашақ іс-әрекеттерін жоспарлайды.

- Педагогтердің топтары ортақ оқытуға қатысты және рефлексия үшін кездесулер өткізеді.

- Педагогтер балалардың бақылауларымен бөліседі және олардың тәжірибесін талқылау үшін құжаттарға анализ жасайды.

- Қызметкерлер кәсіби ұйымдардың мүшелері және олардың қызметіне белсенді қатысады.

- Кәсіби өсу және даму ресурстары, соның ішінде коучингпен қамтамасыз етіледі және педагогтерге кәсіби даму шараларына жұмсалған уақыт үшін өтемақы беріледі.

Ағымдағы өлшем жағдайы

Бірнеше ерте балалық көрсеткіштер педагогтердің өмір бойы оқу іс-әрекетіне қатысуына әсер етуі мүмкін ұйымдық құрылымдар мен мәдениетті қоса алғанда, педагогтер жұмыс істейтін контексті зерттейді. Кейбіреулер педагогтер алатын біліктілікті арттыру тренингінің сағат санын (әдетте дидактикалық оқыту) немесе қызметкерлердің дәрежесі мен біліктілігін зерттейді. Дегенмен, бұл құралдар педагогтер алған қызметке дейінгі немесе тұрақты оқытудың сапасын сирек қарастырады және әдетте үздіксіз жетілдірумен байланысты ұйымдық мәдениетті қарастырмайды. Бағдарлама деңгейінде сапаны бағалауға бағытталған көрсеткіштер (сыныптағы немесе ересек-баланың өзара әрекеттесу деңгейіне қарағанда) құрдастарымен оқу мүмкіндіктерінің болуы немесе адами ресурстарды дамыту саясаты немесе тәлімгерлік тәсілдерінің тиімділігі сияқты факторларды қамтуы ықтимал. Дегенмен, бұл қолдауды қаржыландырудың қолжетімділігін бірнеше көрсеткіштер бағалайды.

Осы принципті көрсететін қолданыстағы шаралардың көрнекі мысалдары

Ерте балалық шақтағы маңызды сауалнама (бұрынғы танымал болған атауы Early Ed Essentials) – ұйымдарға оқытуға қатысты қолдау көрсету мақсатында жасалған құрал. Осылайша, бұл өлшем ұйымдық ортадағы факторларды, соның ішінде мұғалімдердің оқуы мен дамуын қолдауға арналған қолдаушы мәдениет пен ресурстарды бағалап қана қоймайды, сонымен қатар бұл өмір бойы білім алуды жақсартуға арналған. Start Early ұйымға тәжірибені

жақсарту үшін мәдениетін нығайтуға көмектесу үшін бірнеше байланысты кәсіби даму ресурстарын ұсынады. Ересектердің үздіксіз дамуы үшін қолайлы орта оқудағы тиімді көшбасшылық пен қызметкерлер арасындағы ынтымақтастық арқылы өлшенеді. Нұсқаулық жетекшілігі күшті бағдарламалардағы тәжірибені көрсету үшін ұсынылған мысалдар бағдарламаның көзқарасын жеткізуді және қызметкерлермен тұрақты қарым-қатынаста болатын жылы және кәсіби жұмыс ортасын құруды және мұғалімдерге көшбасшылықты қамтамасыз етуге арналған уақытты қамтиды. Қызметкерлердің күшті ынтымақтастығы бар бағдарламалардағы тәжірибелерді көрсету үшін ұсынылған мысалдар қатарлас ынтымақтастық пен мақсаттарға негізделген оқуға арналған қорғалған уақытты және қызметкерлер мен жетекшілер арасындағы жиі, жылы және мақсаттар айналасында ынталандыруды қамтитын өзара әрекеттесу кіреді.

Essential 0-5 сауалнамасы сияқты Бағдарламаны **басқару** шкаласы (Program Administration Scale) жас балалармен жұмыс сапасын бағалау үшін әзірленген. Бұл құрал ерте жастағы балалар ұйымының басқару және әкімшілік құрылымдарын көрсету үшін әзірленген және адам ресурстарын дамыту, бағдарламаларды жоспарлау және бағалау сияқты салаларды қамтиды.

Ересектерге арналған оқу ортасының сапасы (SEQUAL) құралы жұмыс орнының жағдайлары туралы ерте жастағы тәрбиешілердің көзқарастарын жинақтайтын зерттеу құралы болып табылады. Ол оқыту және бала күтімі тәжірибесін және орталықта, үйде негізделген бағдарламаларда тәрбиешілердің әл-ауқатын қолдауға арналған. Ол ерте жастағы тәрбиешілердің жұмыс жағдайларын түсінуге мүдделі қауымдастықтар, әкімшілер және зерттеушілер үшін қол жетімді [41].

Ерте балалық шақ саласындағы сыныптағы бақылаудың екі кең таралған өлшемі бар: CLASS және ECERS-R. Бұл әдістер бағалайтын сынып өлшемдері мен өзара әрекеттесулерімен және құрылымдық процесс сапасының жаһандық аспектілеріне баса назар аударуымен ерекшеленеді. CLASS процестің сапасына назар аударады және оның үш бағыты бар: эмоционалдық қолдау, сыныпты басқару және 10 өлшемді қамтитын нұсқаулықтық қолдау. ECERS-R сапаны анықтауға бағытталған, өйткені бұл құрал күтім, бағдарлама құрылымы, кеңістік және өзара әрекеттесу тұрғысынан дамуға сәйкес тәжірибелерге қатысты. ECERS-R сыныпта нәсілдік/этникалық немесе қабілеттердің әртүрлілігін көрсететін фотосуреттер мен кітаптардың бар-жоғын бағалайтын элементтерді қамтиды, бірақ бұл элементтер әділдік немесе бейтараптыққа қарсы оқытуды нақты қарастырмайды. Сол сияқты, CLASS сыныптағы оқу сапасын бағалау

кезінде балалардың нәсіліне/ұлтына немесе тіл мәртебесіне назар аудармайды. Сынып сапасының балалардың оқу нәтижелеріне әсері айтарлықтай болса да, этникалық тегіне қарамастан барлық балалар үшін шамалы немесе орташа. CLASS пен ECERS-R-нің күшті жақтарына қарамастан, олардың ешқайсысы мәдени-жауапты педагогика, мұғалімнің көзқарасы/дифференциалды қатынасы немесе тең емес тәжірибе сияқты әлеуметтік-мәдени факторларды бағаламайды. Дегенмен, мұғалімдер өздерінің оқыту тәжірибесіне олардың оқыту сапасына әсер ететін көптеген элементтерді, соның ішінде жеке көзқарастарды, біржақты көзқарастарды және тіпті стереотиптерді енгізеді. Сыныптарда нәсілдік және этникалық жағынан әртүрлі балалар болған кезде мұндай факторларды бағалау өте маңызды, өйткені мұғалімдер, әсіресе саны аз нәсілдік топтардан оқушылар үшін оқытудың сапасы мен тиімділігіне әсер етуі мүмкін (Jensen & García, баспасөзде; Sandilos, DiPerna & The Family Life Project Key Investigators, 2014). Жаһандық процестің тиімді сапасы олардың этникалық/нәсілдік топтары тап болған қысым мен кемсітушілік тарихын ескере отырып, нәсілденген азшылық білім алушылардың білім алу мүмкіндіктерін, тәжірибесін және нәтижелерін жақсарту үшін жеткіліксіз болуы мүмкін. Оның орнына, саны аз нәсілдік топтардың білім алушылары мәдени тұрғыдан жауап беретін және әділетті жоғары сапалы білім беруде ұсынылуы керек (Humphries & Iruka, 2017). Егер бұл рас болса, онда бұл салада бұрынғы шараларды толықтыра алатын, сондай-ақ саны аз нәсілдік топтардың білім алушыларын оқыту кезінде, әсіресе өзекті болатын әлеуметтік-мәдени құрылымдарды қолдана алатын бақылау шарасы қажет. Осылайша, ACSES CLASS және ECERS-R-ге қосымша бола алады, өйткені ол оқыту тәжірибесінің жаһандық өлшемдерін (Gitomer және т.б., 2014) және әділеттілікке негізделген, мәдени тұрғыдан маңызды және біржақты оқыту тәсілдерін ажырата алады. [42].

Сыныпты бағалау жүйесі

Сыныпты бағалау жүйесі (CLASS®) – орталықта орналасқан мектепке дейінгі сыныптардағы мұғалім мен баланың өзара қарым-қатынасын, араласу сапасын бағалайтын бақылау құралы. CLASS® балалардың оқуы мен дамуын қолдайтын мұғалім мен бала әрекетінің үш саласын немесе санатын қамтиды: эмоционалдық қолдау, сыныпты басқару және нұсқаулықты қолдау. Әрбір доменде мұғалімдердің балалармен қарым-қатынасының нақты мәліметтерін қамтитын шаралар бар.

CLASS® өлшемдері – даму теориясы мен зерттеулерге негізделген, бұл балалар мен ересектер арасындағы өзара әрекеттесу балалардың даму мен оқуды қолдауының негізгі жолы және тиімді, тартымды өзара әрекеттесулер мен

орталар ерте жастағы білім алушылардың сыныптарындағы барлық оқытудың негізі.

CLASS® арнайы хаттаманы пайдалана отырып оқытылған және сертификатталған бақылаушылармен бағаланады. Мұғалім мен баланың өзара әрекетін бақылаған соң, CLASS® бақылаушылары әрбір өлшемді 7 балдық шкала бойынша төменнен жоғарыға дейін бағалайды.

1-ден 2-ге дейінгі ұпайлар мұғалім мен бала арасындағы қарым-қатынас сапасының төмен екенін білдіреді. Мінез-құлық нашар бақыланатын, оқыту таза механикалық немесе мұғалімдер мен балалар арасындағы өзара әрекеттестік жоқ сыныптар төмен балл алады.

3-тен 5-ке дейінгі ұпайлар, орташа диапазон, сыныптар өзара әрекеттесу тиімсіз немесе жоқ кезеңдермен тиімді өзара әрекеттесу комбинациясын көрсеткенде тағайындалады.

6-дан 7-ге дейінгі ұпайлар мұғалім мен бала арасындағы тиімді әрекеттестік бақылаудың барлық кезеңінде дәйекті түрде байқалатынын көрсетеді.

CLASS® бақылаулары кезінде рецензенттер әр сыныпты компьютерлік бағалау жүйесін пайдалана отырып, Office of Head Start Monitoring Software (OHSMS) бағдарламалық құралының кеңсесінде дербес қарап шығады және ұпай жинайды. Қарап шыққаннан кейін OHSMS грант алушы деңгейіндегі бағалау ұпайларын шығару үшін грант алушы бойынша баллдарды орташалайды. Содан кейін өлшем ұпайлары грант алушы деңгейінде домен ұпайларын есептеу үшін пайдаланылады. Рецензенттер шолу кезінде немесе одан кейін грант алушының деңгейін бағалауға қол жеткізе алмайды [43].

Қоршаған ортаны дамыту рейтингінің шкаласы (DERS)

DERS – баланың шыдамдылық пен табандылық, сабақтардағы дәлдік пен айқындылық, сондай-ақ орындаушылық функцияны, сауаттылықты және әлеуметтік-эмоционалды оқытуды дамытуға қолдау көрсететін реттелген орта сияқты қасиеттерін өлшейтін сыныптағы бақылау құралы. DERS екі деңгейге бөлінеді: мектепке дейінгі және бастауыш. DERS — iPad қолданбасы арқылы жүргізілетін 1 сағаттық бақылау.

DERS бес доменді қамтиды:

- Бастама/концентрация
- Тежегіш бақылау
- Жұмыс жады
- Тілдік/мәдени еркіндік
- Әлеуметтік еркіндік және эмоционалды икемділік

DEERS үш бақылау санатындағы 60 элементтен тұрады:

- Балалардың мінез-құлқы
- Ересектердің мінез-құлқы
- Қоршаған ортаның атрибуттары

Қандай бағдарламалар DEERS қолдана алады?

DEERS топтық немесе орталық бағдарламаларда қолданылуы мүмкін. Ол 3 пен 12 жас аралығындағы балалардың оқу ортасының сапасын өлшейді. DEERS Монтессори философиясына негізделген бағдарламалармен жасалған. Бастапқыда Монтессори бағдарламалары үшін әзірленгенімен, көптеген тұжырымдамалар әмбебап болып табылады және оларды ерте балалық және бастауыш мектеп параметрлеріне оңай ауыстыруға болады.

DEERS бағалау процесі

DEERS сыртқы бағалауын Бағдарлама сапасын бағалау (PQA) тобының сенімді DEERS бағалаушысы жүргізеді. DEERS – iPad қолданбасы арқылы жүргізілетін 1 сағаттық бақылау.

Ішкі DEERS бағалауларын бағдарламаның ішкі бағалау тобы жүргізеді. Бағдарламалар ішкі бағалауды жоспарлау мен жүргізуде және ішкі бағалау процесінде жиналған ақпаратты талдауда сапа бойынша жаттықтырушымен және PQA командасымен ынтымақтасады [44].

Ерте балалық шақтағы қоршаған ортаны бағалау шкаласы (ECERS-R)

ECERS шкаласы 7 кіші шкалаға бөлінген 43 тармақтан тұрады* ¹:

- Кеңістік және декор
- Жеке гигиена ережелері
- Лингвистикалық ойлау
- Белсенділік
- Өзара араласу, қарым-қатынас орнату
- Бағдарлама құрылымы
- Ата-аналар мен қызметкерлер

ECERS – бұл сыныптағы бақылаулар және қызметкерлермен сұхбаттар арқылы деректерді жинау арқылы нәрестелер мен сәбилерге (туылған 3 жасқа дейін) арналған топтық бағдарламалардың сапасын өлшеуге арналған сыныптағы бағалау құралы. Бағалау жеті қоршаған ортаның шағын шкалаға бөлінген 43 тармақтан тұратын бағалау шкаласы болып табылады. Алғашқы алты

¹ Ескерту: Кейбіреулері немесе барлығы бағаланады

кіші шкаладағы элементтер балаға қатысты деп аталады, ал соңғы кіші шкаладағы элементтер ата-ана/қызметкерлерге қатысты деп аталады.

Әрбір элемент 1-ден 7-ге дейінгі шкала бойынша бағаланады. 1 балл мейірбикелік қажеттіліктерге сәйкес келмейтін күтімді сипаттайды, ал 7 балл тамаша, жоғары сапалы, жеке күтімді сипаттайды.

ECERS қызметкерлері өздерінің сыныптарының сапасын өзін-өзі бағалау үшін және жоғары сапалы аймақтар мен қосымша назар аударуды қажет ететін аймақтарды анықтау үшін пайдалана алады. ECERS-ті директорлар мен супервайзерлер бағдарламаның іс-әрекет жоспарларын анықтау немесе уақыт өте келе бағдарлама сапасын тексеру үшін де пайдалана алады.

Кеңістік және орнату

1. Ішкі кеңістік
2. Күнделікті күтімге, ойынға және оқуға арналған жиһаз
3. Демалуға және жайлылыққа арналған жиһаз
4. Ойын бөлмесін орналастыру
5. Жалғыз өзіне уақыт арнауға кеңістік
6. Балаларға байланысты көрсету
7. Жалпы моториканы дамытуға арналған ойын кеңістігі
8. Жалпы моторикаға арналған жабдық

Жеке гигиена процедуралары

9. Сәлемдесу/шығу
10. Тамақтар/тіске басарлар
11. Ұйқы/демалу
12. Дәретханаға бару/жөргек ауыстыру
13. Денсаулық сақтау тәжірибесі
14. Қауіпсіздік тәжірибесі

Тіл- пайымдау

15. Кітаптар мен суреттер
16. Балаларды қарым-қатынасқа баулу
17. Ойлау дағдыларын дамыту үшін тілді қолдану
18. Тілдің бейресми қолданылуы

Іс-шаралар

19. Ұсақ моториканы дамыту
20. Өнер
21. Музыка/қозғалыс
22. Текшелер

23. Құм/су
24. Театрландырылған ойын
25. Табиғат/ғылым
26. Математика/сан
27. Теледидар, бейне және/немесе компьютерлерді пайдалану
28. Әртүрлілікті қабылдауға ықпал ету

Өзара әрекеттесу

29. Жалпы моторикасын қадағалау
30. Балаларды жалпы қадағалау (жалпы моторикадан басқа)
31. Тәртіп
32. Персонал мен балалардың өзара әрекеттесуі
33. Балалар арасындағы қарым-қатынас

Бағдарлама құрылымы

34. Кесте
35. Тегін ойындар
36. Топпен бірге уақыт өткізу
37. Мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған жағдайлар

Ата-аналар мен қызметкерлер

38. Ата-аналарға арналған ережелер
39. Қызметкердің жеке қажеттіліктерін қамтамасыз ету
40. Қызметкердің кәсіби қажеттіліктерін қамтамасыз ету
41. Қызметкердің өзара әрекеті және ынтымақтастығы
42. Қызметкерді қадағалау және бағалау
43. Кәсіби өсу мүмкіндіктері [45].

Classroom Coach – 2021-2022 оқу жылынан бастап қолжетімді мектепке дейінгі сыныптардың сапасын бағалайтын және барлық оқу бағдарламаларымен үйлесімді жаңа бағалау құралы. Classroom Coach оқудың жаңа ғылымын көрсетеді және бақылаулар мен бақылау парақтарына арналған бөлімдерді қамтиды. Таныс платформада орналасқан Classroom Coach пайдаланушылары басқа HighScore бағалау құралдарынан бөлек логинге ие болады.

Керемет жаттықтырушы мыналарды ұсынады:

Мектепалды даярлық сыныбының сапасын кешенді бағалау;

Оқушылардың жетістіктерін арттыруға арналған мұғалімдерге нұсқаулық;

Отбасылық көңіл көтеруге арналған өнімдер, сауаттылық, математика және т.б.;

Оқу материалдарыңыз туралы ақпаратты жинауға көмектесетін қарапайым бақылау тізімі.

Сынып мүшелеріне сапаны жақсарту жоспарын жасауға көмектесетін коучинг есебі.

Classroom Coach (сынып жаттықтырушы) не істейді?

Classroom Coach физикалық аспектілерді, оқу мүмкіндіктерін және бағдарламалар мен сыныптардағы ересектер мен балалардың өзара әрекетін бағалайды. Ол әртүрлі ерте жастағы білім алушылардың білім беру орталарында пайдалану үшін жарамды және сенімді бағалауды қамтамасыз етеді.

Барлық Classroom Coach онлайн жазылымдарына автоматты бағалау, кірістірілген есеп беру және достық техникалық қолдау кіреді.

Сынып жетекшісі келесі аспектілерді бағалайды:

Домен 1: Оқу ортасы

Домен 2: Оқыту және оқу бағдарламалары, ересектер мен балалар арасындағы қарым-қатынас

Домен 3: Оқу жоспары, жоспарлау, бағалау және ата-аналардың қатысуы [46].

АҚШ-тағы Августа университетінің инклюзивті білім беру ортасын құру бойынша 5 кеңесі

«Инклюзивті білім беру барлық ортадан шыққан білім алушыларға барлығының игілігі үшін қатар оқуға және өсуге мүмкіндік береді», - делінген ЮНИСЕФ мәлімдемесінде. Бүкіл әлемде инклюзивті оқыту ортасы адамның негізгі құқықтарын сақтауды қамтамасыз етіп қана қоймай, білім берудің келбетін өзгертетінін мойындау артып келеді.

Diversity for Social Impact мәліметтері бойынша инклюзивті білім беру ортасына қабылданған білім алушылардың үлесі соңғы онжылдықта тұрақты түрде өсіп, 2012 жылғы 57 пайыздан 2023 жылға қарай 63 пайызға дейін өсті.

Инклюзивті білім берудің маңыздылығы

Неліктен инклюзивті білім беру маңызды? Негізінде, инклюзивті білім беру әрбір білім алушыға ешкімді шеттете алмайтын және барлығын құптайтын қоғамдастыққа қатысу арқылы табысқа жетуге мүмкіндік береді. Жақында жүргізілген зерттеулер әртүрлі қабілеттерге ие оқушыларды мектеп күнінің көп бөлігінде немесе барлығында кәдімгі сыныптарда бірге оқыту олардың барлығына көп жағынан пайдалы екенін көрсетеді. Мысалы, 2023 жылғы

«Әртүрлілік әлеуметтік әсер ету үшін» есебіне сәйкес, инклюзивті сыныптар инклюзивті емес сыныптарға қарағанда бітіру көрсеткіші 6 пайызға жоғары.

Инклюзивті білім беру табысты болған кезде әрбір оқушының өзара байланысты және алуан түрлі жаһандық қоғамда оларды табысқа дайындайтын сапалы білімге тең қолжетімділігі болады. Кейбір білім алушылар дәстүрлі академиялық оқуда табысты болса, басқа білім алушыларда дәстүрлі оқу ортасында табысқа жетуді қиындататын басқа қабілеттер болуы мүмкін.

Білім алушылар арасындағы айырмашылық түрлерінің мысалдарына мыналар жатады:

- Когнитивті: аутизм, назар жетіспеушілігі және гиперактивтілік белсенділігі, дарындылық.

- Физикалық: церебральды сал ауруы, көру қабілеті зақымдалған, кинестетикалық оқушы.

- Әлеуметтік: әлеуметтік мазасыздық, оппозицияға қарсылық, көшбасшылық қасиеттердегі айырмашылықтар.

- Эмоциялық: жарақаттан кейінгі стресстік бұзылыс, депрессия, эмоционалды интеллектінің өзгеруі.

Инклюзивті оқыту орталары барлық білім алушыларды қабылдайтын қолжетімді, қонақжай, ортақ оқу кеңістіктерін жасайды. Кез келген сыныпта білім алушыны оқу процессіне қосу мынаны білдіреді:

- Қабылдау және сыныптағы барлық оқушыларды қамту;
- Оқушылардың қабілеттеріндегі айырмашылықтарды түсіну және оларға жауап беру
- Әр білім алушыға шектеусіз бірдей сынақ.

Инклюзивті білім берудің артықшылықтары

Зерттеулер көрсеткендей, инклюзия деңгейі жоғары мектептер мүмкіндігі шектеулі немесе оқуда қиындықтары бар білім алушыларға да, олардың құрдастарына да айтарлықтай жеңілдіктер береді, бұл академиялық, әлеуметтік және эмоционалдық өсуді қолдайды. (Жоғары инклюзивті мектептер – мүмкіндігі шектеулі білім алушылар оқу үшін бөлек емес, кем дегенде 80 процент жалпы білім беретін сыныптарда болатын мектептер).

Мысалы, Journal of Special Education журналындағы 2022 жылғы шілдедегі мақалаға сәйкес, мектеп күнінің көп бөлігін инклюзивті сыныптарда өткізген мүмкіндігі шектеулі білім алушылар мектеп күнінің көп бөлігін арнайы білім беру сабақтарында өткізген құрдастарына қарағанда математика мен оқуда жақсы нәтиже көрсетті. Мұндай инклюзивті оқыту ортасының артықшылықтары төмендегідей.

Жанашырлық көрсету мәдениеті арқылы білім алушының өзін-өзі бағалауын арттыру

Инклюзивті оқыту ортасы барлық оқушыларды құптайды және қабілеттеріндегі қандай да бір айырмашылықтарға қарамастан, олардың бағаланатынын және бағаланатынын көрсетуге тырысады. Жоғары инклюзивті сынып жанашырлыққа (эмпатияға және өзара сыйластыққа) толы болса, оқушылардың өзін-өзі бағалауы күрт артады.

Өз кезегінде, білім алушылар басқаларға қабылдаушы көзқарас танытуға үйренеді. Осылайша, олардың қоғамға үлес қосушы рөліне деген сенімі артады.

Инклюзивті білім беру танымдық қабілеттеріндегі немесе физикалық қабілеттеріндегі айырмашылықтарға немесе қолдауы төмен ортада қатысуын шектейтін кез келген басқа айырмашылықтарға қарамастан барлық білім алушыларға академиялық қолдаудың қолжетімді болуын қамтамасыз етеді. Академиялық қолдау әрбір білім алушының оқу ерекшеліктеріне қарай кез келген оқыту әдістері мен құралдары түрінде жүзеге асырылуы мүмкін. Мұндай әдістер мен құралдар әр оқушыға өзінің құрдастарымен бірдей оқу бағдарламасына қол жеткізуге мүмкіндік береді, олардың мүмкіндіктерін толық іске асыруға жағдай жасайды.

Жақсартылған академиялық нәтижелер

Жақында жүргізілген зерттеулер инклюзивті оқыту орталарының академиялық нәтижелерді жақсартуға әкелетінін көрсетті. Индиана университетінің 2022 жылғы зерттеуіне сәйкес, инклюзиясы жоғары сыныптардағы мүмкіндігі шектеулі орта мектеп оқушылары мемлекеттік математика және оқу тесттерінде инклюзиясы төмен сыныптардағы ұқсас оқушыларға қарағанда жоғары балл жинады. Зерттеу сонымен қатар инклюзивті деңгейі төмен сыныптардағы білім алушыларға қарағанда жоғары инклюзивті сыныптардағы білім алушылар колледжге және мансапқа жақсы дайындалғанын көрсетті.

Неліктен? Мұның бір себебі – инклюзивтілікке байланысты жоғары үміттер.

«Мүмкіндігі шектеулі білім алушылардың не істей алатынына деген үмітімізді өзгерту және арттыру – бұл мүмкіндігі шектеулі тұлғалардың мектептің 12 жылдық білімінен тыс біздің қоғамдастықтарға қатысып, қалай үлес қосатыны және пайда алатыны», - деп жазды бірлескен автор Харди Мерфи зерттеуі.

Инклюзивті оқыту ортасы барлық білім алушыларды табысқа жетуге шабыттандырады, - деді Мерфи.

Инклюзивті оқыту ортасын құру стратегиялары

Озық мұғалімдер өз тәжірибесін жаңа білім беру теориялары мен білім беру технологияларын қамтитын инклюзивті сынып стратегияларын әзірлеу үшін

пайдалана алады. Келесі екі стратегия – қауіпсіз сынып мәдениетін құру және оқуды қолжетімді ету – инклюзивті оқыту ортасын жоспарлау және құру үшін негізгі болып табылады.

Қауіпсіз сынып мәдениетін жасаңыз

Инклюзивті оқыту ортасын құру кезінде мұғалімнің ең бірінші басымдығы ең басынан қауіпсіз сынып мәдениетін қалыптастыру болуы керек. Білім алушылар өз қызығушылықтарын, мақсаттарын және сәтсіздіктерін мұғаліммен және бір-бірімен еркін бөлісетін ортада олар өз жолын ашуға, өзін-өзі сынауға және жақсырақ болуға ұмтылуға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, білім алушыларды жеке байланыстарды қалыптастыруға ынталандыру, ниеттес болу топтық жұмыс жасауға көмектеседі. Жолдастық сезімін сезінген білім алушылар жақсырақ ынтымақтасады және ортақ оқу мақсаттарына жету үшін бірге жақсы жұмыс істей алады. Өздерін бөтен адамдар ретінде қабылдайтын білім алушылар үшін қауіпсіз сынып мәдениеті оларға тырысуға, күресуге және жолда қателіктер жіберуге мүмкіндік береді.

Мұғалімдер қауіпсіз, құрметті сынып мәдениетін құруда белсенді рөл атқара алады:

- Сыныпта нақты ережелерді орнату;
- Білім алушылардың нақты рөлдерін тағайындау;
- Оқытуға болатын сәттерді анықтау және үйренуге болатын сабақтарды көрсету,
- Тең және сыйластық өзара әрекеттесу принциптерін орнату;
- Қауіпсіз мектеп мәдениетін қамтамасыз ету үшін үнемі мұғалімнің өзін-өзі бағалауын жүргізу.

Оқуды қолжетімді ету

Инклюзивті білім беру ортасының негізі – қолжетімділік. Білім беру контекстінде қолжетімді сабақтар мен материалдардың жеке ерекшеліктеріне қарамастан барлық білім алушылардың пайдалана алатынын білдіреді. Бұл әр білім алушыға бір уақытта бір мазмұнды меңгеруге мүмкіндік береді.

Сабақтарды қолжетімді ету жолдары мыналарды қамтиды:

•Барлық білім алушыға физикалық, интеллектуалды және эмоционалды түрде сабақ мазмұнына қол жеткізу үшін қажетті кез келген шарттармен және құралдармен қамтамасыз ету.

•Көру қабілеті зақымдалған немесе есту қабілеті зақымдалған білім алушыларға арналған аудио контент сияқты барлық оқушыларға қолжетімді сабақ мазмұнын жасау үшін жұмыс жасаңыз.

- Жеке қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін өзгертулер мен орналастыруларды ұйымдастыру (мысалы, кейбір білім алушылар үшін тест тапсырмаларының аз болуы).

- Оқытуды саралау үшін арнайы оқыту әдістерін қолдануға көмектесетін арнайы білім беру мұғалімі сияқты сыныптағы басқа мұғаліммен бірлесіп жұмыс істеу.

- Логопедтер, мектеп психологтары, білім беру кеңесшілері немесе бір сыныптағы басқа сынып мұғалімдері сияқты әріптестермен кеңесу.

- Мұғалімдер негізгі қауіпсіздік және қолжетімділік стратегияларына назар аударған кезде, олар инклюзивті оқыту ортасының бірқалыпты және тартымды басталуын қамтамасыз ете алады.

Инклюзивті сыныптарды құру бойынша 5 кеңес

Мұғалімдер инклюзивті сыныптарды әртүрлі әдістермен жасай алады, мысалы, физикалық кеңістікті өзгерту, шамдарды күнгірттеу, парталарды жылжыту, қабырға суретін салу – әрбір білім алушыны жалпы тәжірибеге қосу, мысалы, қолжетімділік мүмкіндіктері бар экскурсия.

Мұнда инклюзивті сыныпты құруға арналған бес мақсатты кеңес берілген.

- Білім алушыларды басқа адамның көзқарасы бойынша жағдайды елестетуге ынталандыратын топтық әрекеттерді тағайындаңыз, мысалы, тақырып бойынша жеке пікір алмасуды бастау үшін «көремін, менің ойымша, мені қызықтырады» секілді.

- Сабақ мазмұнын оқушылардың әртүрлі қажеттіліктері мен күшті жақтарына бейімдеу арқылы сараланған нұсқауды пайдаланыңыз.

- Оқыту технологиясын қолданыңыз. Мысалдарға ақылды жазу қаламдары сияқты көмекші технологиялар жатады; Reader Rabbit сияқты сандық ойындар; немесе жекелендірілген оқытуға немесе қашықтан қатысуға арналған Google Classroom немесе TeachTown сияқты бағдарламалық платформалар.

- Барлық білім алушылар қатысатын оқу ортасын сақтай отырып, олар үшін жеке білім беру жоспарларын (ЖБЖ) жасаңыз.

- Кездесулер мұқият жоспарланғанын қамтамасыз ету үшін білім алушыларға физиотерапия, логопедтік немесе басқа қызметтерді ұсынатын парапрофессионалдармен бірлесіп жұмыс жасаңыз. Арнайы маманды сыныпқа «кіргізу» (парапрофессионал білім алушылардың сыныбына кіріп қатысады), арнайы маманға бару үшін «сыныптан шығу» емес (білім алушы парапрофессионалға бару үшін сыныптан шығуы керек) қызметтерін қарастырыңыз [47].

2 Қазақстандағы жалпы білім беретін мектептердегі инклюзивті білім беруді қолдау кабинеттері қызметінің жағдайы

Соңғы жылдары шетелде «интеграция» ұғымы «инклюзия» ұғымымен ауыстырылды. Инклюзия немесе «қосу» мектептерді реформалауды және барлық балалардың қажеттіліктері мен талаптарына сәйкес келетіндей сыныптарды қайта жоспарлауды қамтиды. «Инклюзивті білім беру» түсінігі ерекше білім беруді қажет ететін оқушылар өздерінің құрдастарымен бірдей мектептерде оқитын білім беру түрі болып табылады. Инклюзия сонымен қатар нәсілшілдік, бір жыныстың басқа жыныстың артықшылығына сену және т.б. сияқты әлеуметтік дерттерге қарсы күресуді білдіреді. Инклюзия дегеніміз мұқтаж адамдарға көмек қажет болса да, қажет емес болса да қолдау көрсетудің кепілдік беруін білдіреді.

Екінші жағынан, қоғам инклюзивті білім беру стереотиптерін еңсере отырып, психологиялық тұрғыдан да, материалдық-техникалық жағынан да (пандустардың, көтергіштердің, жабдықталған дәретханалардың, жарық және дыбыстық сигналдардың, Брайль шрифті пайдаланатын жазулардың, есту қабілеті зақымдалған адамдар үшін ұжымдық және жеке пайдалануға арналған дыбысты күшейтетін жабдықтың, зағиптарға арналған оқу кешендерінің және т.б. болуы) инклюзивті білім беруді енгізуге дайын болуы керек.

20-21 ғасырлар тоғысында арнайы білім беру жүйесін жалпы білім берумен интеграциялау бағытында әлемдік педагогикалық жүйенің ауқымды реформасын одан әрі күшейтудің нәтижесі әлемнің көптеген елдерінің 1994 жылы «Ерекше қажеттіліктері бар тұлғаларды оқыту саласындағы принциптер, саясат және практикалық қызмет туралы» Саламанка Декларациясын қабылдауы болды [15]. Осы уақыттан бастап «инклюзивті білім беру» термині педагогикаға ресми түрде енгізілді.

Ең озық заңнамасы бар елдердің қатарында Канада, Кипр, Дания, Бельгия, Испания, Швеция, АҚШ және Ұлыбритания бар. Италияда заңнама инклюзивті білім беруді 1971 жылдан бері қолдап келеді. Көптеген басқа елдерде (Норвегия, Германия, Финляндия) инклюзивті білім берудің енгізілгеніне кем дегенде 30-40 жыл болды [48].

Инклюзивті білім беру қағидаты 25-27 қыркүйекте Нью-Йоркте БҰҰ Бас Ассамблеясында 193 ел қабылдаған 2030 жылға дейін тұрақты дамудың 17 мақсатының (ТДМ) іргелі өзегі ретінде танылды. Білім беру жүйесі «жалпыға бірдей, инклюзивті және тең сапалы білім беру мен өмір бойы білім алуды қамтамасыз ету» мақсатын қояды. Бұл 4-ші ТДМ-нан бұрын Инчхон декларациясында 2030 жылға дейінгі білім беруді дамытудың жаңа тұжырымдамасының негізі ретінде бекітілген болатын (21 мамыр 2015 ж.).

Көптеген зерттеулер инклюзивті білім берудің мықты экономикалық дәлелдерінің болуын көрсетеді. Мүгедек балаларды ауыртпалық емес, қоғамның оған үлес қосатын толыққанды мүшесі ретінде танудың маңыздылығын БҰҰ-ның Бала құқықтары жөніндегі комитеті негіздейді.

Дүниежүзілік банктің мәліметтері бойынша, дүние жүзіндегі кедейлердің шамамен бесінші бөлігі – мүгедектер [49].

Мүмкіндігі шектеулі балалардың білім алуына инвестиция салу мемлекеттің экономикалық мүддесіне сай келеді, өйткені бұл балалар есейген кезде олар жұмыс күшінің тиімді қатысушылары бола алады. Өйткені білімнің жетіспеушілігі көбінесе мүмкіндігі шектеулі жастардың еңбек нарығына шығуына кедергі жасайды. Соның салдарынан мемлекет интернаттық мекемелерде қалған жастардың шығынын төлеуге немесе экономикалық жағынан тәуелді адамдарды басқа жолмен қолдауға мәжбүр.

Сонымен қатар, Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы (ЭЫДҰ) білім беру жүйелерінің теңдігі мен сапасының жоғары болуы «экономика мен қоғамның гүлденуін қамтамасыз ету үшін маңызды» [50] екенін мойындайды.

Сонымен қатар, іргелі ойлар, оның ішінде адам құқықтарын сақтауға қатысты, сондай-ақ білім алуға байланысты маңызды әлеуметтік көмектер енгізуді жақтайтыны анық [51]:

- инклюзия барлық балаларды бірге оқыту арқылы мектептердегі әртүрлілікке деген көзқарасты жақсарта алады, осылайша үлкен әлеуметтік бірлікке ықпал етеді;

- мүмкіндігі шектеулі балалар аз стигматизацияға ұшырайды және олардың көбірек әлеуметтік интеграциясы қамтамасыз етіледі;

- мүмкіндігі шектеулі балалар толеранттылыққа, айырмашылықтарды тануға және әртүрлілікті құрметтеуге үйренеді;

- мамандандырылған мектептердегі оқу бағдарламасымен салыстырғанда мүмкіндігі шектеулі балалар кеңірек оқу жоспарына қол жеткізе алады;

- инклюзия жекелеген мекемелердегі сегрегация жағдайларымен салыстырғанда балалардың оқу үлгерімін жақсартуға көмектеседі;

- білім беру адамдардың өз құқықтарын жүзеге асыруын, оларды қоғамда қорғай алуын қамтамасыз ету құралы ретінде қызмет етеді және қоғамда да, білім беруде де демократияландыру мен жекелендіру процесіне ықпал етеді.

Сонымен қатар, әлемнің көптеген елдерінде (Австралия, Ұлыбритания, Германия, Дания, Канада, Италия, АҚШ, Швеция) ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың жалпы білім беру жүйесіне «интеграция» тұжырымдамасын енгізу тәжірибесін талдау балаларды бірлесіп оқытудың алғашқы әрекеттері әрқашан сәтті бола бермейтінін көрсетеді [52].

Ерекше білім беруді қажет ететін балаларды жалпы білім беру жүйесіне толық кіріктіру жолындағы жетекші кедергілер мыналар болды:

- тұтастай алғанда қоғамның интеграциялық процестерге, өзара әрекеттесуіне және осы санаттағы балаларды қабылдауға дайын болмауы;

- жалпы білім беретін мектеп мұғалімдерінің олар үшін жаңа рөл мен жауапкершілікті теріс қабылдауы және жиі мүлде бас тартуы;

- дәстүрлі білім беру жүйесінде ерекше білім беруді қажет ететін балалар үшін арнайы білім беру қызметтері мен жағдайларының болмауы.

Қолданыстағы инклюзивті ортаны ұйымдастырудың отандық тәжірибесін дамыған елдердің тәжірибесімен салыстыру мақсатында жалпы білім беретін мектептерде оқушылар үшін арнайы білім беру кеңістігін құрудағы табысты әлемдік тәжірибенің мысалдарын қысқаша қарастыруды ұсынамыз.

Мұндай елдің бірінші мысалы АҚШ мемлекеті. Мұнда инклюзивті білім беруді түсінуге деген философиялық көзқарас кез келген мүмкіндігі шектеулі баланы кәдімгі сыныпта оқытуды білдіреді [53]. Қазіргі уақытта АҚШ-тың барлық мемлекеттік мектептері инклюзивті болып табылады, бұл мемлекеттің сәтті әлеуметтік саясатын көрсетеді. «Инклюзив» термині мектептердің реформалануын және оқу орындарының барлық балалардың қажеттіліктерін қанағаттандыратындай етіп қайта жобаланғандығын білдіреді [54]. Мектептер барлық балаларды тұрғылықты жерінде оқытады. Мұндай мектептерде мүмкіндігі шектеулі балалар ғана емес, барлық балаларға өздерін қауіпсіз сезінуге және табысты болуға мүмкіндік беретін қолдау түрі көрсетіледі. Мектептің мақсаты – қоғамның ең әлеуметтік бейімделген мүшелерін бітіру және барлық оқушыларға толыққанды өмір сүруге мүмкіндік беру.

Қазіргі уақытта мемлекеттік мектептердегі мүмкіндігі шектеулі оқушылардың жалпы саны барлық оқушылардың 13-15% құрайды.

Америка үкіметінің ресми ұстанымы дамуында қиындығы бар білім алушыларды тұрғылықты жері бойынша мектепке қабылдауды, мамандардың барлық қажетті қосымша сабақтарын – дефектолог, арнайы білім беру мұғалімі, терапевт және т.б. қамтамасыз етуге міндеттейді және қажет болған жағдайда алып жүруші адамды және/немесе тәлімгерді қамтамасыз ету қарастырылған. Бұл ретте дамуында қиындығы бар балалар мектептегі стандартты пәндерді жалпы ағымда, қатардағы құрдастарымен және қарапайым мұғалімдермен бір сыныпта оқуы керек.

Бірінші оқу жылының басталуына дейін әрбір ерекше бала үшін жеке білім беру жоспары жасалады, онда табысты оқу үшін қажетті барлық қосымша ресурстар мен бағдарлама түзетулері көрсетілген.

Ерекше балаларды инклюзивті оқытуда көп жылдық тәжірибесі бар АҚШ-тың ірі мектептерінде, әдетте, жеке жоспарларды жүзеге асыру үшін қажет

нәрсенің бәрі бар: мамандар, ресурстар, әдістер және ең бастысы, әртүрлі оқушылармен жұмыс істеуге деген ұмтылыс.

АҚШ-та кез келген мектеп ерекше білім беруді қажет ететін кез келген баланы қабылдауға дайын [20]. Мектепте Diverse Learners Department деп аталатын бөлім бар – әртүрлі дамуы бар оқушылармен жұмыс жасау бөлімі. Бөлімде арнайы оқыту бойынша педагогтер, әлеуметтік педагогтер, тьюторлар, ассистенттер, психологтар жұмыс істейді. Бөлім қызметкерлерінің міндеті – оқушылардың мықты жақтарын дамыту және оларды оқуда өздерінің мықты жақтарын қолдануға үйрету. Мұғалімдер бұл міндетті жеке сабақтармен, Shadowing технологиясымен, сондай-ақ оқу мүмкіндіктеріне қарай материалды бейімдеу арқылы жүзеге асырады. Сонымен қатар жұмыс тәуелсіз өмір, коммуникация және басқа да дағдыларды дамыту бойынша жүргізіледі.

Инклюзивті тәсілдің бір бөлігі ретінде әрбір мектеп немесе мекеме өзінің іс-шаралары мен білім беру бағдарламаларын жоспарлау кезеңінде де жеке білім беру жоспарын құра отырып, барлық оқушылардың жеке қажеттіліктерімен күтілетін мүмкін қажеттіліктерін ескереді. Оның дамуы шынайылық, жетістік деңгейі, бағалау мүмкіндігі, белсенділік критерийлері бойынша жүзеге асырылады [55]. Мүмкіндігі шектеулі білім алушыны орналастыру оның қажеттіліктері мен шектеулерінің дәрежесіне байланысты. Ол үйрене алады:

- кәдімгі сыныпта және қажетті көмекті ала алады;
- кәдімгі аудиторияда қажетті көмекті, сонымен қатар оқу орнының мамандарынан қолдау ала алады;
- күннің бір бөлігін қарапайым сыныпта және қалған бөлігін арнайы сыныпта өткізе алады;
- осы мәселе бойынша мамандар мен кеңесшілер тобының жан-жақты қолдауымен арнайы сыныпта;
- әртүрлі мамандардың үздіксіз қолдауымен оналту бағдарламасы бойынша [56] жұмыс жасай алады.

Интеграциялық бағдарламаны жүзеге асыруда көп нәрсе ең алдымен мұғалімге байланысты. Сондықтан инклюзивті мектептерде жұмыс істейтін АҚШ педагогтері мыналарды талап етеді:

- осы мектепке бекітілген барлық балаларды оқытуға;
- икемді шешімдер қабылдау және қолдаудың салдарын бақылау;
- оқушылардың үлгерімі күтілгеннен өзгеше болған кезде ғана оның жеке мәліметтерін бейімдей отырып, оқу жоспарына сәйкес оқытуды қамтамасыз ету;
- әртүрлі аудиторияға сабақ бере білу;
- құрдастарымен салыстырғанда қарқынды қызмет көрсетуді қажет ететін білім алушыларға қолдау көрсетуді іздеу, пайдалану және үйлестіру [57].

Швеция инклюзивті білім беруді жалпыға бірдей білімге қол жеткізуді қамтамасыз етудің негізгі қағидасы ретінде және әлеуметтік қатынастардағы адам құқықтары тұжырымдамасының бөлігі ретінде қабылдады. Жалпыға міндетті мектептер туралы заңнама ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларды оқытудың жетекші ұйымдастырушылық принципі ретінде интеграция/қосуды (инклюзияны) қарастырады. Принцип білім алушылардың кез келген тобының әртүрлі тәсілдермен гетерогенді екендігі туралы тұжырымдамаға негізделген, бұл нәтижелі оқу ортасы мен білім беру үдерісін құрудың негізі ретінде бағалануы және қарастырылуы керек [58].

Швецияда балаларға көмек көрсету жүйесі жоғары институттандырылған, құрылымы орталықтандырылмаған. Көмектің әрбір түрі әкімшілік, құқықтық, қаржылық жағынан дербес мәртебесі бар мамандандырылған мемлекеттік мекеменің бақылауында болады.

Швецияның ерекше қажеттіліктерге арналған білім беру және мектептер жөніндегі ұлттық агенттігі ерекше білім беруді қажет ететін оқушыларға, ата-аналарға, мектептер мен муниципалитеттерге қолдау көрсетуге жауапты, осылайша функционалдық мүмкіндіктері шектеулі білім алушылар ең жақсы білім ала алады. Бұл қолдау көру және есту қабілеті зақымдалған балаларға, физикалық немесе бірнеше мүмкіндігі шектеулі балаларға, сондай-ақ иммигрант білім алушыларға, көру қабілеті зақымдалған мектепке дейінгі балаларға, есту қабілеті зақымдалған ересектерге бағытталған.

Ата-аналар мен мектеп мұғалімдеріне аудандық (коммуна) кеңесі жанындағы қалалық балаларды оңалту орталығының арнайы мұғалімі кеңес береді. Баланың мүмкіндіктеріне қарай олар бірлесіп жеке оқу жоспарын жасайды, оның орындалуына мектеп мұғалімі жауап береді. Қажет болған жағдайда сыныпқа мұғалімнің көмекшісі шақырылады [59].

Инклюзияның ұлттық және халықаралық мақсаттарын қолдау үшін 1990 жылдары Швецияда арнайы педагогтерді оқыту тәлімгерлерді оқытуға ауыстырылды. Бұл тәлімгерлердің рөлі мұғалімдердің жұмыс орнында мұғалімдер командасы (teaching team) деп аталатын мектептердегі ұйым бақылауында.

Мұғалімдерге тәлімгерлерді даярлау бойынша іске қосылған жобаға байланысты Швецияда ұзар мерзімді зерттеу жүргізілді [60]. Нәтижелері бойынша тәлімгерлікпен педагогикалық ұжымдар құрылған мекеме басшылары жетекші-педагогтің рөлін тиімді және үйлестіруші ретінде бағалайды. Басқалары мүмкіндігі шектеулі балалар арнайы педагогтер мен дефектологтар бар мамандандырылған мектептерде оқитын дәстүрлі білім беру жүйесін қалайды. Тиісінше, тәлімгерлік жүйесі бар мектептер инклюзивті білім беруге көшу үшін

үлкен икемділік танытады, ал соңғылары шеттету жолында қалады, яғни дәстүрлі оқшауланған білім беру жүйесін ұстанады.

Шетелде инклюзивті білім беруді дамытудың алғашқы қадамдары 20 ғасырдың ортасы деп саналады. Инклюзивті білімге көшу қарапайым мектепке өзінің сапасын жақсартуға мүмкіндік береді: барлық балаларды жылы қабылдайтын, өз қарқынымен оқи алатын, ұжым өміріне қатыса алатын, балалар барлық айырмашылықтарды және олардың әртүрлілігі оң өзгерістер үшін екендігін түсінетін мектеп болуы керек.

Италияда балалардың бейімделуінде сәттілікті қамтамасыз ету үшін барлық мамандар тобының жұмысын қамтитын негізгі факторларды сақтау қажет деп саналды: сынып жетекшісі, дәрігер, медбике, психолог, логопед және әлеуметтік қызметкер.

1971 жылы бірінші «Ерекше білім беруді қажет ететін балалардың мемлекеттік мектептерде білім алу құқығы туралы» № 118 заң шықты, ол интеграцияның негізгі мәселесін ашты. Мұнда мүмкіндігі шектеулі оқушыларды оқыту туралы айтылған, олардың білімі мемлекеттік мектептің жалпы сыныптарында жүзеге асырылуы тиіс. Тек оқушылардың ауыр қиындықтары болса, мысалы, ақыл-ой немесе физикалық кемшіліктерге ұшыраған жағдайларды қоспағанда, оқыту мүмкіндігі немесе жалпы сыныптарға қосылу өте қиынға соғатын жағдайлар қарастырылмайды.

Арнайы бағдарламалар бойынша оқытатын сыныптар жойылады, ал ерекше қажеттіліктері бар балаларды қолдау жөніндегі арнайы шаралар сыныптағы сабақтарға енгізіледі. Осылайша, егер сыныпта көру қабілеті нашар немесе есту қабілеті нашар бала болса, онда бүкіл сынып Брайль әліпбиін немесе ымдау тілін үйренер еді.

Бұл заң бойынша барлық балалар жалпы білім беретін мектептерге шектеусіз қабылданып, олардың сапалы білім алуына барлық жағдай жасалуы тиіс.

1992 жылы қабылданған №104 «Ерекше білім беруді қажет ететін балалардың мемлекеттік мектептерде білім алу құқығы туралы» жаңа Заңда әлеуметтендіру ғана емес, оқу пәндері бойынша сапалы оқытуға басымдық берілген. Көмек пакетіне отбасының балаға жеке бағдарлама құруға қатысу кепілдігі кіреді.

Итальяндық тәсілдің ерекшелігі мектептердің диагностика мен терапияны жүзеге асыратын денсаулық сақтау саласына қатысты ұйымдардың мамандарымен тығыз өзара әрекеттесуінде. Бұл мамандарға дәрігерлер, психологтар, әлеуметтік қызметкерлер, медбикелер, логопедтер, функционалдық және физиотерапевтер кіреді. Диагностика баланың дамуын бағалаумен қатар, отбасындағы эмоционалдық ресурстарды анықтауды қамтиды, осылайша оларға

сүйенуге болады. Диагностиканың мұндай тәсілі, оның мақсаты – ақауды анықтау емес, тұтас көрініс алу, қазіргі уақытта көптеген елдерде қабылданған.

Италияда, АҚШ-тағы сияқты, мектеп оқушыларының материалды меңгеруі бойынша бірлескен жұмыс түрінде өзара қолдау көрсетуге көп көңіл бөлінеді. Дегенмен, ерекше білім беруді қажет ететін балаларды жалпы білім беретін мектептерге қамтуда да проблемалар бар. Соның бірі – бұл балаларға орта мектепте оқу пәндерін оқыту. Жеке оқу жоспарын жасау кезінде жеке ерекшеліктер ескеріледі, білім алушының нақты қажеттіліктерін ескере отырып, қолдау көрсететін мамандар анықталады, бұл дефектолог, логопед немесе психолог болуы мүмкін.

Барлығының білім алу құқығы мен кәдімгі мектепте оқу құқығынан басқа, заңнамада әрбір мүмкіндігі шектеулі бала үшін жеке білім беру жоспары мұғалімдер, дәрігерлер және ата-аналар бірлесіп әзірлейтін мекеме белгіленеді. Жеке тәрбие жоспары оқушыға белгілі бір кезеңге қарастырылған психологиялық-педагогикалық әрекеттердің сипаттамасын қамтиды. Мектептегі барлық мұғалімдер осы жоспарды орындауға міндетті.

Техникалық-дидактикалық құрал-жабдықтар білім алушылардың қажеттіліктерін қанағаттандыруы керек, бұл олардың іс-әрекетінің функционалдық және сенсорлық шектеулеріне байланысты. Мектептер сондай-ақ «педагогикалық кеңес беру, арнайы оқу материалдарын шығару және пайдалану бойынша мамандандырылған орталықтардың» көмегін пайдалана алады.

Ерекше білім беруді қажет ететін балаларға арналған бағдарламалар жеке оқытуға негізделген, оқу жағдайларын оқушылардың жеке ерекшеліктеріне бейімдеу арқылы әзірлеуге бағытталған, сол арқылы оқытумен байланысты өзгерістер оқушылардың дамуына теріс әсер етпеуі үшін және барлығына қолайлы білім беру стандарттарына жақсы қол жеткізуге ықпал етуі үшін жасалады.

Білім беру бағдарламаларын іске асыру үшін бағдарламаның мақсаттарына қол жеткізуге болатын нақты рәсімдер белгіленеді, бағалау қажет болған жағдайда бағдарламаның мүмкіндіктерін жаңа ұйымдармен интеграциялау арқылы немесе дәстүрлі оқытуды жаңғырту арқылы кеңейтуді ескере отырып жүзеге асырылады.

Қазіргі уақытта Италияда ерекше білім беруді қажет ететін балаларды оқыту процесінде оқу-тәрбие жұмысын даралау және жаңа білім беру стратегиялары гипотезасы жүзеге асырылуда. Бұл іс-шаралар заманауи білім беру технологияларының қолдауымен және көмегімен жүзеге асырылатын сараланған білім беру қызметі арқылы білім беру стандарттарына қол жеткізуге бағытталған.

Мүмкіндігі шектеулі оқушылардың қоғамға шынайы және толық кірігуіне қол жеткізу үшін білім беру процесі оқушылардың толық дербестігін дамытуға, олардың өмір сүру кеңістігінде өзін-өзі іске асыруға және өзін-өзі жүзеге асыруға бағытталған.

Италияның білім беру жүйесі әртүрлі типтегі мүгедектігі бар оқушыларға қызмет көрсететіндіктен, бұл жағдай мектеп үшін білім беру қолдауында қиындықтар тудырады, ол тек ғимараттарды жабдықтау және олардың құрал-жабдықтарымен шектелмей, сондай-ақ оқыту тәжірибелерін, іс-шараларды, сәтті интеграция үшін қажетті терапевтік қолдауды саралауды қамтиды.

Әртүрлі жағдайлардың күрделілігін, білім беру құралдарын бағдарламалаудың ерекшеліктерін ескере отырып, негізінен жеке оқу жоспарын (ЖБЖ) дайындау кезінде осы әрекеттердің барлығы функционалдық диагностикадан бұрын жүргізіледі.

Бұл «оқушылардың физикалық, психологиялық, әлеуметтік және эмоционалдық жағдайын көрсетеді, мүгедектік түріне және оқушының әлеуетін қалпына келтіру мүмкіндігіне байланысты оқу қызметінің қиындықтарын атап көрсетеді. Сондай-ақ мүмкіндігі шектеулі адамның мәдени таңдауына сәйкес қолдау, нығайту және дамыту арқылы жүзеге асырылуы керек» [61].

Италиядағы интеграция принципі жалпы мемлекетте шындыққа айналды. Ата-аналар мен қоғамның көпшілігі интеграцияны педагогиканың ең маңызды жетістігі ретінде қабылдайды.

Англияда бүгінгі күні ерекше білім беруді қажет ететін балалар жалпы білім беретін мектептерде, ресурстық қамтамасыз етілген жалпы білім беретін мектептерде, жалпы білім беретін мектептердің арнайы сыныптарында, арнайы мектептерде – мемлекеттік және жеке меншік (көбінесе шіркеу жанында ұйымдастырылады) мектептерде оқиды.

Арнайы білім беру қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін бағдарлама, білім беру мақсаттары, оқыту әдістері және жетістіктерді бағалау сараланады. Кейбір балаларға кейбір сабақтар кезінде немесе күні бойы (қажет болған жағдайда немесе билік талап еткенде) сыныпта болатын оқытушы көмекшісі қолдау көрсете алады. Нақты мәселелерді шешу үшін жеке оқыту бағдарламасын қолдануға болады. Уақыт өте келе сабақтар жеке жүргізілуі мүмкін.

Қосымша қолдау оқу процесін тиімдірек етеді. Бұл маман, көмекші мұғалім, терапевт, ассистент немесе басқа қажетті маман болуы мүмкін. Бұл арнайы жабдық та болуы мүмкін.

Көбінесе мұндай мектептерді жақсы ресурстармен қамтамасыз ету кейбір арнайы мектептердің таратылуының салдары болды.

Қосымша көмек сыныптағы оқыту, жеке оқыту немесе аралас оқыту кезінде көрсетілуі мүмкін. Ресурстық мектепте қосымша мұғалім, көбінесе арнайы білім

беру мұғалімі ерекше білімді қажет ететін оқушылар бар бірнеше сыныптарда жұмыс істейді. Мұғалім басқа мектептердің оқушыларын қолдауға да қатыса алады. Оқытушы көмекшісінің арнайы дайындығы болмауы мүмкін.

Мектепте балада үлгерім немесе тәртіп мәселелері туындаған кезде, ерекше білім беру қажеттілігін анықтау және бағалау және тиісті жауапты іс-әрекеттерді жүзеге асыру процесі басталады, ол Кодекспен реттеледі.

Оқушыға қосымша қолдау көрсетудің негізгі деңгейі «Мектеп әрекеті» деп аталады. Бұл деңгейде мұғалім немесе ерекше білім беруді қажет ететін оқушыларды қолдау бойынша іс-шаралардың үйлестірушісі әдеттегі мектеп бағдарламасында қарастырылғаннан ерекшеленетін қосымша көмекке немесе көмекке мұқтаж баланы анықтайды. Бұл туралы ата-аналарды хабардар етіп, кеңес беру керек. Бұл жағдайда әрбір бала үшін БЖБ құрастырылады, онда мақсаттар, педагогикалық стратегиялар, көрсетілетін көмек, сондай-ақ көрсетілетін көмектің тиімділігін бағалау критерийлері жазылады. ІЕР жылына кемінде екі рет қайта қаралуы керек және ата-аналарға осыған байланысты кеңес беру керек.

Егер бұл қолдау деңгейі толығымен тиімді болмаса, мектеп дефектологтың, логопедтің немесе басқа сыртқы маманның көмегін қарастыра бастайды. Бұл қолдау деңгейі School Action Plus деп аталады.

Егер баланың үлгерімін бақылау оның алдыңғы екі деңгейде жүзеге асырылатын іс-шаралар арқылы қанағаттандырылмайтын қажеттіліктері бар екенін көрсетсе, мектеп жергілікті білім беру органына стандартталған тексеру жүргізу туралы өтінішпен жүгінуі мүмкін, кейіннен ресми құжат – «Ерекше білім беру қажеттіліктері туралы қорытынды» жасалуы мүмкін.

Емтихан мектептің өтініші бойынша, бала оқу орнына қабылданған кезде ғана емес, сонымен қатар оның ерекшеліктері дамудың ерте кезеңдерінде байқалса, ертерек жүргізілуі мүмкін.

Әлемге әйгілі Indicators of Inclusion нұсқаулығы мектептердің тиімділігін бағалауға арналған нұсқаулық болып табылады. Мәдениет, саясат және осы саясаттарды іс жүзінде жүзеге асыру қабілеті әртүрлі балаларға арналған тиімді мектептің кілті ретінде қарастырылады.

Ресейде 90-шы жылдардан бастап ерекше білім беруді қажет ететін балаларға арналған жаңа білім беру жүйесі қалыптасты [62]. Білім берудегі жаңа саясат республикалық және аймақтық нормативтік құжаттарда көрініс тапты.

Бейімделген жалпы білім беру бағдарламасы бойынша оқу-тәрбие қызметін ұйымдастыру кезінде штат бойынша білім алушылардың ерекшеліктерін ескере отырып, емдеу-сауықтыру жұмыстарын, оқу-тәрбие және түзету сабақтарын ұйымдастыру үшін жағдай жасалады:

- ерекше білім беруді қажет ететін 6-12 оқушыға арналған педагог-дефектолог (сурдопедагог, тифлопедагог);
- ерекше білім беруді қажет ететін 6-12 оқушыға логопед мұғалім;
- ерекше білім беруді қажет ететін 20 оқушыға арналған педагогикалық психолог;
- ерекше қажеттіліктері бар 1–6 білім алушыларға арналған тьютор, ассистент (көмекші) [75].

Тьютор – балалардың түзету, дамыту және тәрбиелеу іс-әрекетінің әртүрлі формаларын қамтамасыз ететін мұғалім. Бұл бейіндегі мамандарға кәсіби және жеке дайындық тұрғысынан ерекше талаптар қойылады, атап айтқанда:

- инклюзивті білім берудің мәнін түсіну;
- даму психологиясы мен оқушының тұлғалық даму әдістерін білу;
- оқу-тәрбие процесінің барлық субъектілерінің (оқушылармен жеке және топтық, ата-аналармен, мұғалімдермен, мамандармен, басшылықпен) өзара әрекеттесуін таба білу, осы тұлғаларға білім беру ерекшеліктері туралы білім беру және кеңес беру.

Ерекше білім беруді қажет ететін балаларға арналған білім беру процесін ұйымдастыруды реттейтін нормативтік құқықтық актілерде «ассистент (көмекші)» түсінігі кездеседі. Ассистенттен арнайы білім немесе басқа біліктілік талаптары талап етілмейді. Регламентте көрсетілген тұжырымды негізге ала отырып, ассистент (ассистент) оқу процесінде қажетті техникалық көмек көрсетеді [63], атап айтқанда тірек-қимыл аппараты, есту, көру және т.б. бұзылыстары бар балаларға. Тәжірибеде ата-аналардың өздері балаларына оқу-тәрбие процесінде ілесіп, техникалық көмек көрсететін көмекшілерге айналады. Дегенмен, білім беру ұйымының өзі тиісті көмекші (ассистент) беруге міндетті.

Мамандардың пікірінше, инклюзивті білім беру мамандардың пәнаралық өзара әрекетінің ұйымдастыруынсыз мүмкін емес. Өзара әрекеттестік мүмкіндігі шектеулі баланы дамытудың бірыңғай стратегиясын әзірлеуге және іске асыруға және оның отбасына қолдау көрсетуді ұйымдастыруға бағытталған кәсіпаралық ынтымақтастық ретінде анықталады.

Пәнаралық қолдаудың негізгі аспектілері және оларды тиімді шешудің шарттары:

- 1) Бірыңғай инклюзивті білім беру траекториясын құру – балабақшадан мектепке дейін.
- 2) Инклюзивті кеңістікті қалыптастыруға білім беру мекемесінің рет-ретімен «енуі».
- 3) Инклюзивті білім беру процесінің мазмұны.

Тұрақты білім беру ұйымдарында мектепке дейінгі мекемелер мен мектептерде инклюзивті үдерісті қолдау – инклюзивті тәжірибені жүзеге

асыратын мекемелер арасындағы пәнаралық өзара әрекеттестіктің көп деңгейлі бағынышты жүйесі. Бұл жүйенің тірек элементі инклюзивті білім беруді дамытудың аумақтық ресурстық орталығы болып табылады, ол әдетте ауданда (қалада, облыста) жұмыс істейтін психологиялық-педагогикалық және медициналық-әлеуметтік (ППМӘ) орталықтарының базасында құрылады.

Ерекше білім беруді қажет ететін балаларды, әдетте, баланың және оның ата-анасының тұрғылықты жері бойынша орналасқан жалпы білім беру ұйымдарында оқытуды ұйымдастыру балаларды ұзақ уақыт бойы интернатқа орналастыруды болдырмауға, жағдай жасауға мүмкіндік береді. Олардың отбасында өмір сүруі мен тәрбиесі үшін, олардың қалыпты дамып келе жатқан балалармен тұрақты қарым-қатынасын қамтамасыз ету және осылайша олардың әлеуметтік бейімделу және қоғамға кірігу мәселелерін тиімді шешуге ықпал етеді.

Жалпы білім беру ұйымдарында ерекше қажеттіліктері бар балаларды табысты оқыту мен тәрбиелеуді ұйымдастырудың қажетті шарты – олардың білім беру ұйымында толық интеграциялануын және тұлғалық өзін-өзі жүзеге асыруын қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін бейімделу ортасын құру.

Жалпы білім беру ұйымында физикалық және ақыл-ой кемістігі бар балалардың білім беру ұйымының ғимараттары мен үй-жайларына кедергісіз қол жеткізуін қамтамасыз ету және олардың осы мекемеде болуы мен оқуын ұйымдастыру үшін тиісті материалдық-техникалық жағдайлар жасалуы тиіс (оның ішінде пандустар, арнайы лифттер, арнайы жабдықталған оқу орындары, мамандандырылған оқыту, сауықтыру, медициналық жабдықтар және т.б.).

Сондай-ақ ерекше білім беруді қажет ететін балаға оның жалпы білім беру ұйымында білім алуының барлық кезеңінде жан-жақты психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету қажет.

Дамуында ауытқуы бар балалармен тәрбиелік-түзету жұмысын ұйымдастырудың ерекшеліктері кешенді білім беретін жалпы білім беру мекемесінің педагогикалық ұжымын арнайы даярлауды қажет етеді. Білім беру ұйымының педагог қызметкерлері коррекциялық педагогика және арнайы психология негіздерін білуі, ерекше білім беруді қажет ететін балалардың психофизикалық даму ерекшеліктерін, сондай-ақ мұндай балаларды тәрбиелеу және оңалту процесін ұйымдастырудың әдістері мен технологияларын нақты түсінуі керек.

Мүмкіндігі шектеулі балалардың білім беру бағдарламаларын толық меңгеруін қамтамасыз ету, сондай-ақ олардың физикалық және (немесе) психикалық дамуының кемшіліктерін түзету мақсатында жалпы типтегі білім беру мекемелерінің штаттық кестесіне қосымша педагогикалық (дефектолог мұғалімдер, логопед мұғалімдер, логопедтер, педагог-психологтар, әлеуметтік

педагогтер, тәрбиешілер және т.б.) және медициналық қызметкерлерді енгізу орынды.

Осылайша, әрбір білім беру субъектісі психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қажеттілігін сезінеді, бұл дамудың белгілі бір кезеңінде білім беру процесінің барлық субъектілерін қолдаудың маңыздылығы мен өзектілігін растайды, бұл жеке тұлғаның толыққанды дамуына және оның қоғамда өзін-өзі жүзеге асыруына құқығын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Тарау бойынша қорытындылар:

- Қоғам дамуының қазіргі кезеңінде тиімді білікті психологиялық көмек көрсету мәселесі аясында туындаған білім беру процесінің барлық субъектілерін психологиялық-педагогикалық қолдау идеясы қарқынды дамып келеді.

- М.Р. Битянова, Б.С. Братусь, Е.В. Бурмистрова, О.С. Газман, И.В. Дубровина, Е.И. Исаев, Е.И. Казакова, А.И. Красило, В.Е. Летунова, Н.Н. Михайлова, А.В. Мудрик, С.Д. Поляков, М.И. Роговцева, Н.Ю. Синягина, В.И. Слободчиков, Ф.М. Фрумин, Л.М. Шипицына, И.С. Якиманская және т.б. жұмыстарында «психологиялық-педагогикалық қолдау» түсінігінің көптеген анықтамаларының алуан түрлілігіне қарамастан, бұл психикалық тұрғыдан сау адамдарды даму кезеңінде қандай да бір қиындықтар туындағанда қолдау ретінде түсіндіріледі.

- Қолдау процесінің негізгі құрамдас бөліктеріне сәйкес білім беру жүйесіндегі психологтың практикалық қызметінің маңызды бағыттары анықталған: алдын алу, тәрбиелеу, кеңес беру қызметі, диагностика, білім беру бағдарламаларын сараптау.

– Бүгінгі таңда психологиялық-педагогикалық қолдаудың алуан түрлі үлгілері бар, олардың әрқайсысы анықталған проблемалардың ерекшеліктерін ескере отырып, білім беру процесінің барлық субъектілеріне көмек пен қолдау көрсетуге бағытталған.

Педагогикалық қолдау және білім алушыларды қолдау мәселелеріне арналған ғылыми жарияланымдарға жүгінсек, кейбір ресейлік ғалымдардың еңбектеріне тоқталуға болады. Мысалы, педагогикалық қолдау бойынша негізгі тұжырымдамалық ережелерді Ресей білім академиясының корреспондент мүшесі Олег Семенович Газман әзірледі.

Педагогикалық қолдау тұжырымдамасын әзірлеу кезінде О. С. Газман баланың дамуы екі түрлі процестердің – әлеуметтену мен дараландырудың үйлесімділігі пайда болған кезде сәтті болатындығына негізделді. Бірінші процесс баланың қоғамда қабылданған құндылықтарды, нормаларды және мінез-құлық пен іс-әрекет тәсілдерін меңгеруіне ықпал етеді (өсіп келе жатқан адамда әлеуметтік-типтік қасиеттердің қалыптасуы), ал екіншісі оның даралығын қалыптастыруға (нақты адамдағы жеке-өзгешеліктің дамуына) ықпал етеді. 80-

жылдардың соңы мен 90-жылдардың басында Ресейдің оқу орындарында қалыптасқан оқыту мен тәрбиелеу тәжірибесін талдай отырып, Олег Семенович мектептер мен олардың педагогикалық ұжымы тек әлеуметтендіру функциясын орындайды және даралау процесін өте әлсіз қамтамасыз етеді деген қорытындыға келеді. Ол білім беруді қоғамда бекітілген құндылықтарды, тұлғаның нормативті қасиеттері мен мінез-құлық үлгілерін ұсынудың арнайы ұйымдастырылған процесі, ал оқытуды табиғат, қоғам, адам және адам іс-әрекетінің әдістері туралы білімдер жүйесін беру және сіңіру ретінде анықтауы кездейсоқ емес. Ол тәрбие мен оқытуды адамды жалпыға және орындылыққа баулу процестерін атайды, сондықтан білім беру жүйесінде оның пікірінше, баланың жеке тұлғасы мен субъективтілігін дамытуға бағытталған процесс жоқ. Педагогикалық қолдау осындай болуы керек процесс.

О.С. Газман педагогикалық қолдау деп балаларға олардың физикалық және психикалық денсаулығына, әлеуметтік және экономикалық жағдайына, оқудағы табысты ілгерілеуіне, мектеп ережелерін қабылдауына байланысты жеке проблемаларын шешуде, тиімді іскерлік және тұлғааралық коммуникацияда, өмірлік, кәсіби және этикалық таңдауда (өзін-өзі анықтауда) алдын алу және жедел көмек көрсетуді түсінген.

Педагогикалық қамтамасыз етудің теориялық және технологиялық негіздерін дамытуды жалғастыра отырып, бұл атақты ғалымның шәкірттері мен әріптестері кейбір тұжырымдамалық түзетулер енгізді.

Біріншіден, соңғы жұмыстарда педагогикалық қолдау тәрбиелеуге қарсы қойылмайды. Мысалы, Н.Б. Крылова былай деп жазады: «...Жалпы, О.С. Газманның ұстанымын ұстана отырып, мен қолдауды кеңірек әлеуметтік-мәдени контексте, кез келген ынтымақтастық пен өзара әрекеттестіктің элементі ретінде қарастырамын, өйткені ол адамның қызметіне оң көзқарастың және оның бастамалары мен өзін-өзі жүзеге асыруына жәрдемдесуге дайындықтың көрінісі болып табылады».

Екіншіден, педагогикалық қолдауды тұлғаға бағытталған (гуманистік) білім беру жүйесінің ең маңызды принципі ретінде қарастыру ұсынылады.

Үшіншіден, педагогикалық қолдау көбінесе баланың жеке басының өзін-өзі анықтау, өзін-өзі құру және өзін-өзі көрсету процестеріне, оның қайталанбас даралығын дамытуға бағытталған жұмсақ педагогикалық технология ретінде түсініледі.

«Педагогикалық қолдау» құбылысының мәнін аша отырып, тұжырымдама әзірлеушілері қолдаудың семантикалық және педагогикалық мағынасы келесіден тұратындығын атап өтеді: қолдау тек бар нәрсеге көмектесуге болады, бірақ ол жеткіліксіз деңгейде, мөлшерде немесе сапада болуы мүмкін. Педагогтардың қолдауының негізгі нысандары – субъектілік (дербестік) және

даралық, яғни адамдағы жалпы, ерекше және жалғыз қасиеттердің ерекше үйлесімі, оны басқа адамдардан ерекшелендіретін сипаттар.

О.С. Газман білім беруде мақсаттың екі түрі болуы керек деп есептеді: идеал мақсат және нақты мақсат. Үйлесімді, жан-жақты дамыған жеке тұлғаны қалыптастыру мақсатын идеалды мақсат деп санады.

«Идеал туралы түсініксіз, оның пікірінше, тәрбиелік жұмысты тіпті идеалдан алыс жағдайларда да құру мүмкін емес».

Ал тәрбиенің нақты мақсатын ол былайша тұжырымдады: әрбір оқушыға базалық білім мен мәдениетті беру және олардың негізінде тұлғаның ең қолайлы субъективті шарттары (жеке тұлғаның қалауы) және отбасының, мектептің, қоғамның, жергілікті мемлекеттік биліктің объективті мүмкіндіктері бар жақтарын дамытуға жағдай жасау.

Гуманистік идеялардың жақтаушысы бола отырып, О.С. Газман мұғалім мен бала арасындағы тәрбиелік өзара әрекеттестік гуманистік принциптер негізінде құрылуы керек деп есептеді. Ол тәрбиешілерге педагогикалық қызметінде мынадай ережелерді сақтауға кеңес берді:

1. Бала педагогикалық мақсатқа жетудің құралы бола алмайды.
2. Мұғалімнің өзін-өзі жүзеге асыруы баланың өзін-өзі шығармашылықпен жүзеге асыруы арқылы болады.
3. Баланы әрқашан сол күйінде, оның үнемі өзгерген күйінде қабылдаңыз.
4. Барлық қабылдамау қиындықтарын моральдық құралдармен жең.
5. Өзіңіздің болмысыңыз бен баланың жеке басының қадір-қасиетін төмендетпеңіз.
6. Балалар – болашақ мәдениеттің тасымалдаушылары. Өз мәдениетіңізді өскелең ұрпақ мәдениетімен салыстырыңыз. Білім беру – бұл мәдениеттер диалогы.
7. Ешкімді ешкіммен салыстырма, іс-әрекеттің нәтижесін салыстыруға болады.
8. Сенген кезде, тексермеңіз!
9. Қателік жасау құқығын мойындаңыз және олар үшін үкім шығармаңыз.
10. Қатеңізді қалай мойындау керектігін біліңіз.
11. Баланы қорғағанда, өзін қорғауға үйретіңіз.

Педагогикалық қолдау контекстінде педагогтың қызмет ережелерін нақтылай отырып, Н.Б. Крылова қолдаудың нормаларын атап көрсетеді, олар мұғалімнің кәсіби позициясына енгізілуі тиіс. Оған мыналар кіреді:

а) балаға деген сүйіспеншілік, оны тұлға ретінде сөзсіз қабылдау, жылылық, жауап беру, көру және есту қабілеті, эмпатия, мейірімділік, төзімділік пен шыдамдылық, кешіре білу;

б) Балалармен диалогтық қарым-қатынас формаларына адалдық, достық қатынаста сөйлей білу (еркелету немесе тым жақындық көрсету емес), тыңдай білу, ести және түсіне білу.

в) қадір-қасиет пен сенімді құрметтеу, әрбір баланың миссиясына сену, оның мүдделерін, үміттері мен ұмтылыстарын түсіну;

г) мәселені шешуде табысқа жетуді күту, көмек көрсетуге дайын болу;

және мәселені шешуге тікелей көмектесу, субъективті бағалар мен қорытындылардан бас тарту;

д) Баланың әрекет, таңдау және өзін-өзі білдіру еркіндігіне құқықты мойындау; баланың еркіндігін және өз ерік білдіру құқығын мойындау («қалау» және «қаламау» құқығы);

е) дербестікті, тәуелсіздікті және оның күшті жақтарына деген сенімділігін ынталандыру және мақұлдау, өзін-өзіне талдау жасауын ынталандыру; баланың диалогта және өз мәселелерін шешуде тең құқықтарын мойындау;

ж) баламен дос бола білу, баланың жағында болуға дайындық және қабілет (символикалық қорғаушы және адвокат ретінде әрекет ету), ештеңені қайтарымсыз талап етуге дайын болу;

з) Өзіндік өзін-өзі талдау, үнемі өзін-өзі бақылау және позиция мен бағалау/өзін-өзі бағалауды өзгерту қабілеті.

Мұғалімнің сол немесе басқа әрекет түрін таңдауы өзара әрекеттесу мақсатының авторлығына, балалардың оған деген қажеттілігіне және субъектілердің көрінетін белсенділігінің дәрежесіне байланысты. Осы критерийлердің үйлесімі педагогикалық іс-әрекет кезеңдерін үш блокқа бөлуге мүмкіндік берді.

I блок мұғалімнің әрекетін бала қиындықты өз бетімен жеңе алмайтын немесе өзіне қауіп төндіретін қауіпті көрмеген жағдайда біріктіреді. Бұл блокқа біз «мейірімділік», «қамқорлық», «қорғау» түрлерін қосамыз.

Өзара әрекеттесу мақсаттарын бала да, мұғалім де анықтай алады. «Қамқорлық» педагогикалық қызмет түрі баланың проблемалық жағдайды түсіну қабілеті мүлде болмаса қолданылады. Бұл жағдайда педагог «күтуші» рөлін атқарады.

II блок, Ресейде ең көп таралған, тек бір қызмет түрін қамтиды – «тәлімгерлік». Бұл жерде педагогтың пікірі «соңғы инстанциядағы шындық» ретінде қарастырылады, яғни педагогтың айтуы бәрінен маңызды деп саналады. Бұл көзқарас педагогиканы басқа әдістерден ерекшелендіреді.

Бұл жағдайда балалардың мұғаліммен қарым-қатынас жасау қажеттілігі, шынын айтқанда, аз. Мұғалімнің көрінетін белсенділік дәрежесі білім алушының

іс-әрекетінің ұқсас сипаттамасынан басым болады. Көп жағдайда өзара әрекеттесу мақсатының авторлығы ересек адамға тиесілі.

«Мен секілді жаса» ұранына негізделген «тәлімгерлік» тактикасын мұғалімдер бірнеше жағдайда қолданады:

1) егер бала қандай да бір репродуктивті әрекетті орындағысы келсе, бірақ қалай жасайтынын білмесе және мұғалім проблемалық-іздістіру жағдайын құруға уақытты «босқа кетіргісі» келмесе (мүмкіндігі болмаса).

2) егер бала әрекет еткісі келмесе, бірақ ересектерге қажет болса (немесе олар керек деп ойласа), кімнің мүмкіндігі жоқ немесе балаға әрекеттің бұл түрінің қажеттілігін түсіндіргісі келмесе.

3) егер бала мұны өзі жасай алса және жасағысы келсе, бірақ ересек адам оның күші мен шығармашылығына сенбей, дербестік көрсетуге мүмкіндік бермесе.

Мұғалім «жаттықтырушы» ролін атқара отырып, мәдени мұраны өзгеріссіз түрдегі жаңғыртуға жағдай жасайды және оның оқу процесін сол күйінде жоққа шығарады.

ІІІ блок педагогтардың «Мен-концепция» қалыптасқан оқушылармен өзара әрекеттесуіне тән. Осыған байланысты оқушы мұғаліммен өзара әрекеттесу қажеттілігін көрсетеді, бірақ біз жоғарыда атап өткеннен әлдеқайда аз. Оқушының көрінетін белсенділік дәрежесі мұғалімнің көрінетін бөлігінен күрт басым болады.

Өзара әрекеттесу мақсатында жұмыс жасау мұғалімге қарағанда оқушыға көбірек тиесілі.

Авторлар бұл блокқа педагогикалық қызметтің «көмек», «қолдау», «сүйемелдеу» түрлерін қосады.

О. С. Газманның жұмысын зерттеу педагогикалық қызметтің ерекше саласы ретінде педагогикалық қолдау балаларда үнемі туындайтын мәселелерді шешуге мүмкіндік беретін «СО және СА-МО процестерін» қамтитынын көрсетеді.

Бірақ Н. Б. Крылова оны кең әлеуметтік-мәдени контексте кез келген ынтымақтастық пен өзара әрекеттесудің элементі ретінде көреді, өйткені ол педагогикалық қолдауды адамның іс-әрекетіне оң көзқарастың көрінісі және оның бастамалары мен өзін-өзі жүзеге асыруға көмектесуге дайын деп санайды.

Н.Н. Михайлова мен С.М. Юсфиннің пікірінше, қолданыстағы немесе жобаланған білім беру жүйесі ересектер мен балалардың өзара әрекеттесуіне гуманистік көзқарасты жүзеге асыруға бағытталған жағдайда, қолдау педагогикалық қызмет принципінің мағынасын алады, яғни балалармен жұмыс істейтін адамдардың маңызды педагогикалық сеніміне айналады.

Әр жағдайда мұғалім жағдайды бірден бағалауға және балаға "мұнда және қазір" қандай қолдау қажет екенін анықтауға мәжбүр. Тәжірибе көрсеткендей, бала жиі педагогке тек өзін тындап, жай ғана өзінің ойын білдіру үшін келеді, оны ұрыспауын және кеңес бермеуін қалайды. Кейде оқушыға проблемалық жағдайдан шығудың мүмкін жолдарының тұспалдары ғана қажет, ал тұспал тікелей емес, жанама болады, ал кейде сынып жетекшісі оқушымен бірге оның мінез-құлқының егжей-тегжейлі алгоритмін әзірлеу қажеттілігіне тап болады.

Авторлар педагогикалық қолдаудың білім беруден айырмашылығы, ең алдымен, ондағы манипуляцияға мүлдем жол берілмейтіндігінде деп санайды.

Алайда, кейбір педагогтер бұл әрекетті жұмсақ жасырын манипуляцияның көрінісі ретінде қарастырады.

Педагогикалық қолдау бала сұранысы бойынша, сондай-ақ мұғалім оқушының жағдайды өз бетінше шеше алатынын, бірақ өзіне сенімсіз немесе таңдауының «дұрыстығына» күмәнданған жағдайда көрсетіледі. Баланы педагогикалық қолдау ұғымын анықтауда негізгі сөздер «арқа сүйейтін жанашыры» болып табылады, яғни бала бұл атмосферада өмір сүре отырып, нақты білетін орта құру: «біз қасындамыз, біз біргеміз». Педагогтың рөлі – «дос», «арқа сүйеуші».

Бала мен ересек адамның өзара әрекеттесу динамикасына назар аударайық:

1. Мұғалім жұмыс істейді – баланың таңдау жасауына алғашқы жағдай жасайды;
2. Бала таңдау жасайды және сол бойынша әрекет ете отырып, проблемаға тап болады. Мұғалімнен қолдау сұрайды;
3. Баланың проблеманы шешуіне қосалқы жағдай жасайды;
4. Бала мәселені шешеді.

Келесі қызмет түрі – педагогикалық қолдау.

Педагогикалық қолдаудың баланың жеке білім алу процесіне ересектердің араласу дәрежесінің төмендеуімен емес, өсіп келе жатқан адамның өзінің оқу және жеке мәселелерін өз бетінше шешу қабілетінің жоғарылауымен басқа қолдаулардан ерекшеленеді.

Балалардың осы қызмет түріне сұраныстары болған жағдайларды талдау олардың мәселені шешу сәтінде жалғыз емес екенін сезіну қажеттілігін көрсетті, ең қиын жағдайда әрқашан жүгінуге болатын адам бар екенін білу маңызды болды.

Педагогикалық қолдау көрсету кезінде мұғалім оқушының жеке басты тұлғалық және кәсіби құзыреттілігін және оның жоғары коммуникативті/жалпы мәдениетін дамытудың әдістері мен тәсілдерінің жиынтығына назар аударуы керек.

Бұл жағдайда бала мен ересек адамның өзара әрекеттесу динамикасы келесідей:

1. педагог жұмыс істейді – балаға еңбек пен өмір сүруге қажетті жағдай жасауға, проблемалық жағдайларды шешуге үйретеді және төтенше жағдайда оның жанында болу үшін оның өмірлік іс-әрекетін бақылайды;

2. Бала өмірлік іс-әрекет барысында мәселемен кездесіп, алған дағдыларын - проблемалық жағдайларды шешу, қажетті ақпаратты іздеу, қақтығыстарды шешу - пайдалана отырып, оны сәтті шешеді. Сонымен қатар, ол ең қиын жағдайда әрқашан жүгінуге болатын адамның бар екенін біледі.

Педагогикалық қолдау процесіндегі мұғалімнің рөлі балаға қажет болған жағдайда оның әрқашан сұрақ қоя алатын адамы бар екеніне сенімділіктің эмоционалдық фонын жасау екенін тағы бір рет қайталаймыз. «Бірге сезіну» - бұл фраза педагогикалық қолдаудың мәнін барынша көрсетеді: «біз жақынбыз, бірақ бірге емеспіз - әркімнің өз жолы бар».

Сонымен, педагогикалық қолдау – бұл педагогикалық қызметтің түрі, оның мәні баланы өз өмір жолын және жеке білім беру маршрутын өз бетінше жоспарлауға, өмірлік іс-әрекетін ұйымдастыруға, проблемалық жағдайларды шешуге үйрету процесі және оның эмоционалдық қолайсыздық жағдайларына тиісті түрде әрекет етуге әрдайым дайын болуы.

Педагогикалық қолдаудың құралдары мен әдістері ретінде мектеп оқушысының кәсіби бейімділіктері мен жеке қызығушылықтары негізінде, оның жеке білім беру бағытын еркін таңдауына сүйенуді көздейтін жеке оқытудың құралдары мен әдістерін анықтау керек.

Көріп отырғанымыздай, қолдау және сүйемелдеу педагогикалық қызметтің түрлері ретінде бір-бірімен өте тығыз байланысты. Қолдау, бір жағынан, сүйемелдеуден бұрын болса, екінші жағынан, баланың өтініші бойынша жүреді. Осыған байланысты педагогикалық қолдау мен қолдау түрлерін келесі критерийлер бойынша ажырата отырып, бірге қарастыруға болады деп санаймыз:

- ересектердің қатысу дәрежесі бойынша тікелей және жанама қолдау/сүйемелдеуді ажыратамыз;

- жеткізу уақыты бойынша: озық, уақтылы, ескертуден кейінгі әсер;

- ұзақтығы бойынша: бір реттік, ұзартылған, дискретті.

Инклюзивті білім беру туралы айта отырып, бұл мүмкіндігі шектеулі балалардың жалпы білім беретін мекемелерге кедергісіз кіруі үшін техникалық жағдайлар жасау ғана емес, сонымен қатар мүмкіндігі шектеулі баланың психофизикалық мүмкіндіктерін ескере отырып құрылуы тиіс оқу-тәрбие процесінің ерекшелігі екенін атап өткен жөн. Білім беру мекемелерінде ерекше білім беруді қажет ететін балаға сапалы психологиялық-педагогикалық

сүйемелдеу ұйымдастырылуы керек, сондай-ақ педагогикалық және оқушылар ұжымдарында ерекше білім беруді қажет ететін баланың проблемаларын, қажеттіліктері мен ұмтылыстарын түсінуге және оған көмектесуге деген ұмтылысына негізделген ерекше моральдық-психологиялық климат құрылуы керек.

Осылайша, инклюзивті білім берудің тиімділігі:

- денсаулық сақтау, білім беру, әлеуметтік қорғау салалары мамандарының ынтымақтастығына;

- басқа мекемелердің педагогтеріне әдістемелік көмек көрсетуді жүзеге асыру үшін тірек алаңдары ретінде қолда бар түзету бағытындағы мекемелерді сауатты пайдалануына;

- мүмкіндігі шектеулі әрбір бала үшін оқыту нысанын, арнайы білім беру қажеттіліктерін және қажетті, ілеспе психологиялық-педагогикалық және медициналық-әлеуметтік көмекті дұрыс таңдауына [64] тікелей байланысты.

«Білім туралы» Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319-III Заңына сәйкес (01.01.2022 ж. өзгертулер мен толықтырулармен) **«Инклюзивті білім беру»** – бұл ерекше білім беру қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктерін ескере отырып, барлық оқушылардың білімге тең қолжетімділігін қамтамасыз ететін процесс [11]. «Мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық қолдау туралы» Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 11 шілдедегі № 343 Заңына (2021 жылғы 26 маусымдағы өзгерістер мен толықтырулармен) сәйкес **«арнайы білім беру»** – мүмкіндігі шектеулі балаларға арнайы жағдайлар жасай отырып берілетін білім [20].

Мемлекет басшысы Қ.К. Тоқаевтың 2021 жылғы 26 маусымдағы «Инклюзивті білім беру мәселелері бойынша Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Заңына қол қоюы инклюзивті және арнайы білім беруді дамытуда маңызды кезең болды [27]. Бұл заңға сәйкес, ерекше білім беруді қажет ететін балаларды қоса алғанда, балалардың құқықтарын реттейтін төрт заңға бірқатар өзгерістер мен толықтырулар енгізілді:

1. «Мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу қолдауы туралы» Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 11 шілдедегі Заңы;

2. «Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 8 тамыздағы Заңы.

3. «Қазақстан Республикасында мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы» Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 13 сәуірдегі Заңы.

4. «Білім туралы» 2007 жылғы 27 шілдедегі Қазақстан Республикасының Заңы.

Мысалы, Қазақстан Республикасының «Білім беру туралы» Заңына [18] «ерекше білім беру қажеттіліктері бар адамдар (балалар)» ұғымына өзгерістер мен толықтырулар енгізілді, сондай-ақ «психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу» термині енгізілді. Сондай-ақ, білім беру ұйымдарының өкілеттіктеріне оқушылар мен тәрбиеленушілердің жеке даму ерекшеліктері мен әлеуетті мүмкіндіктеріне сәйкес білім беру бағдарламаларын бейімдеу құзыреті қосылды [18]. Заңда білім беру ұйымдары басшыларының білім беру ұйымына қабылдау тәртібін бұзу немесе білім алуға арнайы жағдайлар жасамау үшін жауапкершілігі күшейтілгенін ерекше атап өту қажет [18].

Қазіргі уақытта балалардың білім алуға тең қол жеткізу құқықтарын, оның ішінде білім алудың ерекше шарттарын қамтамасыз ету үшін қажетті нормативтік құқықтық база қалыптастырылды.

«Білім алудың ерекше шарттары» - білім берудегі, сондай-ақ арнайы, жеке дамыту және түзете дамыту бағдарламалары мен оқыту әдістерін, техникалық, тәрбиелік және басқа да құралдарды, өмір сүру ортасын, психологиялық-педагогикалық қамтамасыз етуді, медициналық, әлеуметтік және өзге де қызметтерді қамтитын шарттар; онсыз ерекше білім беруді қажет ететін тұлғалардың (балалардың), сондай-ақ мүмкіндігі шектеулі балалардың білім беру бағдарламаларын меңгеруі мүмкін емес» [18].

«Психологиялық-педагогикалық қолдау» - білім беру ұйымдарында жүзеге асырылатын, оның барысында ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау негізінде ерекше білім беруді қажет ететін тұлғалардың (балалардың) табысты оқуы мен дамуы үшін әлеуметтік-психологиялық-педагогикалық жағдайлар жасалатын жүйелі ұйымдастырылған іс-шаралар [18].

Ағымдағы редакция бойынша Қазақстан Республикасының «Білім беру туралы» Заңында «ерекше білім беру қажеттіліктері бар адамдар (балалар)» дегенде «денсаулық жағдайына байланысты білім алуда тұрақты немесе уақытша қиындықтарға тап болатын адамдар, арнайы, жалпы білім беретін оқу бағдарламалары мен қосымша білім беру бағдарламаларына мұқтаж» дегендер түсіндірілсе, қазіргі редакцияға сәйкес «ерекше білім беруді қажет ететін тұлғалар (балалар)» деп білім беру деңгейіне және қосымша білім алуға арнайы жағдайларға тұрақты немесе уақытша мұқтаж адамдар (балалар) түсініледі [18].

Мұндай кеңейтілген тұжырымдама инклюзивті білім берудің мәнін тереңірек түсінуді, сондай-ақ біздің еліміздің ерекше білім беру қажеттіліктерінің медициналық моделінен әлеуметтік-педагогикалық модельге көшуін көрсетеді, оның негізінде баланың диагнозы емес, оның жеке мүмкіндіктері мен ерекше қажеттіліктері, ол оны тәрбиелеудің (оқытудың) кез келген кезеңінде қажет болуы мүмкін.

Соңғы жылдары ерекше білім беруді қажет ететін балалар саны тұрақты өсуде, оны төмендегі кестеден көруге болады (6-кесте).

6-кесте. Ерекше білім беруді қажет ететін балалардың күндізгі жалпы білім беретін мектептерге қолжетімділігі, 2020-2022 жылдар аралығы, бірлік/адам.

	2018			2019			2020		
	Классы для детей с ООП	Всего детей с ООП (7-18 лет)	Численность детей с ООП в обычных школах	Классы для детей с ООП	Всего детей с ООП (7-18 лет)	Численность детей с ООП в обычных школах	Классы для детей с ООП	Всего детей с ООП (7-18 лет)	Численность детей с ООП в обычных школах
РК	2097	98651	32285	1889	100722	36114	2007	107348	41581
Акмолинская	91	4250	2771	74	4692	2792	75	6791	3072
Актюбинская	118	4021	1549	73	3247	1264	38	3153	1510
Алматинская	119	8417	2026	69	8332	2260	69	8332	2866
Атырауская	83	3761	501	97	4274	892	111	4274	951
ЗКО	107	3961	2488	106	3961	2695	87	3961	3286
Жамбылская	85	4561	1783	89	4605	1817	73	4594	1967
Карагандинская	119	6252	1405	107	7390	1885	110	7390	2663
Костанайская	238	8769	4052	177	8401	4507	146	8401	4392
Кызылординская	59	5092	2164	55	4602	1883	60	4894	2201
Мангистауская	46	987	394	33	1390	702	35	1337	927
Павлодарская	134	4552	1663	115	4478	2402	112	4590	2564
СКО	46	2798	1243	16	2698	1128	32	2581	1205
Туркестанская	292	16487	2202	247	16487	2613	297	16487	3572
ВКО	116	11354	4660	153	12106	4710	199	12610	4715
г. Нур-Султан	184	2249	621	190	1952	1509	210	5846	1748
г. Алматы	170	5210	1638	197	5210	1941	253	5210	2181
г. Шымкент	90	5930	1125	91	6897	1114	100	6897	1761

Дереккөз: 2020 жылдың қорытындысы бойынша Қазақстан Республикасы білім беру жүйесінің жағдайы мен дамуы туралы ұлттық баяндама [65]

«Мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдарында психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2022 жылғы 12 қаңтардағы №6 бұйрығына сәйкес және қосымша білім беру» (бұдан әрі – № 6 бұйрық) психологиялық-педагогикалық қолдау мыналарды қамтиды:

1) ерекше білім беруді қажет ететін тұлғалардың (балалардың) ерекше білім беру қажеттіліктерін анықтау және бағалау;

2) педагогтерге және ерекше білім беруді қажет ететін тұлғалардың (балалардың) отбасыларына консультативтік-әдістемелік көмек көрсету;

3) ерекше білім беруді қажет ететін тұлғаларды (балаларды) табысты оқыту, дамыту және әлеуметтендіру үшін әлеуметтік-психологиялық және педагогикалық жағдайлар жасау [66].

Ерекше білім беруді қажет ететін балалардың білім алу құқығын реттейтін қолданыстағы нормативтік құқықтық база психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі мамандарына ерекше білім беруді қажет ететін бағалау негізінде барлық білім алушыларға психологиялық-педагогикалық қолдау көрсетуге мүмкіндік береді.

Психологиялық-педагогикалық қолдау тұлғалардың (балалардың) білім беру қажеттіліктерін бағалау негізінде жүзеге асырылады:

1) мінез-құлық және эмоционалдық проблемалармен, қолайсыз психологиялық факторлармен (отбасындағы тәрбиенің бұзылуы, бала-ата-ана және отбасы ішілік қарым-қатынастар);

2) әлеуметтік-психологиялық, экономикалық, тілдік, мәдени сипаттағы кедергілермен (әлеуметтік қауіпті отбасылардағы балалардың педагогикалық немқұрайлылығы, қоғамда бейімделу қиындықтары бар балалар (босқындар, мигранттар, қандастар).

3) даму мүмкіндіктері шектеулі (есту, көру, интеллект, сөйлеу, тірек-қимыл аппараты, психикалық дамуы тежелген және эмоционалды-ерік бұзылыстары) [66].

Жалпы білім беретін мектептерде білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің жұмыстарын толыққанды тиімді іске асыру үшін педагогтер, мамандар, педагог-ассистенттер үшін жұмыс кеңістігін құру қажет. Қазіргі уақытта Қазақстанда ҰБДҚ деректері бойынша Инклюзивті білім беруді қолдаудың 1053 кабинеті жұмыс істейді, оларда 0-ден 12 сыныпқа дейінгі 23 006 білім алушы қолдау алады, 1554 педагог-ассистент, 1452 арнайы педагог, 1445 психолог жұмыс істейді [67].

Психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің кабинеттерінің жұмысына қатысты жағдайды зерделеу мынадай қорытынды жасауға мүмкіндік берді:

- инклюзивті білім беруді қолдау кеңселерінің қызметін реттейтін нормативтік құжаттар жоқ;

- бұл кеңселердің бірыңғай атауы жоқ;

- бірыңғай нормативтік талаптардың жоқтығынан инклюзивті білім беруді қолдайтын кеңселер қызметінде бытыраңқылық байқалады;

- білім алушыларға психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету қызметі жұмыстарының тәртібін айқындайтын №6 бұйрыққа инклюзивті білім беруді қолдау кабинеттерінің қызметіне қатысты толықтырулар енгізу талап етілсін.

Сонымен қатар, еліміздегі білім беру ұйымдары психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету кабинеттерінің жұмыс істеуінде табысты шетелдік және отандық тәжірибені пайдалана алады.

Әдістемелік ұсыныстарда [68] авторлар Елисеева И.Г. және Ерсарина А.Қ. инклюзивті тәжірибені жүзеге асыратын жалпы білім беретін мектеп ұсынатын ерекше жағдайлардың бірі психологиялық-педагогикалық қолдау көрсетуге арналған арнайы кабинет екенін атап өту.

Мұндай кабинетте сабаққа арналған жиһазы (оқу үстелдері, орындықтар, тақта және т. б.) бар үлгілік мектеп сыныбының алаңы, сондай-ақ ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылармен жеке және топтық сабақтар өткізуге арналған дамытушы жабдықтары болуы тиіс: жұмсақ орындықтар, кілем жабыны, швед қабырғасы, әткеншектер, ойыншықтар, доптар, дидактикалық және иллюстрациялық материалдар, оқу құралдар, жазбалар және оқулықтар.

Ерекше білім беруді қажет ететін балаларға психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету кабинетінде мыналар қарастырылған:

- сабақтан тыс уақытта кесте бойынша мамандардың жеке, топтық сабақтары: психолог, логопед, арнайы педагог;

- әртүрлі себептермен оқу материалын сабақта игере алмайтын ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылар үшін жеке оқу пәндері бойынша сабақтар.

Қысқартылған немесе жеке бағдарламаларға сәйкес сабақтарды оқытудың арнайы немесе балама әдістері мен әдістерін, арнайы оқулықтар немесе оқу құралдарын және жеке дидактикалық материалды пайдаланатын психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің мамандары жүргізеді.

Білім алушыларға психологиялық-педагогикалық қолдау кабинетіндегі жеке және топтық сабақтар көрсетіледі:

1) мінез-құлық проблемалары бар, соның салдарынан оқушы сабақта отыра алмайды (тіпті жеке ассистенттің қолдауымен), басқа білім алушыларға және мұғалімге кедергі келтіреді. Мамандардың міндеті және мұндай сабақтардың табыстылығының көрсеткіші баланы сыныптағы тәрбие жұмысына қосу, жалпы сыныпта тұрақты түрде оқыту;

2) жеке бағдарлама бойынша оқыту және/немесе оқытудың баламалы және арнайы әдістерін қолдану қажет болған кезде оқуда айқын қиындықтар және бағдарламаны меңгеруде үлкен олқылықтар (артта қалу) болған жағдайда. Білім

алушы негізгі жалпы білім беретін пәндерді (ана тілі, әдеби оқу, математика) арнайы кабинетте жеке немесе топтық сабақтарда оқиды.

Жеке оқу жоспары бойынша оқытуды арнайы оқыту әдістері мен арнайы оқулықтар арқылы арнайы оқытушы жүзеге асырады. Басқа пәндерді (өнер, дене шынықтыру, жаратылыстану) оқушы жалпы сыныпта оқи алады. Зияты зақымдалған мектеп оқушылары үшін қолдау кабинетінде негізгі оқу пәндерін оқыту бүкіл оқу мерзіміне қамтамасыз етілуі мүмкін.

Қазіргі уақытта еліміздің мектептерінде білім алушыларға психологиялық-педагогикалық қолдау көрсетуге арналған кабинеттер жабдықталған. Оларда сыныптар үшін ортақ алаң да, мамандар білім алушылармен жеке сабақтар өткізу үшін жеке кабинеттер де бар. Мысалы, төмендегі суретте Астана қаласындағы №96 мектеп-гимназиясының психологиялық-педагогикалық қолдау кабинетінің жұмыс жасайтын алаңы көрсетілген.





3-сурет. Астана қаласындағы №96 мектеп-гимназиясының психологиялық-педагогикалық қолдау кабинетінің негізгі жұмыс жасайтын алаңы

3 Білім беру ұйымдарында қолжетімді білім беру ортасын қалыптастыру және бағалау жөніндегі әдістемелік ұсынымдар

«Мүмкіндігі шектеулі азаматтарымызға көбірек көңіл бөлу керек. Олар үшін Қазақстан кедергісіз аймаққа айналуға тиіс. Бізде аз емес ондай адамдарға қамқорлық көрсетілуге тиіс – бұл өзіміздің және қоғам алдындағы біздің парызымыз»

*Қасым-Жомарт Тоқаев,
Қазақстан Республикасының
Президенті*

Дүниежүзілік қоғамдастық «Баршаға арналған білім» қағидатын жүзеге асыруға үлкен мән береді. «Баршаға арналған білім» парадигмасының құрамдас бөлігі болып табылатын инклюзивті білім беру – бұл барлық балалардың жалпы білім беретін мектепке баруға және олардың зияткерлік немесе физикалық қабілеттеріне, мәдени, әлеуметтік, этникалық, нәсілдік, діни тегі мүмкіндіктеріне қарамастан құрдастарымен бірге оқуға тең құқықтарын қамтамасыз ететін тәсіл.

13.12.2006 жылы Нью-Йоркте БҰҰ Бас Ассамблеясының 61-ші сессиясының 76-шы пленарлық отырысында 61/106 қарармен қабылданған «Мүгедектердің құқықтары туралы» БҰҰ Конвенциясының 9-бабына сәйкес [69], «қатысушы мемлекеттер мүгедек адамдардың тәуелсіз өмір салтын ұстануға және жан-жақты қатысуға мүмкіндігі болуы үшін өмірдің барлық аспектілерінде тиісті шаралар қабылдайды.

Қолжетімділікке кедергі келтіретін тосқауылдар мен кедергілерді анықтау мен жоюды қамтитын бұл шаралар таралуы керек, атап айтқанда:

- ▶ *мектептерде, тұрғын үйлерде, медициналық мекемелерде және жұмыс орындарын қоса алғанда, ғимараттарда, жолдарда, көлікке және басқа да ішкі және сыртқы объектілерде;*
- ▶ *ақпараттық, коммуникациялық және басқа да қызметтерге, соның ішінде электрондық және шұғыл қызметтерде».*

Осы Конвенцияны Қазақстан Республикасы 2015 жылы [16] ратификациялады және оның заңнамасының бір бөлігі болды. Бұл құжатта мүгедектерді қоғам өміріне толық және тиімді қосу және мүгедектігі бойынша кемсітушілікті жою қажеттілігі туралы айтылған.

Сондай-ақ Конвенция алғаш рет **қолжетімді ортада өмір сүруді** құрудың екі іргелі тәсілін анықтайды.

1. «Әмбебап дизайн» принципі «заттарды, параметрлерді, бағдарламалар мен қызметтерді жобалауды, оларды мүмкіндігінше барлық адамдар үшін пайдалануға жарамды етуді қамтамасыз етеді». Дәл осы жағдайда тіршілік әрекетінің шектеулеріне қарамастан барлық азаматтарға объектілер мен қызметтерге кедергісіз қол жеткізуді қамтамасыз ету қажет болған кезде кедергісіз орта құру туралы айтуға болады.

Жаңа құрылыс объектілеріне (қайта құру, күрделі жөндеу), сондай-ақ жаңа тауарлар мен қызметтерді өндіруге қатысты «әмбебап дизайн» талаптарын толығымен орындауға болады. «Әмбебап дизайн қажет болған жағдайда белгілі бір мүгедектік топтары үшін көмекші құрылғыларды пайдалануға кедергі жасамайтынын» есте ұстаған жөн. Яғни, көмекші құрылғылар мен технологияларды (және ассистенттерді) пайдалану арқылы да «жан-жақтылық» және «кедергісіз» қамтамасыз етілуі мүмкін.

Пиктограммалар жалпы навигациялық жүйенің маңызды элементтері болып табылады және «барлығына арналған әмбебап дизайн» талаптарына жауап береді. Көру қабілеті зақымдалған және көру қабілеті әлсіз адамдарды белгілі бір қызметті алу үшін қолжетімді қозғалыс бағыттары туралы ақпараттандыру үшін қажет. Тактильді пиктограммалар мен көрсеткіштер қолдың сенсорлық қабылдауы арқылы ақпаратты беруге арналған.

Бұл қызмет түрінің символдық көрінісі, бөлменің қызметін немесе не үшін қолданылатындығын көрсетеді. Суреттер қарапайым, интуитивті және оңай ажыратылатын болуы керек. Қолжетімді ортаны ұйымдастыру шараларын жүзеге асыру шеңберінде тактильді пиктограммалар қолданылады.

Брайль жүйесі бойынша ақпараттың қайталануымен тактильді пиктограммаларды қолдану ұсынылады, өйткені бедерлі нүктелік қаріпті оқу дағдыларымен мұндай ақпаратты қабылдау пиктограмманың тактильді белгісін сезінуден гөрі жылдамырақ болады.

Тактильді қолжетімділік пиктограммасы – орынжайларда ақпараттандыруға және бағдарлауға арналған әмбебап және барлығына қол жетімді көрсеткіштер.



Источник: <https://tiflocentre.ru/taktilnye-piktogrammy.php>

2. Мүгедектердің барлық адам құқықтары мен негізгі бостандықтарын басқалармен тең дәрежеде іске асыруын қамтамасыз ету мақсатында қоғам үшін «ақылға қонымды бейімделу» немесе «белгілі бір жағдайда қажет болған кезде қажетті және лайықты модификациялар мен түзетулер енгізу» қағидаты.

Басқаша айтқанда, бұл қажеттілік пен мүмкіндікті өлшеу, қоршаған ортаны ерекше білім беруді қажет ететін адамдардың қажеттіліктеріне бейімдеу тұрғысынан ақылға қонымды, бірақ бір жағынан, оның қажеттіліктерін және екінші жағынан, барлық ұйымдық, техникалық, қаржылық мүмкіндіктеріне қатысты қажеттіліктерді міндетті түрде ескере отырып, «бейімделген» немесе «бейімделетін» тіршілік ортасы.

Дәл осы тәсіл бұрын бекітілген тиісті нормативтерге, объектілер мен қызметтерге қолжетімділікті қамтамасыз ету мәселелерін шешуде ең қолайлы болып табылады.

Мысалы, мүгедек адамдарға арналған арбасын пайдаланушылар үшін ең маңызды «ақылға қонымды бейімделу» түзу кіру аймағын қамтамасыз ету болып табылады. Табалдырықтардың жоқтығына, бойлық және көлденең еңістердің стандарттарға сәйкестігіне, саңылаулардың еніне, арнайы бұрылыс аймақтарының болуына назар аудару қажет.

Осылайша, түзу қозғалыс жолдарында қозғалуға көмектесетін және ықпал ететін барлық нәрсені арбадағы адамдардың қолжетімділігін қамтамасыз ету құралдарына жатқызуға болады (пандустар мен лифттер-эртүрлі модификациядағы көтергіштер, трансформаторлық баспалдақтар және т. б.)



Источник: <https://tiflocentre.ru/taktilnye-piktogrammy.php>

Қазақстанның білім беру саласындағы мемлекеттік саясаты инклюзивті қоғам құруға бағытталған, онда әрбір білім алушыға, олардың әртүрлі ерекше білім беру қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктерін ескере отырып, **білім беру ресурстарына тең қолжетімділік** қамтамасыз етіледі.

Әртүрлілік параметрлері тек физикалық ғана емес, сонымен қатар мәдени, әлеуметтік-экономикалық, мінез-құлық және көші-қон, этникалық, әлеуметтік мәртебе және дарындылық сияқты басқа аспектілерді де қамтиды.

«Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне инклюзивті білім беру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының 2021 жылғы 26 маусымдағы Заңына (бұдан әрі – Заң) [27] сәйкес «ерекше білім беруді қажет ететін тұлғалар» ұғымы оның ішінде тиісті білім деңгейін және қосымша білім алу үшін тұрақты немесе уақытша ерекше жағдайларды қажет ететін тұлғалар да енеді деп кеңейтілді.

Сондай-ақ Заңда «білім алудың ерекше шарттары» түсінігі «білім беру, сондай-ақ арнайы, жеке дамыту және түзету-дамыту бағдарламалары мен оқыту әдістерін, техникалық, тәрбиелік және басқа да құралдарды, өмір сүру ортасын, психологиялық-педагогикалық қамтамасыз етуді қамтитын шарттар» ретінде нақтыланады. Сонымен қатар медициналық, әлеуметтік және басқа да қызметтерсіз адамдардың (балалардың), сондай-ақ мүмкіндігі шектеулі балалардың білім беру бағдарламаларын меңгеруі мүмкін емес».

Сонымен қатар, осы Заңның қабылдануымен билік органдарының, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының және басқа да ұйымдардың қолжетімділік мәселелерін шешудегі міндеттері айтарлықтай кеңейді. Осылайша, ерекше білім алуды қажет ететін балалардың білім алуына ерекше жағдай жасалмағаны үшін білім беру ұйымдары басшыларының жауапкершілігі күшейтілді.

Бұл заңнамалық өзгерістер Қазақстанның әрбір білім алушының жеке ерекшеліктері мен өмірлік жағдайларына қарамастан қажеттіліктері ескерілетін қолжетімді білім беру ортасын қалыптастыруға деген ұмтылысын көрсетеді.



Дереккөз: Қостанай ауданы әкімдігінің "жұмыспен қамту және әлеуметтік бағдарламалар бөлімі" ММ сайтынан
<https://www.gov.kz/memleket/entities/kostanai-kostanai-audany-akimat/press/article/details/12627?lang=ru>

Инклюзивті саясаттың негізгі аспектілері көптеген мемлекеттік бағдарламалық құжаттар мен бастамаларда көрінеді.

Олар сапалы және қолжетімді білім беруді қамтамасыз ететін физикалық кедергісіз қолайлы ортаны, әдістемелік, кадрлық және басқа ресурстарды қоса

алғанда, эргономикалық негізде инклюзивті білім беру ортасын құрудың басым міндетін белгілейді.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2022 жылғы 30 қарашадағы № 963 [70] Қаулысымен бекітілген «**Жайлы мектеп**» білім беру саласындағы ұлттық



жобаны іске асыру шеңберінде білім алушылар мен педагогтер үшін қолайлы және қауіпсіз жағдайлар жасалады.

Дереккөз: «Samruk-Kazyna Construction» АҚ, <https://skcn.kz/ru/news/news/1280>

Осы мақсаттар үшін орта білім беру объектілерін салу кезінде мыналарды қамтамасыз ететін бірыңғай стандарт қолданылады:

- оқу жабдықтары мен жиһаздың толық жиынтығы;
- ұлттық стильді ескере отырып, мектеп кеңістігінің заманауи эстетикалық тартымды көрінісі (ішкі безендіру), бейнебақылау, дыбыстық құлақтандыру, есіктер мен блоктарды бұғаттау жөніндегі функциялар (террористік қауіп туындаған кезде автоматты түрде) арқылы білім алушылар мен педагогтердің қауіпсіздік режимін;
 - уәкілетті органның (Wi-fi, Интернеттің ішкі желілері, сервер) шарттары бойынша Интернет желісіне кемінде 100 Мбит/с жылдамдықпен қол жеткізу;
 - мұғалімдер кабинеттерінде, демалыс орындарында, кітапханаларда және басқа жерлерде орналасқан мұғалімдердің жалпы санының кемінде 30 %-ы мөлшерінде мұғалімдерге арналған жабдықталған жұмыс алаңдары;
 - ерекше білім беруді қажет ететін балалар үшін мектеп кеңістігін бейімдеу.

» «Жайлы мектеп» жобасы аясында салынған білім беру нысандарында барлық үй-жайлар мен жиһаздар ыңғайлы, қауіпсіз және

тиімді оқу процесін ұйымдастыру үшін оқушылар мен мұғалімдердің білім беру қажеттіліктерін қанағаттандыратын эргономикалық талаптарға сәйкес ұйымдастырылған және сапалы жасалған өніммен жабдықталған.



Тәрбиелік іс-шараларды өткізу үшін түрлендіру мүмкіндігі бар әмбебап акт залы, сонымен қатар әр қабатта кітап қоймасы мен оқу залы бар кітапхана, медиатека, электронды кітапхана, оқу және демалыс үшін коворкинг аймағы бар.



Оқушылардың еңбекке баулуын ұйымдастыру үшін және шығармашылық әлеуетін дамыту үшін әмбебап шеберханалар мен ательелер, бастапқы кәсіптік білім беру кабинеттері (тігінші, аспазшы, IT, ағаш ұстасы және т.б.) тиісті жабдықтармен қамтамасыз етілген.



Мектептер "мектепке дейінгі, орта білім беру ұйымдарын, сондай-ақ арнаулы білім беру ұйымдарын жабдықтармен және жиһазбен жарақтандыру нормаларын бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2016 жылғы 22 қаңтардағы № 70 бұйрығына сәйкес заманауи жиһаздармен және жабдықтармен қамтамасыз етіледі [71]. Әрбір оқу кабинеті үшін техникалық оқыту құралдарының ең аз жиынтығы (микрофон-телефон гарнитурасы және web-камерасы, интерактивті панелі бар жиынтықта интернетке қолжетімділігі бар дербес компьютер) анықталады.



Мектептерде «әмбебап дизайн» және «жүйелі бейімдеу» қағидатын ескере отырып, ерекше білім беруді қажет ететін балаларды оқыту үшін арнайы жағдайлар жасалады. «Жүйелі бейімдеу» термині 2014 жылғы 29 желтоқсандағы 3.06-101-2012 «Қозғалу мүмкіндігі шектеулі адамдар үшін қолжетімділікті ескере отырып, ғимараттар мен құрылыстарды жобалау» Ережелер кодексінде (ҚР СП) қамтылған. «Әмбебап дизайн» термині 2015 жылғы 1 шілдеден бастап күшіне енген Құрылыс нормаларында қамтылған - (ҚР СН) 06.03.2011 «Ғимараттар мен құрылыстардың қозғалу мүмкіндігі шектеулі адамдар үшін қолжетімділігі» [72, 73].

Осылайша, соңғы жылдары Қазақстан Республикасында ерекше қажеттіліктері бар тұлғаларға қатысты әлеуметтік саясатта елеулі өзгерістер болды. Ерекше білім беруді қажет ететін балалардың білім алуына қол жеткізуді қамтамасыз ету үшін түрлі шаралар қабылдануда. Бұл шаралар мүмкіндігі шектеулі балаларға басқа балалармен тең дәрежеде сапалы білім алуға мүмкіндік беретін инклюзивті білім беру ортасын құруға бағытталған.

Білім беру ұйымдарында **қолжетімді оқу ортасын құруды** реттеу үшін нормативтік құқықтық база құрылды. Сонымен қатар, инклюзивтілік заманауи білім берудің барлық жүйесіндегі өзгерістердің бағытына айналуы керек. Нәтижесінде әр мектептің білім беру ортасын инклюзияға сәйкестендіріп және **бүкіл мектеп қауымдастығының** қатысуы қағидаттары негізінде жобалау қажет.

Инклюзивтіліктің табиғатын түсіну үшін ЮНЕСКО-ның «Инклюзивті білім беру – бұл білім алушылардың әртүрлілігіне оң көзқарас пен жеке айырмашылықтарды проблема ретінде емес, оқу процесін байыту мүмкіндіктері ретінде қабылдаудан тұратын динамикалық дамып келе жатқан тәсіл» деген тұжырымы маңызды».

Білім берудегі инклюзивті үдерістің қазіргі даму кезеңі көп жағдайда инклюзивті ортаның жетілмегендігіне байланысты. Ұлттық білім беру деректер базасына (ҰБДҚ) сәйкес, қазіргі уақытта ерекше білім беруді қажет ететін балалардың 50%-ға жуығы инклюзивті білім берумен қамтылған. Бүгінгі таңда мектептердің 20%-ға жуығы денсаулығының нашарлауына байланысты ерекше білім беруді қажет ететін балалардың білім алуына әлі де дайын емес.



Қазақстан Республикасының 2021 жылғы 26 маусымындағы «Инклюзивті білім беру мәселелері жөніндегі» заңына сәйкес кез келген мектеп аумақтық қағидат негізінде кез келген баланы инклюзивті оқыту шарттарына қабылдауға дайын болуға міндетті болса да, білім алушы мектепке қабылданған кезде инклюзивті процестің және формальды инклюзия құбылысының имитациялық сипаты орын алуы қажет, бірақ инклюзивті білім беру үшін арнайы жағдайлар оның білімін жасамайды.

Сонымен бірге заманауи мектеп тұлғаның әлеуметтік-құқықтық қорғалуын қамтамасыз ететін, өзреттелімге қабілетті, жеке тұлғаның белсенді дамуын қамтамасыз ететін маңызды әлеуметтік институттардың бірі болып табылады.

Мұнда ең маңыздысы келесі жағдай болып көрінеді: **мектептің өзгеруге дайындығы, сыртқы емес, ішкі резервтік мүмкіндіктерді** іздеуге дайын, олар белгілі бір жағдайларда өзекті бола отырып, қойылған мақсаттарға жетуді қамтамасыз ете алады.

Әр баланың білім беру процесіне қосылуына тиімді жағдай жасау үшін мектептің сапалық өзгерістері инклюзивті білім беру ортасын құрылымдауды, бағалауды және бірлесіп жобалауды талап етеді.

Қолжетімді білім және инклюзивтілік: үздік тәжірибелер

Статистикаға сәйкес, әлем халқының шамамен 26% туғанынан мүмкіндігі шектеулі болады, сондықтан білімге қолжетімділікті қамтамасыз ету өте маңызды. Инклюзивті білім адамның ерте жастан ересек жасқа дейінгі дамуы үшін өте маңызды. Бұл білім алушыларға кәсіби қызметте немесе мансапта болсын, олардың болашағын анықтайтын қатаң және икемді дағдыларды игеруге көмектеседі. Инклюзивті білім беру олардың қоғамға интеграциялануына ықпал етеді және өздерінің қоғамда орынын тауып, оны жақсартуға, үлес қосуларына мүмкіндік береді.



Әр адамның өзіндік тәжірибесі бар және оқу процесінде қиындықтарға кезігеді. Сондықтан мұғалімдерге барлық балалардың дамуына ықпал ететін **қолжетімді білім беру ортасын құру** маңызды. Білім берудегі қолжетімділік пен инклюзивтілікті қамтамасыз ету міндетті ғана емес, сонымен қатар әрбір адамның дамуы мен табысқа жетуі үшін тең мүмкіндіктері бар әділ және прогрессивті қоғам құрудың негізі болып табылады.

Қолжетімді білім беру – бұл оқушылардың мүмкіндіктерінің әртүрлі болғанына қарамастан, білімді игерулеріне тең қолжетімділік пен мүмкіндік беретін білім. Мұндай білім беруде оқушылар арасында ешқандай теріс түсінік болмайды және әр оқушының оқу материалын оңай меңгеріп, тез түсінуін қамтамасыз етеді.

Бұл әдістемелік ұсыныстар білім беру ұйымдарының басшылығы мен педагогикалық ұжымына инклюзивті білім беру ортасын құру бойынша мектеп жобасын қалыптастыруға және оның негізгі компоненттерін бағалау және жобалау бойынша жүйелі жұмыс жүргізуге көмектеседі. Берілген ұсынымдар пайдалы болады деген ниеттеміз. Педагогикалық коллективтер арасында пікірталастар туғызып, инклюзия саясатын ұстанатын мектептің білім беру ортасын жобалауда қолданылады деген ойдамыз.

Білім берудегі қолжетімділіктің негізгі элементтері

Білім берудегі қолжетімділікті қамтамасыз ету үшін бірнеше негізгі элементтер бар, олардың кейбіреулері:

- Барлық білім алушыларға және мүмкіндігі шектеулі білім алушыларға да қолжетімді оқу материалдарын әртүрлі форматта ұсынып, оның ішінде сандық, аудио, Брайль қарпіндегі материалдар да қамтылады. Оқу

материалы да оқуға және түсінуге оңай болуы үшін түсінікті нұсқаулармен бірге берілуі керек.

- Оқу материалдары экран арқылы оқу бағдарламалары, сөйлеуді тану бағдарламалық құралы және мәтінді сөйлеуге айналдыратын бағдарламалық құрал сияқты көмекші технологияларды қолдауы керек, осылайша көру, есту, тірек-қимыл аппараты бұзылыстары бар арнайы білім беруді қажет ететін білім алушылар оларға оңай қол жеткізе алады.

- Білім беру ұйымдары әр білім алушының, оның ішінде жүріп-тұру мүмкіндігі шектеулі білім алушылардың қажеттіліктерін ескере отырып жобалануы тиіс. Бұған мүгедектер арбасына арналған пандустарды, ыңғайлы кіру мен шығу есіктерін және қолжетімді дәретханаларды жасау арқылы қол жеткізуге болады.

- Білім беру ұйымдарына аудармашылар білім алушыларға емтихандарға толық қатысуға көмектесу үшін емтихандарға конспекттер жазуға ұзартылған уақыт берілуі керек.

- Қоғамдық өмірдің барлық салаларында, соның ішінде білім беру саласында ерекше білім беруді қажет ететін тұлғаларға қатысты кемсітушілік жоқ. Осылайша, білім беру ұйымдары білім беру мүмкіндіктеріне тең қолжетімділікті қамтамасыз ету үшін ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларға қолайлы жағдай жасауы қажет.

Қолжетімді білім берудің үздік тәжірибелері

1. Қолжетімді оқу материалдарын әзірлеу бойынша кеңестер

Қолжетімді оқу материалдарын әзірлеу кезінде ескеру қажет кейбір кеңестер мыналарды қамтиды:

- Оқушылар ұғымдарды оңай түсінуі үшін анық және түсінікті тілді қолданыңыз.

- Көру немесе есту қабілеті зақымдалған білім алушылар да материалдарға оңай қол жеткізе алуы үшін аудио, субтитр және Брайль қаріпі секілді тәсілдерді қолданатын балама форматтарды ұсынғаныңыз жөн.

- Оқу ресурстары мен материалдардың экран арқылы оқуға болатын оқу құралдары сияқты көмекші технологиялармен үйлесімді екеніне көз жеткізіңіз.

2. Инклюзивті оқыту стратегиясын жүзеге асыру

Барлық білім алушылардың сапалы білімге қол жеткізуін қамтамасыз ету әділ қоғам құру үшін өте маңызды. Сол себепті де инклюзивті білім берудің стратегиясын жүзеге асыру өте маңызды:

- Оқытуға арналған әмбебап дизайнды (UDL) пайдаланып оқу материалдарын, веб-сайттарыңызды және ресурстарыңызды жасаңыз, себебі ол оқушыларға оқу материалдарына қол жеткізу және олармен әрекеттесу үшін көптеген опцияларды ұсынады. UDL жұмыс істейтін үш принципке көптеген бейнелеу құралдары, әрекет пен мазмұндаудың бірнеше құралдары және өзара әрекеттесудің бірнеше құралдары қамтиды.

- Оқыту әдістері мен материалдарын бейімдеу арқылы әртүрлі қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін сараланған нұсқауларды қосуды ұмытпаңыз. Бұл тәсіл білім алушыларға әртүрлі деңгейдегі және қиындықтағы тапсырмаларды орындауға көмектеседі, іс-әрекетте немесе тапсырмада таңдауды ұсынады және оны қажет ететін оқушыларға қосымша қолдау көрсетеді.

- Білім алушылардан жұпта немесе шағын топтарда бірлесіп жұмыс істеуді талап ететін әрекеттерді жасау, оларды өз тәжірибелері мен көзқарастарымен бөлісуге ынталандыру, сондай-ақ бір-бірінен үйренуге мүмкіндіктер ұсына отырып, сыныптағы әрекеттер арқылы біліміңізді бірлескен және инклюзивті етіңіз.

3. Технология және қолжетімділік

Міне, оқу материалдарының технологиялылығы мен қолжетімділігін қамтамасыз ету бойынша кейбір кеңестер:

- Әрбір білім алушының қажеттіліктерін ескеру маңызды; сондықтан оқыту кезінде көмекші технологияларды қосу көру қабілеті бұзылған оқушылардың жұмысын жеңілдетеді.

- Білім беру платформалары мен веб-сайтыңызды қолжетімді ету үшін жақсарту аймақтарын табу үшін веб-сайттың қолжетімділігін тексеру арқылы қолжетімді етуді ұмытпаңыз.

- Сонымен қатар, білім алушылар ресурстарға оңай қол жеткізе алуы үшін суреттерді, бейнелерді және құжаттарды қоса алғанда, барлық цифрлық мазмұнның қолжетімді болуын қамтамасыз етіңіз.

4. Инклюзивті ортаны құру

Инклюзивті білім беру ортасын құру үшін келесі факторларды ескеру қажет:

- Білім алушылар арасындағы әртүрлі мәдениеттер мен көзқарастарды ынталандыру арқылы білім беру ортасындағы әртүрлілік пен инклюзивтілікке ықпал ету. Білім алушылар өздерін жақсы қарсы алатындай және сыйластық атмосферасы бар ортаны құрыңыз және дамытыңыз. Білім алушыларға әсерін барынша азайту үшін тиісті біліммен барлық қиғаштықтар мен стереотиптерді шешіңіз.

- Ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларға өздерін жайлы сезіну үшін жеке білім алушылардың қажеттіліктерін анықтау және қанағаттандыру, оларға ақылға қонымдысын ұсына отырып, қолдау мен орналастыруды қамтамасыз етуді ұмытпаңыз орналастыру және модификациялау, сондай-ақ әрбір білім алушының қажеттіліктерін жеткілікті түрде қанағаттандыру үшін мамандармен және көмекші персоналмен бірлесіп жұмыс істеу.

- Білім алушылар арасындағы ынтымақтастық пен серіктестікті ұсынатын ортаны құрыңыз. Сондай-ақ білім алушыларға көмекке ата-аналарды немесе олардың заңды өкілдерін тартуға болады. Сіз білім алушыларды қарым-қатынас пен қатысуға ашық болуға, сондай-ақ жақсарту бойынша кері байланыс пен ұсыныстарды еш ойланбастан алуға шақыра аласыз. Топ мүшелерімен бірлесіп жұмыс істеу арқылы оларға жетекшілік етуге және жобаларды аяқтауға көмектесіңіз.

- Сонымен қатар, қолжетімділік шараларының тиімділігін бағалау, білім алушылардың, ата-аналардың және тәрбиешілердің жақсартулар туралы пікірлерін жинау, білім алушылар мен ата-аналар ұсынған идеялар негізінде түзетулер мен жақсартулар енгізу арқылы үздіксіз бағалау және жақсарту ортасын жасаңыз.

Білім алушыларға олардың мүмкіндіктеріне қарамастан тең мүмкіндіктер мен оқу тәжірибесін ұсыну үшін білім беруді қолжетімді ету маңызды.

Осы кеңестерді орындау ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылар үшін инклюзивті ортаны құруға көмектеседі және олардың өздерін жайлы сезінуіне мүмкіндік береді.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, **қолжетімді білім беру ортасы дегеніміз не?**

Пікірі бойынша [Michael Halpin](#). білімге қол жетімділік дегеніміз - барлық білім алушыларға олардың физикалық, сенсорлық, танымдық немесе басқа ерекшеліктеріне қарамастан тең мүмкіндіктер мен мүмкіндіктер беру. Бұл ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылардың бірдей ақпаратты тиімді алуына, бірдей өзара әрекеттесулерге қатысуына және ерекше білім беруді қажет

етпейтін құрдастарымен бірдей қызметтерді пайдалануына кепілдік береді. Мақсат - әрбір білім алушы табысқа жете алатын және өз әлеуетін толық іске асыра алатын инклюзивті оқыту ортасын құру.

Michael Halpin – өз ісіне шынайы берілген, цифрлық әлемді инклюзивті және қолжетімді етуге аянбай еңбек етуші маман. Recite маркетинг бөлімінің басшысы ретінде ол мүгедектерге цифрлық мазмұнға кедергісіз қол жеткізуге мүмкіндік беретін бастамаларды қалыптастыруға және жүргізуге көмектесу үшін 5 жылдан астам қолжетімділік тәжірибесін ұсынады. Майклдың қолжетімділікке қатысты түсінігі өте терең. Оның өзі оқуды және сөйлеуді өңдеуге әсер ететін ауру, дислексия проблемасымен күресті. Бұл жеке тәжірибе оның қолжетімділікке деген ұмтылысының қозғаушы күші болды. Дәл осы жанашырлық пен түсіністік оның цифрлық ландшафтты мүмкіндігі шектеулі тұлғалар үшін қолайлырақ және жайлы етуге деген жігерін арттырады.

Дереккөз: <https://reciteme.com/authors/michael-halpin/>

Бірнеше ондаған жылдар бұрын қолжетімділік әдетте сыныптар, зертханалар, кітапханалар және басқа да қоғамдық орындар сияқты физикалық нысандарға қатысты болып келді. Қамтамасыз ету қолжетімділікті жеңілдету үшін жасалады, мысалы үшін, пандустар, лифттер, мүмкіндігі шектеулі тұлғаларға арналған тұрақтар және т.б. Бірақ қазір цифрлық әлем мектептердегі оқытудың маңызды бөлігіне айналғандықтан, ол мектептердегі қолжетімділікті қарастырудың күрделі әдісін ұсынады. Адамдарға веб-сайттар мен интернет-ресурстарға қол жеткізуге көмектесетін қол жетімділік құралдарына деген қажеттілік артып келеді.



Қандай оқушылар қолжетімділік стандарттарын қажет етеді?

<https://reciteme.com/news/accessibility-in-education/>

► Қолжетімділік стандарттары білім алушылардың кең ауқымы үшін, соның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін және қажет етпейтін білім алушылар үшін де талап етіледі. Қолжетімділік стандарттарының негізгі мақсаты ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларға тең қолжетімділік пен мүмкіндіктерді қамтамасыз ету болса да, олар басқа білім алушыларға да пайдалы және барлығы үшін инклюзивті және тиімді оқу орталарын жасауға көмектеседі.

▶ Жоғарыда айтылғандай, қолжетімділік ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылар үшін өте маңызды; бұл бұзылыстар әдетте мінез-құлық, сенсорлық, физикалық және интеллектуалдық бұзылыстар ретінде жіктеледі. Кейбір жиі кездесетін жағдайларға көру/есту қабілетінің бұзылыстары, аутизм, дислексия, диспраксия, қозғалыс бұзылыстары және т.б. жатады.

▶ Қолжетімділіктің мұндай стандарттары уақытша мүмкіндіктерінің шектеулі екенін сезінетін білім алушыларға да қажет. Бұл секілді жағдайлар қозғалысқа әсер ететін сүйек сынуларында, созылмалы ауруларда және тағы басқа. Бұл тек уақытша жағдайлар болғанымен де, осы бұзылыстардан зардап шегетін білім алушылардың осы қиын кезеңдерде оқуды жалғастыруы үшін қажетті ресурстарға қол жеткізуі маңызды.

▶ Сонымен қатар қолжетімділік мүмкіндігі шектеулі емес адамдарға да әсер етеді. Бұл әртүрлі жолдармен, әртүрлі мәселелермен көрінуі мүмкін. Ең жиі кездесетін жағдайлардың бірі – білім алушылардың оқылатын тілі ана тілі емес екендігі.

▶ Бұл контекст пен ақпаратты оқушының оңай жоғалтуы немесе дұрыс түсінбеуі мүмкін дегенді білдіреді. Басқа жағдайларға білім алушының ұзақ уақыт бойы елден тыс сапарға шығу қажеттілігі немесе тұрғылықты жері мен оқу орнына бара алмауы жатуы мүмкін.



Бұл мәселені қашықтықтан оқыту арқылы шешуге болады. Бірақ бұл толық онлайн оқыту болады, сол себепті веб-сайтқа сенімді қолжетімділік қажет.

Не себепті веб-қолжетімділік маңызды?

Қолжетімді веб-тәжірибелер педагогтерге де, білім алушыларға да маңызды. Веб-қолжетімділік дұрыс жүзеге асырылған кезде, артықшылықтар айтарлықтай ауқымды болуы мүмкін. Міне, екі аудитория үшін де кейбір артықшылықтарды ұсынамыз.

Білім алушыларға берілетін артықшылықтар

- **Ақпаратқа тең қолжетімділік:** интернеттің қолжетімділігі ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылардың онлайн контент пен ресурстарға қолжеткізе алатынын және олармен өзара әрекеттесе алатынын қамтамасыз етеді. Бұл оларға онлайн оқытуға толық қатысуға, білім беру материалдарына қол жеткізуге және құрдастарымен және тәрбиешілерімен өзара араласуына мүмкіндік береді.

- **Инклюзивті оқыту ортасы.** Желідегі контентті қолжетімді ету арқылы Интернет қолжетімділігі мүмкіндіктеріне қарамастан барлық оқушылар қатыса алатын, бірлесіп жұмыс істей алатын және бірге оқи алатын инклюзивті оқыту ортасына ықпал етеді.

- **Икемділік және жекелендіру.** Мәтінді сөйлеуге айналдыратын құралдар, экранның оқу құралдары және суреттерге арналған балама мәтін сияқты қолжетімділік мүмкіндіктері білім алушыларға оқу процесін олардың жеке қажеттіліктері мен қалауларына сәйкес реттеуге икемділік береді.

- **Жетілдірілген өзара араласу:** қолжетімді веб-дизайн мен мазмұн барлығына, соның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларға қолжетімді анық бағдарды, түсінуге оңай мазмұнды және интерактивті мүмкіндіктерді қамтамасыз ету арқылы оқушының белсенділігін арттырады.

- **Оқу үлгерімінің жақсаруы:** қолжетімді онлайн-ресурстар мен құралдарға қолжеткізе алатын білім алушылар оқу материалдарына тиімдірек қолжеткізу және олармен өзара іс-қимыл жасау мүмкіндігінің арқасында академиялық үлгерімді арттыра алады.

- **Цифрлық сауаттылық дағдыларын дамыту.** Қолда бар технологиялар мен құралдарды пайдалана отырып, білім алушылар онлайн ортада бағдарлау және көмекші технологияларды пайдалану сияқты қажетті цифрлық сауаттылық дағдыларын дамытады.

- **Инклюзивтілікті дамытуға жәрдемдесу:** Веб-сайттың қолжетімділігі туралы бастамалар білім алушылардың ерекше білім беруді қажет ететін тұлғалардың әртүрлі қажеттіліктері туралы хабардар болуын арттырады және эмпатия мен түсіністікке ықпал етеді. Бұл білім беру қоғамдастығында инклюзивтілік пен сыйластық мәдениетіне ықпал етеді.

- **Болашақта берілетін мүмкіндіктерге дайындық.** Ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылар онлайн ресурстарға қолжеткізе алатындықтан және цифрлық сауаттылық дағдыларын дамытатындықтан, олар цифрлық әлемде болашақ білім беру және жұмысқа орналасу мүмкіндіктеріне жақсырақ дайын.

Педагогтерге берілетін артықшылықтар

- **Кеңейтілген қамту және әсер ету.** Кеңейтілген қамту және әсер ету. Интернеттің қолжетімділігі педагогтерге оқушылардың кеңірек аудиториясын, соның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларды қамтуға мүмкіндік береді, бұл әр тұлғаға білім беру материалдары мен ресурстарына бірдей қолжетімділікті қамтамасыз етеді. Бұл мұғалімдерге барлық білім алушылардың оқу тәжірибесі мен нәтижелеріне оң әсер етуіне мүмкіндік береді.

▪ **Инклюзивті оқыту тәжірибесі.** Оқыту тәжірибесіне веб-сайттардың қолжетімділік принциптері мен функцияларын қоса алғанда, тәрбиешілер оқытудың әртүрлі қажеттіліктері мен қалауларына сәйкес келетін инклюзивті оқыту ортасын құра алады. Бұл білім берудегі теңдікке, әртүрлілікке және инклюзияға ықпал етеді, сонымен қатар білім алушылар арасында тиесілілік сезімін қалыптастыруға ықпал етеді.

▪ **Кәсіби өсу және даму.** Веб-қолжетімділік принциптері мен тәжірибелері бойынша білімі мен дағдылары бар педагогтер өздерінің кәсіби өсуі мен дамуын жеделдете алады. Қолжетімділік стандарттарынан хабардар бола отырып және оқыту стратегияларына қолжетімді дизайн принциптерін қатыстыра отырып, педагогтер өздерінің оқыту әдістерін жетілдіре алады. Сондай-ақ білім алушылардың әртүрлі қажеттіліктеріне бейімделе алады және кәсіби құзыреттілігін арттыра алады.

▪ **Заңды және нормативтік талаптарды сақтау.** Интернеттің қолжетімділігі мектептер мен педагогтердің қолжетімділікке қатысты заңнамалық және нормативтік талаптарды сақтауын қамтамасыз етеді (Веб-мазмұнның қолжетімділікке қатысты нұсқаулығы). Қолжетімділік стандарттары мен нұсқауларын орындау арқылы олар заңды тәуекелдерді азайтып, оқу материалдары мен ресурстарының барлық оқушылар үшін қолжетімді болуын қамтамасыз ете алады.

▪ **Инклюзивтілік пен сыйластық мәдениетін қалыптастыру.** Білім беруде интернеттің қолжетімділігіне басымдық бере отырып, педагогтер білім алушылар мен қызметкерлер арасында инклюзивтілік, құрмет пен түсіністік мәдениетін қалыптастыруға ықпал етеді. Бұл әрбір адам өзін құнды, құрметті сезінетін және табысқа жету мүмкіндігіне ие болатын позитивті және қолдау көрсететін оқу ортасын жасайды.

Инклюзивті және қолжетімді дизайнды түсіну

Білім берудегі инклюзивті және қолжетімді дизайн барлық оқушылардың, соның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылардың әртүрлі қажеттіліктерін қанағаттандыратын оқу ортасын мақсатты түрде құруды

қамтиды. Ол жай ғана қолжетімділік ережелерін сақтаумен шектелмейді және әрбір оқушыға білім беру үдерісіне қатысуы мен табысқа жетуі үшін тең мүмкіндіктер беруге бағытталған.

Инклюзивті және қолжетімді дизайн принциптері бірде-бір ерекше білім беруді қажет ететін білім алушының назардан тыс қалмауын қамтамасыз ете отырып, кедергілерді жоюға және инклюзивтілікке жәрдемдесуге бағытталған. Осы принциптерді қабылдай отырып, жоғары мектептер әртүрлілікті қамтитын және білім алушылардың әлеуетін толық ашуға мүмкіндік беретін орта жасай алады.

Инклюзивті оқыту ортасын құрудың артықшылықтары маңызды және ерекше білім беруді қажет ететін балалар ғана емес, бұл ортада барлығы қамтылады. Біздің оқу кеңістігін инклюзивті етіп жобалауымыз, барлық оқушылар үшін пайдалы. Шешім қабылдаушылар ескеруі тиіс кейбір негізгі артықшылықтар:

1. **Жетілдірілген оқу тәжірибесі:** инклюзивті орта балалардың белсенді және қызықты оқуына ықпал етеді. Сыныпта отырудың икемді нұсқаларын ұсыну немесе көмекші технологияны пайдалану сияқты әртүрлі оқу мәнерлері мен қажеттіліктерін қанағаттандыру арқылы білім алушылар оқуға жақсы көңіл бөліп, сынып іс-шараларына сенімді түрде қатыса алады.

2. **Барлығы академиялық жетістікке жете алады.** Оқытудағы кедергілер барынша азайтылған кезде, ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылар оқу іс-әрекетіне толық қатысып, оқу жетістіктеріне қол жеткізе алады. Инклюзивті және қолжетімді дизайн әрбір білім алушыға өзінің бірегей пікірлері мен таланттарын дамытуға және бөлісуге мүмкіндік беретін тең жағдай жасайды.

3. **Әлеуметтік интеграция және ынтымақтастық.** Инклюзивті оқыту ортасы білім алушылар арасындағы әлеуметтік интеграция мен ынтымақтастыққа ықпал етеді. Физикалық және әлеуметтік кедергілерді жою арқылы ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылар өз құрдастарымен белсенді қарым-қатынас жасай алады, берік байланыстар қалыптастырады және инклюзивті мектеп қауымдастығына үлес қоса алады.

4. **Позитивті оқу ортасы:** инклюзивті дизайн барлық білім алушылар үшін жағымды және қонақжай атмосфера қалыптастырады. Оқушылар өздерін бағалайтынын және қолдайтынын сезгенде, олар оқуға оң көзқараспен қарайды және мектеп қауымдастығына бір мүше екендігі сезімін дамытады. Бұл кеңістікті құру деп аталады (яғни білім алушылар үшін өзінің қоғамда орны бар екенін қалыптастыру).

5. **Шынайы өмірге дайындық:** Инклюзивті білім беру ортасы білім алушылардың білім алудан тыс бет түзеуге болатын әртүрлі және инклюзивті қоғамды көрсетеді. Инклюзивтілікті өз тәжірибелерінен сезіне отырып, білім

алушылар эмпатияны, сыйластықты және әртүрлілікті түсінуді дамытады, оларды болашақ жұмыс орындары мен қауымдастықтарына оң үлес қосуға дайындайды.

Инклюзивті және қол жетімді дизайн принциптерін қабылдау білім беру ұйымдарына әр оқушының қабілетіне қарамастан оның қажеттіліктеріне басымдық беретін оқу ортасын құруға еркіндік береді.

Инклюзивті оқу ортасының физикалық аспектілері

Білім беру саласында шынымен инклюзивті оқу ортасын құру үшін сынып дизайнының физикалық аспектілеріне және дұрыс жиһазды таңдауға мұқият назар аудару қажет. Жиһаздың эргономикалық және қолжетімді нұсқаларын қарастыра отырып, мектептер оқушылардың әртүрлі қажеттіліктеріне сәйкес келетін жайлы және қолайлы ортаны қамтамасыз ете алады.

Сыныптардағы эргономикалық және қолжетімді жиһаздың маңызы

Мектептің эргономикалық және қол жетімді сынып жиһазы инклюзивті оқу ортасын құруда маңызды рөл атқарады. Бұл түсініктер ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылардың оқу материалдары мен сабақтарына физикалық қол жеткізе алуын және қатысуын қамтамасыз етеді. Эргономикалық жиһаз денеге дұрыс қолдау көрсету, физикалық ыңғайсыздық пен шаршау қаупін азайту үшін арнайы жасалған. Қолжетімді жиһаз, керісінше, қимыл-қозғалысы шектеулі білім алушылар үшін кедергілерді жояды және білім беру ресурстарына теңдей қол жеткізуді қамтамасыз етеді.

Мүгедектер арбасына арналған сынып жиһазы

Инклюзивті дизайнның маңызды аспектілерінің бірі - мүгедектер арбасына арналған сынып жиһазын қамтамасыз ету. Бұл жиһаздарға қатысты қабылданған шешімдер мүгедектер арбасын пайдаланатын білім алушыларға қолайлы, бұл оларға сыныптағы іс-шараларға ыңғайлы қатысуға мүмкіндік береді. Мүгедектер арбасына арналған жиһаздың мысалдарына мүгедектер арбасының биіктігіне байланысты оңай түсірілетін немесе көтерілетін үстелдер мен биіктігі реттелетін үстелдер жатады. Сонымен қатар, мүгедектер арбасына арналған орындық опциялары білім алушыларға орындықтарға оңай кіріп-шығуға мүмкіндік береді, бұл сыныптағы еркін қозғалысқа ықпал етеді.

Әртүрлі қажеттіліктері бар білім алушыларға арналған бейімделген оқу кеңістігі шешімдері

Инклюзивті оқыту ортасы әртүрлі қажеттіліктері бар білім алушылардың қажеттіліктерін қанағаттандыратын бейімделген оқыту шешімдерін де қамтуы керек. Кейбір білім алушыларға дене мүсінін немесе сенсорлық өңдеу мәселелерін шешу үшін арнайы орын қажет болуы мүмкін. Реттелетін орындық жастықтары, арқалық тіректер немесе тұрақтылық тіректері сияқты жиһаз опциялары бірегей талаптары бар білім алушылар үшін қажетті қолдау мен оңтайлы жайлылықты қамтамасыз ете алады.

Икемді оқу орындарына арналған әмбебап және модульдік сынып жиһазы

Сынып дизайнындағы икемділік оқыту мен оқудың әртүрлі стильдерін үйлестірудің кілті болып табылады. Әмбебап және модульдік сынып жиһазы оқу кеңістігін оңай қайта конфигурациялауға мүмкіндік береді, бұл мұғалімдерге әртүрлі әрекеттер мен топ өлшемдеріне бейімделуге мүмкіндік береді. Бұл икемділік барлық білім алушыларға, соның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін балаларға пайдалы, өйткені ол бірлесіп жұмыс істеуге, интерактивті пікірталастарға және жеке оқытуға мүмкіндік береді. Мұндай жиһаздың мысалдарына жылжымалы үстелдер, жеңіл орындықтар және әртүрлі оқу қажеттіліктеріне сәйкес қайта реттеуге болатын модульдік шкафтар жатады.

Жиһаз нұсқаларын таңдағанда, қолжетімділік бойынша мамандармен кеңесу, шешім қабылдау процесіне ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларды тарту және сынып дизайнының негізгі аспектісі ретінде инклюзивтілікке басымдық беру өте маңызды.

Қолжетімді оқу ортасына арналған технологиялық шешімдер

Бүгінгі цифрлық дәуірде технологияларды білім беру ұйымдарына біріктіру қолжетімділік пен инклюзивтілікті айтарлықтай арттыра алады. Мысалы, қолжетімділікті арттыру үшін «ақылды жиһаз» шешімдерін біріктіру. Ақылды жиһаз шешімдері сыныптағы қолжетімділік пен инклюзивтілікті арттыру үшін технологияны пайдаланады. Бұл шешімдерге сенсорлармен немесе смарт құрылғылармен басқарылатын, реттелетін парталар мен үстелдер кіруі мүмкін, бұл білім алушыларға жұмыс кеңістігін қажеттіліктеріне сәйкес оңай реттеуге мүмкіндік береді. Ассистивті технология құралдарымен интеграция ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларға оқу материалдарымен тиімдірек әрекеттесуге мүмкіндік беру арқылы қолжетімділікті одан әрі арттыра алады.

Сыныптарға арналған интерактивті жиһаз және оның ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларды қызықтыру үшін артықшылықтары

Интерактивті сынып жиһазы оқушылардың қызығушылығын және белсенді қатысуын ынталандырады. Технологиялық жетістіктер интерактивті дисплейлердің, сенсорлық беттер немесе кеңейтілген шындық мүмкіндіктері бар жиһаздың дамуына әкелді. Мұндай жиһаз ынтымақтастыққа, шығармашылыққа және интерактивті оқытуға ықпал етеді, кез келген қабілеті бар білім алушыларға, соның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін тұлғаларға пайдалы.

Ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларға көмекші технологиялардың құралдары мен ресурстарын ұсыну.

Көмекші технологиялардың құралдары мен ресурстары ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылар үшін өте маңызды, өйткені олар кедергілерді және оқуды жеңілдетуге көмектеседі. Білім беру ұйымдарына экранды оқу құралдары, сөйлеуді мәтінге айналдыратын бағдарламалық құралдары, субтитр құралдары немесе балама енгізу құрылғылары сияқты көмекші технологиялардың кең ауқымына қол жеткізуге кеңес беріледі. Бұл құралдар көру, есту немесе тірек-қимыл аппараты бұзылыстары бар білім алушыларға білім беру мазмұнына тиімдірек қол жеткізуге және олармен өзара қарым-қатынас жасап, араласуға мүмкіндік береді.

Персоналды оқыту және қолжетімділік шаралары мен қолдауды енгізу

Оқытушылардың, әкімшілер мен мектеп қызметкерлерінің қолжетімділік шаралары бойынша жақсы оқытылуын қамтамасыз ету инклюзивті оқыту ортасын табысты енгізу үшін маңызды. Қолжетімділік нұсқаулықтары, көмекші технологияларды пайдалану және инклюзивті оқыту тәжірибесі туралы хабардар болуды арттыру үшін оқыту бағдарламалары мен семинарларды қамтамасыз ету керек. Жүзеге асыру барысында туындауы мүмкін кез келген мәселелерді шешу үшін және қолжетімділік шараларының тұрақтылығын қамтамасыз ету үшін тұрақты қолдау мен ресурстар қолжетімді болуы керек.

Мектептердегі қолжетімділік пен басқа да басымдықтарды теңестіру

Білім беру ұйымдары көбінесе ағымдағы жөндеу, инфрақұрылымды жаңарту және бюджеттік шектеулер сияқты бәсекелес басымдықтарға ие. Қолжетімділік пен осы бәсекелес басымдықтар арасындағы тепе-теңдікті табу маңызды. Қолжетімділік туралы ойларды объектілерді жоспарлау мен жобалаудың кең процестеріне біріктіру арқылы мектептер қолжетімділіктің назардан тыс қалмауын немесе қауіп төндірмейтінін қамтамасыз ете алады. Әр түрлі мүдделі тараптар, соның ішінде әкімшілер, тәрбиешілер және қолжетімділік сарапшылары арасындағы ынтымақтастық осы қиындықтарды жеңуге және инклюзивтілікке басымдық беретін шешімдерді табуға көмектеседі.

Инклюзивті және қолжетімді оқу ортасының басымдығы

Инклюзивті және қолжетімді оқу ортасы барлық білім алушылардың табысы мен әл-ауқаты үшін маңызды. Мектептегі білім беруді жобалауға күш салуда инклюзивтілік пен қолжетімділікке басымдық бере отырып, білім беру ұйымдары әртүрлілікті бағалайтын және әрбір білім алушы үшін тең мүмкіндіктер қамтамасыз етілетін ортаны құра алады.

Инклюзивті оқыту ортасын құру қолжетімділікті қамтамасыз ету ұғымынан да кең ұғымды қамтиды; бұл жердегі мәселе инклюзивтілік принциптерін қабылдау, кедергілерді жою және қолжетімділік пен құрмет мәдениетін дамыту туралы.

Мұндай ортаның оң әсері ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларға ғана қатысты ғана болмайды. Неғұрлым қолайлы, тартымды және тиімді білім беру тәжірибесін жасай отырып, барлық білім алушыларға пайда әкеледі.

Мектептер үшін инклюзивті және қолжетімді оқу ортасының маңыздылығын мойындау және инклюзивті дизайн принциптерін белсенді түрде енгізу өте маңызды. Оқу бөлмелері үшін дұрыс жиһазға инвестиция салу және технологиялық жетістіктер мектептерді барлық оқушыларға білім алуға және дамуға мүмкіндік беретін ортаға айналдырады.

Жалпы білім беретін мектептерде жайлы инклюзивті білім беру ортасын құру кешенді тәсілді және әртүрлі аспектілерді ескеруді талап етеді. Міне, мектептерде инклюзивті білім беру ортасын құрудың бастапқы нүктесі болуы мүмкін бірнеше ұсынымдар. Дегенмен, әрбір мектеп бірегей және жеке көзқарасты қажет ететінін есте ұстаған жөн.

Педагогтар мен білім беру ұйымдарының қызметкерлерін барлық балаларды үйретуге қатысты оқыту, ынталандыру және жауапкершілік жүктеу: оқытуды саралау, бағдарламаларды бейімдеу, ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушылармен жұмыс істеу әдістерін қоса алғанда, инклюзивті білім беру принциптері бойынша мұғалімдер мен мектеп қызметкерлерін оқытуды қамтамасыз етіңіз.

Оқытуды даралау: әр оқушының жеке қажеттіліктерін ескеретін оқу жоспарларын құруды мақсат етіңіз. Оқушы білім беру процесінің орталығында болуы керек: инклюзия – бұл процесс, тәжірибе және нәтиже. Ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылардың оқу бағдарламасын ойдағыдай игеруі үшін ерекше жағдайлар жасау қажет. Ең алдымен, біз оқыту тәсілдерін даралау туралы, атап айтқанда, оқытуды ұйымдастыру шарттарын таңдау,

тапсырмаларды орындау формасын даралау, нәтижелерді ұсынудың оңтайлы әдістері мен мерзімдерін таңдау, нәтижелерді бағалаудағы сапалы тәсіл туралы айтып отырмыз.

Физикалық қолжетімділік: мүмкіндігі шектеулі білім алушылар үшін мектеп ғимаратының қолжетімділігін қамтамасыз етіңіз. Бұған пандустарды, лифттерді орнату, сондай-ақ бейімделген оқу кеңістігін қамтамасыз ету кіреді. Осы міндетті шешуде арнайы білім беру ұйымдарын жабдықтармен және жиһазбен жарақтандыру нормаларын, сондай-ақ білім беру ұйымдарында ерекше білім беруді қажет ететін балалардың білім алуы үшін арнайы жағдайлар жасау үшін пайдалану ұсынылады.

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2016 жылғы 22 қаңтардағы № 70 бұйрығы. Мектепке дейінгі, орта білім беру ұйымдарын, сондай-ақ арнайы білім беру ұйымдарын жабдықтармен және жиһазбен жарақтандыру нормаларын бекіту туралы.

<https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1600013272>

Психологиялық қауіпсіздік: кемсітушілік пен стигматизациясыз достық атмосфераны құруға көмектесіңіз. Өртүрлілік пен өзара түсіністікке оң көзқарас қалыптастыру бойынша іс-шаралар өткізіңіз.

Ата-аналармен ынтымақтастық: оқушылардың ата-аналарын оқу процесіне және инклюзивті орта құруға қатыстырыңыз. Олар өз пікірлері мен ұсыныстарын айта алатын тұрақты кездесулер өткізіңіз. Ата-аналар қауымдастығымен конструктивті кеңестер өткізу.

Қолдау және ресурстар: мектепті қажетті ресурстармен және мамандармен қамтамасыз ету (мұғалім-логопед, педагог-психолог, әлеуметтік педагог, педагог-ассистент және т.б.), олар ерекше білім беруді қажет ететін оқушыларға қолдау көрсете алуы үшін.

Білім алушыларды қатыстыру: барлық білім алушылардың қабілеттері мен мүмкіндіктеріне қарамастан оқу үрдісіне және мектеп өміріне белсенді қатысуын ынталандыру.

Мониторинг және бағалау: барлық білім алушылар үшін түзетулер енгізу және білім сапасын жақсарту үшін инклюзивті ортаның тиімділігіне тұрақты мониторинг пен бағалау жүргізіңіз.

МЕКТЕП АЙМАҒЫН ЖОБАЛАУ ЖӘНЕ ДИЗАЙН

Жалпы тәсілдер

Білім беруде тек оның мазмұны ғана емес, сонымен бірге осы мазмұн

ұсынылатын білім беру кеңістігі де үлкен маңызға ие.

Білім беру кеңістігі – білім беру ұйымында (үй, кеңсе, сауда орталығы секілді басқалардан ерекшеленеді) орналасқан және тәрбиелік функцияларды және/немесе идеяларды жүзеге асыратын кеңістік (орта).

Кәсіби мамандар білім беру кеңістігінде келесі қасиеттер болуы керек деген ойларын ұсынады:

- оқытудың заманауи үлгілерін көрсету;
- білім алушыларға қарай бағдарлану;
- әлеуметтік өзара әрекеттесуді ынталандыру және білім беру процесінің

субъектілері арасындағы ынтымақтастықты дамытуға ықпал ету.

Әрине, білім беру кеңістігі өз алдына оқу сапасын арттыруға қауқарсыз: білім беру орынжайлары мұғалімдер мен білім алушылардың құралы болып табылады, алайда кеңістікті тиімді пайдалану оқу қызметінің нәтижесіне тікелей әсер етеді.

Оқу орынжайының дұрыс ұйымдастырылған кеңістігі білім алушылардың ынтасын, олардың жұмысқа қабілеттілігін, оқу процесіне қатысуын арттырады. Сондай-ақ, бұл педагогикалық құрамның өз жұмысына деген көзқарасын жақсартуға қабілетті. Жарқын дизайн, бірегей және заманауи дизайн оқу процесіне қатысушыларды шабыттандырады. Қабырғалардың түсі, жарықтандыру, жиһаздың орналасуы, үстелдер мен орындықтардың өзі оқу процесіне түбегейлі әсер етуі мүмкін.

Білім беру кеңістігін жобалау үш негізгі параметрді қамтиды

1. Тиімділік – мектеп кеңістігін жоспарлау және аймақтарға бөлу, үй-жайлардың ресурстарын басқару тұрғысынан тиімді пайдалану.

2. Эргономділік – мектеп кеңістігін пайдаланушыларға назар аудару, жоғары өнімділікке, эмоционалдық жағдайды тұрақтандыруға және бөлмеде жайлы тұруға ықпал ететін биологиялық оңтайлы параметрлері бар ортаны құру.

3. Қамтамасыз ету – мектеп кеңістігін қатысушылардың қоршаған ортадағы қауіпсіздігі, қолжетімділігі, жайлылығы үшін қажетті компоненттермен жабдықтау, сондай-ақ олардың негізгі қажеттіліктерін қанағаттандыратын ортаны құру.

Білім беру кеңістігі білім беру ұйымының негізгі құндылықтары мен миссиясын көрсетіп, негізгі мақсаттарға сәйкес келуі керек және білім беру ұйымы қызметінің жалпы бағытын атап көрсетуі тиіс. Осының арқасында білім



алушылар мен педагогтер өздерін біртұтас қоғамдастықтың бір бөлігі ретінде сезінеді, білім беру процесіне саналы түрде қарайды және ынтасы артады.

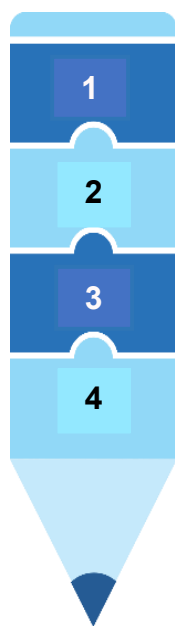
Аймақтарға бөлу

Кез келген бөлменің интерьерін жобалаудың негізгі мақсаты – үйлесімді және нақты функционалды кеңістікті құру және осы мақсатқа жету үшін оны дұрыс аймақтарға бөлу керек.

Бөлмені аймақтарға бөлу оның бөліктерге бөлінуін білдіреді. Үлкен кең бөлмелерде адам оларда өзін жайлы сезінуі үшін белгілі бір аймақтардың шартты шекараларын жасау қажет. Үлкен функционалдық жүктемесі бар шағын бөлмелерде бір аймақты екіншісінен нақты бөлу үшін аймақтарға бөлу қажет.

Аймақтарға бөлу бөлінген аумақтардың максималды функционалдығына қол жеткізуге және оларды ұтымды пайдалануға көмектеседі. Функционалдық аймақ – бұл әртүрлі тәсілдермен шектелген және белгілі бір негізгі қызмет түріне арналған алаң.

Бөлмені функционалдық аймақтарға бөлу әдістері мен құралдары



1 Арақабырғамен бөлу (мінберлер, перделер).

2 Жиһазбен және сәндік элементтермен аймақтарға бөлу (сөрелер, стеллаждар, гүлдер).

3 Жарықтандыру арқылы аймақтарға бөлу (төбеге және қабырғаға арналған жарықтар).

4 Әрлеу арқылы бөлу (қабырғаларды әртүрлі түске бояу).

1. Бөлмені арақабырғамен аймақтарға бөлу. Мектептерде, балабақшаларда функционалды аймақтарды құру үшін, үй ішінде әртүрлі материалдардан (шыныдан, ағаштан немесе металдан) жасалған арнайы арақабырғалар кеңінен қолданылады.

Атап айтқанда, стационарлық бөлімдермен кабинеттерді аймақтарға бөлуге болады: мысалы, химия немесе физика кабинетіндегі зертханалық

аймақты сыныптан бөлуге болады. Трансформацияланатын арақабырғаларды пайдалану кеңістікті икемді басқаруға мүмкіндік береді. Олар демалыс аймағының бөліктерін бөліп алады, қажет болған жағдайда оларды бөлек кеңселерге айналдыра алады, содан кейін қайтадан бөлменің тұтастығын қайтарады.

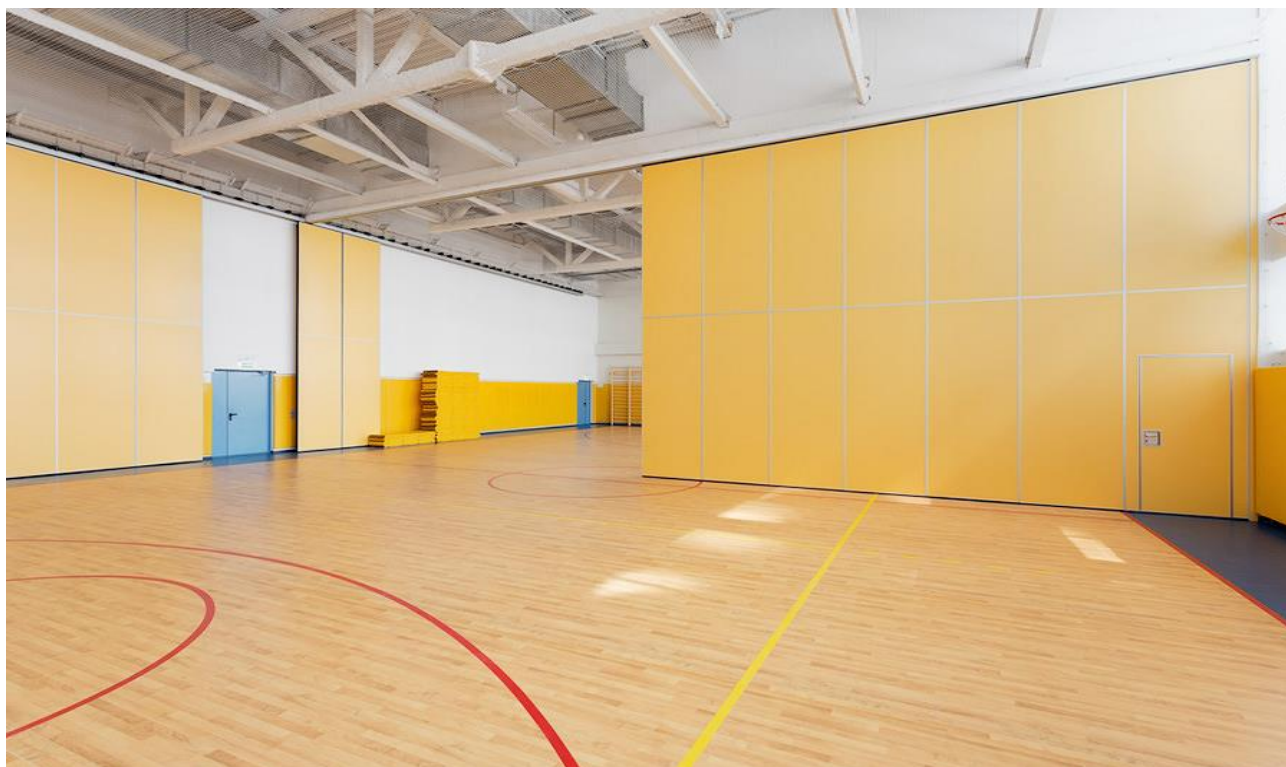
Жылжымалы арақабырғалар жалпы іс-шаралар мен бірнеше жеке іс-шаралар өткізілетін үлкен залдарда ыңғайлы. Мысалы, бүкіл сыныпқа арналған шет тілінен жалпы теориялық сабақтан кейін, жеке топтармен практикалық сабақтар өткізу үшін аудитория бірнеше аймақтарға бөлінеді.

Акт немесе спорт залын бірнеше аймаққа бөлу арқылы бір уақытта 2-3 іс-шара өткізуге болады. Мысалы, дене шынықтыру сабағына бүкіл сынып келіп, жалпы дене шынықтыру жаттығуларын жасайды. Содан кейін мұғалім арақабырғаны жылжытып, залды екіге бөледі: ұлдар шағын футбол ойнайды, ал қыздар гимнастикамен айналысады.

Қоғамдық аумақтарды конференциялар немесе топтық жұмыс үшін қажетті бөлімдерге бөлуге болады. Сонымен қатар, жаңа орынжайларды қалыптастыру үшін күрделі қайта құру жұмыстары және жөндеу шығындары қажет емес.

Жүзеге асыру мысалдары

Мектептің спорт залында жылжымалы арақабырғалар орнатылды. Ол үшін биіктігі 6 метр болатын жеңіл құрылымдар арнайы жасалған. Қазір екі сынып бір мезгілде спорт залында сабақ оқып жатқанда, қабырға толығымен жылжытылады, оқушылар бір-біріне кедергі жасамайды.



Дереккөз: Некрасов ауданындағы мектеп <https://www.nayada.ru/projects/shkola-v-nekrasovke/>

Міне, бастауыш сынып оқушылары үшін сыныпта шкафты қалай орналастыруға болатынының айқын мысалы (жеке шкафтарды ұйымдастыру).



Дереккөз: Бастауыш мектеп. <https://www.nayada.ru/information/article/peregorodki-dlya-detskogo-sada-i-shkoly/>

Мұнда стационарлық арақабырғаны пайдаланып, балабақшадағы ойын және оқу аймақтарын аймақтарға бөлуге болатынын мысалдан көре аламыз.



Дереккөз: Балабақшаның дайындық тобы. <https://foto.svetloe-i-temnoe.ru/noviyy-sovremenniyy-detskiy-sad>

2. **Жиһазбен және декормен аймақтарға бөлу** – кеңістікті бөлудің ыңғайлы әдісі. Артықшылықтар айқын: тек балабақша/ сынып тобындағы жиһаздың орналасуын өзгерту арқылы идеяны оңай және тез өзгертуге болады. Кез келген сәндік элементтер аймақтарға бөлу функциясын орындай алады.

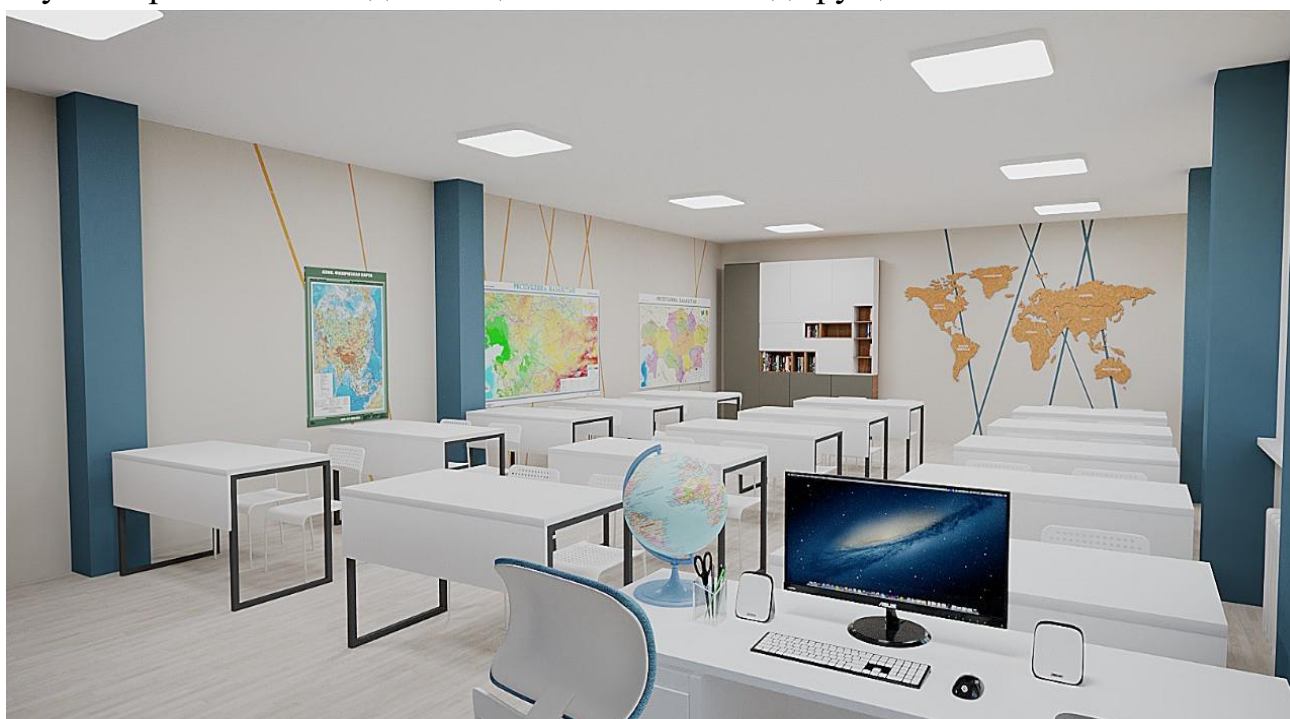


Дереккөз: Балабақшадағы ойын алаңы интерьері. <https://foto.svetloe-i-temnoe.ru/noviyy-sovremenniyy-detskiy-sad>

3. Жарық білім беру кеңістігінің интерьер дизайнндағы ең маңызды компоненттердің – бірі. Жарық дизайнының көмегімен сіз бөлменің көлемін және кеңістіктегі объектілерді қабылдауды көзбен өзгерте аласыз, әртүрлі аймақтарды бөліп, қажетті атмосфераны жасай аласыз.

Ондағы жеке аймақтың функционалдық мақсатына байланысты жарықтандыру өзінің параметрлерін өзгертеді, қажетті эмоционалды көңіл-күй қалыптастырады, белсенділікті ынталандырады немесе босаңсытады.

Мысалы, оқу бөлмелері мен аудиторияларда **жарықтың жоғары деңгейін** сақтау қажет, өйткені білім беру бағдарламасын сәтті игеру үшін білім алушыларға ми белсенділігін қосымша ынталандыру қажет.



Дереккөз: Заманауи география пәні кабинеті <https://satu.kz/p97871716-kabinet-geografii.html>

Демалыс аймақтарында бәсеңдетілген жарық бар бұрыштарды жасауға болады, онда демалуға және белсенді әрекеттерден үзіліс жасауға мүмкіндік бар.
Дереккөз: <https://na-dache.pro/din/dom/18336-interer-sovremennoj-shkoly-139-foto.html>





Демонстрациялық алаңдар (мысалы, акт залы, лекция залдары) бөлменің бір немесе басқа бөлігін (сахнаны, аудиторияны, лекторды, экранды және т.б.) жарықпен ерекшелеу үшін әртүрлі жарықтандыру режимдерімен жабдықталуы керек.

Дереккөз: <https://www.rektor.ru/articles/trebovaniya-k-aktovomu-zalu-v-shkole.html>

Оқушылар уақытының көп бөлігін мектепте өткізеді. Сондықтан олардың мектепте өзін жайлы сезінуі маңызды.

Ұлттық зерттеу университеті Дизайн мектебінің эксперттері балалар өздерінің мектептерінің қандай болғанын қалайтынына қатысты зерттеу жүргізіп, анықтаған. Зерттеу жұмысы аясында жүргізілген сауалнама нәтижесінде оқушыларға демалыс орындары мен арнайы жиһаздар және ойын алаңдары жетіспейтіндігі анықталған.

Мектепте демалыс аймағына бөлек бөлме бөлудің қажеті жоқ. Үзіліс кезінде білім алушылардың көпшілігі демалыс орындарын ұйымдастыруға болатын дәліздерде уақыт өткізеді.

3. Қабырғаларды бояумен функционалды аймақтарға бөлу әдісін таңдағанда, осы аймақтың мақсатын және белгілі бір түстің кеңістікті қабылдауға және білім алушылар мен мұғалімдердің жалпы психологиялық жағдайына әсер ету ерекшеліктерін ескеру қажет. Мысалы, белсенді демалыс аймағында ынталандырушы түстерді, жұмыс аймағында бейтарап түстерді қолдану керек.

4. Тепе-теңдікті сақтау және тұруға ыңғайлы кеңістік құру өте маңызды, ол үшін бөлмені қанық түстермен бояудан аулақ болу керек. Егер бір сыныпта бірнеше аймақ болса, онда әр аймақты бөлек қанық түспен ерекшелеуге болмайды – бұл тез шаршауға және жалпы өнімділіктің төмендеуіне әкелуі мүмкін.

Түспен аймақтарға бөлу кезінде мектеп кеңістігінде негізгі реңк ретінде ашық реңк (ақ, ашық сұр) болуы керек екенін есте ұстаған жөн.

Сондай-ақ, мектеп үшін **колористикалық шешім жасау кезінде оның тұтастығы мен үйлесімділігін сақтау керек**, ол үшін бірнеше ережелерді қолдану керек:

- әрбір таңдалған түс жалпы түс міндеттерін шешуге үлес қосуы керек, түстер бір-бірімен «сәйкесуі» керек;
- әрбір түс анық ажыратылып және оның жалпы түс схемасында болуын негіздеу керек;
- бір-бірімен үйлесетін түстер бөлек қолданғаннан гөрі бірге сәйкесіп айқын болуы керек;
- үш түстен артық пайдаланбау керек, ал негізгі реңк ақ немесе ашық сұр болуы қажет. Таңдалған түстер арасындағы пропорцияларды сақтау маңызды. Пропорция: 80% – 10% – 10%.



Дереккөз: <https://na-dache.pro/din/dom/18336-interer-sovremennoj-shkoly-139-foto.html>

Білім кеңістігін жобалау кезінде түс пен дизайнның маңызды болуының кейбір себептері:

1. *Психологиялық әсер:* Түстер адамның эмоциясы мен көңіл-күйіне айтарлықтай әсер етеді. Дұрыс тандалған түстер оқушылардың мотивациясын, шығармашылығын және өнімділігін арттыра отырып, жағымды және ынталандыратын ортаны құра алады. Сары және қызғылт сары сияқты ашық түстер энергия мен ынта-жігерді арттырады, ал көк және жасыл сияқты тыныш түстер релаксация мен шоғырлануға ықпал етеді.

2. *Көрнекі ынталандыру:* ойластырылған дизайн элементтері мен түс схемалары оқушылардың назарын аударып, оқу ортасын көрнекі түрде тартымды ете алады. Бұл олардың қызығушылығын сақтауға және монотондылықтың алдын алуға көмектеседі, бұл олардың жалпы оқу тәжірибесін жақсартады .

3. *Шарлау және ұйымдастыру:* Түс пен дизайнды тиімді пайдалану білім беру кеңістігін шарлауға көмектеседі. Сыныптар, кітапханалар және жалпы аумақтар сияқты әртүрлі аумақтарды түс схемалары немесе жеке дизайн элементтері арқылы саралауға болады. Бұл студенттерге кеңістікті оңай шарлауға көмектеседі және ұйымшылдық пен құрылым сезімін арттырады.

4. *Жағымды атмосфераны құру:* сыныптардағы дизайн және түс таңдауы жалпы атмосфера мен атмосфераға ықпал етеді. Үйлесімді түстер палитрасы бар жақсы жобаланған кеңістік жылулық, жайлылық пен шабыт сезімін тудыруы мүмкін. Бұл жағымды орта оқушылардың мотивациясына, шоғырлануына және жалпы әл-ауқатына тікелей әсер етуі мүмкін.

5. *Жекешелендіру және сәйкестік:* мектептің жеке басын, құндылықтарын немесе брендін көрсететін түстер мен дизайн элементтерін қоса алғанда, оқушыларда тиесілілік пен мақтаныш сезімін дамытуға көмектеседі. Бұл олардың білім беру ұйымымен байланыс орнатып, меншік сезімін сезінуіне жағдай жасайды.

6. *Әртүрлі қажеттіліктерді қанағаттандыру:* Түс пен дизайн таңдауларын ерекше қажеттіліктері бар студенттерге сәйкес келтіруге болады. Мысалы, жоғары контрастты түс схемаларын пайдалану көру қабілеті бұзылған балаларға көмектесе алады, ал анық және көзге көрінбейтін орналасуды қамтамасыз ету назар аудару проблемалары бар студенттерге көмектеседі.

Негізгі түстердің қасиеттері

Әрбір түс мінез-құлықты бақылауға және белгілі бір қызмет түрін ынталандыруға қабілетті, сондықтан **түске қатысты шешімдер бөлменің функционалдық мақсатына қарай** таңдалуы керек.

Қызыл

Бұл түс – өте экспрессивті, күш-қуатқа толы, эмоционалды. Қызыл тондар назар аудартады және күш береді. Оқу аймағын безендіру үшін қызыл бояулар үйлесімін дұрыс пайдалансаңыз, мектеп жұмысы айтарлықтай жақсаруы мүмкін.



Дереккөз: <https://na-dache.pro/din/dom/18336-interer-sovremennoj-shkoly-139-foto.html>

Сары

Сары түс күн мен жарықпен байланысты ассоциация тудырады. Бұл өмірдің, шабыттың және жақсы көңіл-күйдің символы. Күн декоры жаңа идеяларды қалыптастыруға, тапсырмаларды орындау үшін назар аударуға, есте сақтау қабілетін жақсартуға көмектеседі. Күн шуақты сары палитрада безендірілген кеңістік шығармашылық пен шығармашылықты дамытуға арналған жақсы алаң болады. Көрнекі тартымды, функционалды және шабыттандыратын орта жасай отырып, мектеп кеңістігі оқушылардың оқу әлеуетін оңтайландыра алады. Позитив сары түс мидың жұмысын жақсартуға көмектеседі. Ол есте сақтау және оқу процестерін ынталандырады, зейінді арттырады.



Дереккөз: <https://www.admagazine.ru/interior/solnechnyj-klass-v-moskovskoj-shkole>

Көк

Көк түс тепе-теңдік пен қолдауды білдіреді, сенімділікпен, жауапкершілікпен және қауіпсіздікпен байланысты, стресстен арылтады, тыныштандырады, эмоционалды шиеленісті жеңілдетеді. Қаныққан көк реңктер зейіннің шоғырлануына ықпал етеді.



Дереккөз: https://n-72.ru/company/news/osnashchaem_kabinet_informatiki_v_sovremennoy_shkole/

Қызғылт сары

Қызғылт сары түс шығармашылық процестерге ықпал етеді, мерекелік және жылылық сезімін тудырады, қарым-қатынасты ынталандырады, өнімді жұмысқа дайындайды және жағымды көңіл-күй тудырады. Бастауыш сынып оқушылары жылы түстерді (сары, қызғылт сары) жақсы көреді. Түс таңдауын негіздеу кезінде олар заттардың түстер бірлестіктеріне сүйенбейді, бірақ оларға белгілі бір түсті ынталандыру әсер етеді. Ашық түстердің әсері кішкентай балаларды тітіркендірмейді, тіпті керісінше оларды тыныштандырады және баланың өзін жайлы сезінуіне мүмкіндік береді.

Түс терапиясында қызғылт сары түс иммунитетті күшейтетін ынталандырушы әсерлері үшін бағаланады. Ол бақыт әкеледі деп саналады. Қызғылт сары түс ынталандырушы қасиеттерге ие және достық пен ашықтық сезімін тудырады.

Қызғылт сары түстерді ұнататындар шығармашылықты ойлауға қабілетті және ынта-жігерге толы. 1963 жылы R.W. Burnham, R.M. Yanes және C.J. Bartleson жүргізген зерттеулер қызғылт сары – балалар мен ересектердің кең ауқымы арасында ең танымал түстердің бірі екенін көрсетті. Ғылыми эксперименттерге қатысушылар қызғылт сары оларды қуат пен қуанышқа толтыратынын, жайлылық пен жайлы атмосфера жасап, үйлесімділікпен

толтыратынын атап өтті.

Қызғылт сары түстің негізгі аспектісі – басымдық жасау. Бөлек екпінді шебер қолдана отырып, сіз мектеп кеңістігін жандандырып, оны жылы ете аласыз.



Дереккөз: <https://www.klass39.ru/cvety-i-cvet-v-shkolnom-klasse/>

Жасыл

Ғалымдар ұзақ уақыт бойы жасыл түстің адамның психологиялық жағдайына пайдалы әсерін дәлелдеді. Бұл сабырлылық, тыныштық пен релаксацияның түсі.

Психология ғылымында жасыл түс адамға қызық әсер ететінін айтады:

- Бұл жағымды және тыныштандыратын реңк ретінде қабылданады. Ол табиғатпен байланысты және қоршаған ортаға жақын оқу ортасын құруға ықпал етеді. Бұл оқуды ыңғайлы және тыныш ете алады.

- Бұл жағдай баланың ақыл-ой белсенділігі мен жалпы жұмыс қабілеттілігінің жоғарылауына ықпал етеді. Бұл білім алушыларға жақсы зейін қоюға және оқу тапсырмаларына назар аударуға көмектеседі. Бұл түс оқу үшін қолайлы орта жасайды және әсіресе сыныпта маңызды.

- Оқу процесінде балаларға оң әсер етеді. Оның тыныштандыратын және ынталандыратын әсерлерді біріктіру қабілеті білім беру мақсаттары үшін тамаша тандау бола алады. Мектеп интерьерлерінде табиғи жасылмен

байланысты ашық жасыл реңктерді қолдану керек.



Дереккөз: <https://na-dache.pro/dizajn-intererov/114596-sovremennaja-shkola-interer-87-foto.html>

Көгілдір

Физикалық және психикалық стресстен кейін толық демалуға ықпал етеді, тыныштандырады, жүрек-қантамыр жүйесінің жұмысын қалыпқа келтіреді, мейірімділікке, немқұрайлылық пен мейірімділікке шақырады.



Дереккөз: <https://www.pressfoto.ru/image-729203>

Колористика заңы бойынша интерьердегі **көгілдір түстің белгілі бір мөлшерінің болуы** дұрыс шешім қабылдауға көмектеседі, **сары түс** жана идеяларды қабылдауды жеңілдетеді, ал **жасыл түс** тыныштық пен үйлесімділікті

қамтамасыз етеді. Түс екінің қосу арқылы мектеп үй-жайларының дизайнын бейтарап түстерде сақтау ұсынылады.

Мектептің жұмыс атмосферасы үшін келесі түстер қолайлы болып саналады:

1) әлсіз сары түс психикалық белсенділікке оң әсер етеді;

2) қызғылт түс тыныштандырады, босаңсытады және басты нәрсеге назар аударуға мүмкіндік береді;

3) салқын сұр түс іскерлік көңіл-күйге енуге көмектеседі және тыныш жұмыс ортасын жасайды. Әдетте болат және түтін түстес сұр ренктері пайдаланылады;

4) қанықпаған суық түстер көгілдір, сұр-көк демалуға көмектеседі.

Мектеп дизайнында қолдануға ұсынылмайтын түстер:

1) қызыл – агрессивтілікті арттырады;

2) қара және күлгін түстің көп мөлшері адамды жабырқатады.

Кез келген қанық ашық түс тітіркендіргіш екенін есте ұстаған жөн, егер ол көп болса, бұл өнімділіктің төмендеуіне әкелуі мүмкін. Бірақ мектеп оқушыларының белсенділігін арттыру үшін, ұйықтап қалмауы үшін ашық түстің аздаған басымдығы қажет;

Бұл жарқын интерьер заттары, картиналар, фотосуреттер, гүлдер болуы мүмкін. Мысалы, **мектеп аксессуарларының қызыл түсі белсенділікті арттырады**. Сары және қызғылт сары түс көтеріңкі көңіл-күй тудырады және шығармашылық жұмысқа көмектеседі. Оқушылардың психо-эмоционалдық денсаулығына және олардың табысты оқуына пайдалы әсер ететін мектеп интерьерін жасау өте қиын, өйткені зерттеулер көрсеткендей, мектеп оқушыларының сынып бөлмелерінің түстік безендірілуіне көзқарасы әртүрлі, сондықтан бұл мәселелерді шешу керек. Мұндай комбинацияларды және мектеп үй-жайларының үйлесімді дизайнын таңдай алатын мамандар айналысады.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, «қолжетімді білім беру ортасы» жалпы білім беру ортасының ерекшелігін көрсететін туынды ұғым екенін атап өткен жөн. Инклюзивті білім беру ортасын анықтауда біз екі түрлі тәсілді анықтай аламыз.

Бір тәсіл инклюзивті білім беру ортасы балалардың белгілі бір санаттарының, көбінесе мүмкіндігі шектеулі балалардың немесе мүмкіндігі шектеулі балалардың білім беру қажеттіліктеріне бағытталғанына басымдық береді. Бұл тәсілдің өкілдері білім беруді ұйымдастыруда баланың мүмкіндіктерін іске асыратын бейімделу ортасын құру қажеттілігі туралы айтады. Сонымен бірге жасалған жағдайлар балалардың ерекше білім берудегі қажеттіліктерін қанағаттандыруы керек.

Бейімделетін білім беру ортасы мыналарды көздейді: сыныптар мен басқа мектеп орынжайларының қолжетімділігі («кедергісіз» орта құру); қолайлы қолжетімділікті қамтамасыз ететін техникалық құралдар (көмекші құралдар мен технологиялар); оқыту және әлеуметтендіру үшін түзетуші-дамытушы заттық ортасы; арнайы білім алуды қажет ететін білім алушылардың психофизикалық ерекшеліктері мен мүмкіндіктерін ескере отырып, негізгі жалпы білім беру бағдарламалары негізінде әзірленген демалуға, еңбек өнімділігін қалпына келтіруге, денсаулығын жақсартуға, бейімделген үй-жайлардың болуы (алаңдары) [74].

Л.Е. Олтаржевская инклюзивті мектептің бейімделу ортасын жобалау кезінде ұстануға тиісті негізгі қағидаларды анықтайды:

1. *Қауіпсіздік*. Психофизикалық даму ерекшеліктері бар балада сенімсіздік пен қорқыныш сезімін азайтуға мүмкіндік беретін қоршаған ортаның белгілі бір объективті және кеңістіктік ұйымдастырылуын болжайды.

2. *Мәдени маңызы бар нысандармен қанықтығы*. Білім беру ортасы баланы үнемі әртүрлі ақпарат құралдарымен байланысын қамтамасыз етеді (қоршаған әлем туралы белгілі бір ақпарат береді).

3. *Көпсенсорлық қабылдауға қолжетімділік*. Ол білім беру ортасы жеке объектілерді де, олардың арасындағы қарым-қатынастарды да қабылдау кезінде әртүрлі сезімдерден ақпаратты кеңінен тартуға ынталандырады және мүмкіндік береді деп болжайды.

4. *Мағыналық реттелгендік*. Білім беру ортасындағы қатынастардың барлық түрлері белгілі бір ережелер жүйесіне сәйкес ұйымдастырылады, оларды түсіну және орындау психофизикалық даму ерекшеліктері бар баланың өмірінің тиімділігін едәуір арттырады деп болжайды.

5. *Қоғамдық қатынастар жүйесіне ену*. Білім беру ортасын ұйымдастыру баланы оқиғалар қауымдастығымен қамтамасыз етеді және оның айналасындағы адамдармен белсенді қарым-қатынасы мен ынтымақтастығын ынталандырады.

6. *Даму сипаты.* Бала өздігінен немесе басқалардың көмегімен жеңе алатын ойластырылған кедергілер жүйесінің болуын болжайды.

7. *Бұзылған аналитикалық жүйелерді қорғауға және дамытуға,* нақты және әлеуетті когнитивтік мүмкіндіктерді пайдалануға көңіл бөлу [75] .

Сондықтан білім беру ұйымдарының интерьерін жобалау кезінде мыналарды ескеру қажет:

1. *Икемділік:* білім беру кеңістігі әртүрлі әрекеттер мен функцияларды орналастыру үшін икемді және бейімделгіш болуы керек. Бұл оқыту мен оқудың әртүрлі қажеттіліктеріне сәйкес оңай қайта конфигурацияланатын кеңістіктерді жобалауды білдіреді.

2. *Жайлылық:* Ыңғайлы орта оқуға ықпал етеді. Жайлы, ыңғайлы, өзгермелі мектеп, жас ерекшеліктерін ескере отырып, әртүрлі іс-шараларды (ойындар, семинарлар, лекциялар және т.б.) қамтамасыз етеді . Қоршаған орта элементтерінің ерекшеліктері: трансформацияланатын жылжымалы арақабырғалардың болуы, жұмыс істейтін терезе төсеніштері, ойын элементтері бар еден жабындары, подиум құрылымдары және т.б.

3. *Қолжетімділік:* интерьер барлық білім алушыға оңай қол жеткізуді қамтамасыз ететіндей етіп жасалуы керек (мысалы, есту немесе көру қабілеті зақымдалған балалар үшін анық бағыт-бағдар). Мектепте мектептегі іс-шараларға арналған кеңістік, көп функциялы демалыс және білім беру кеңістігі болуы керек.

4. *Қауіпсіздік:* білім беру кеңістігіндегі қауіпсіздік – басты басымдық (оқу процесі қауіпсіз болуы керек; тиімсіз және жарақат алу қаупі бар құрылымдардың және олардың элементтерінің болмауы, сыныптарда жеке бағандардың болмауы).

5. *Технология:* Білім беруде барған сайын маңызды рөл атқаратын технологиямен оқу интерьерін жобалауға технологияны қосу маңызды (үй-жайлар заманауи оқу жабдықтарымен жабдықталған; энергия тұтыну жүйелерінің жұмысы автоматтандырылған).

6. *Тұрақтылық:* Тұрақты дизайн принциптері білім беру интерьерінің дизайнына біріктірілуі керек.

7. *Брендинг:* Білім беру интерьерінің дизайны мектептің корпоративтік ерекшелігін көрсетуі керек. Бұл интерьер дизайнына мектеп түстерін, логотиптерін және ұрандарын енгізуді білдіруі мүмкін.

8. *Техникалық қызмет көрсету*: Тұрақты, қымбат техникалық қызмет көрсетуді және ауыстыруды қажет етпейтін материалдарды таңдау үлкен үнемдеуге әкеледі.

Білім беру ұйымдарындағы қолжетімді білім беру ортасын бағалау

Инклюзивті білім беру ортасын тұжырымдамалық түсінудің жеке бағыты оның сапасының сипаттамаларын бағалайтын тәсілге бағытталған, өйткені ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларды жалпы білім беру процесіне қосу практикасының қалыптасуы әрқашан оны арнайы психологиялық-педагогикалық қолдаудың сапалы әдістерін жоғалту қаупімен байланысты.

Осыған байланысты білім беру ұйымдарының кез келген ортасы оның инклюзивті индикаторларына қатысты сапалы болып табылмайды. Инклюзивті болу үшін білім беру ортасы бірқатар индикаторларды қамтуы керек.

Бүгінгі таңда **білім беру ұйымы ортасының инклюзивтілігін қалай бағалауға болады**, қолданылатын инклюзивті тәжірибелердің оң нәтижелерге ие екенін және білім алушылардың дамуына ықпал ететінін, сондай-ақ тұтастай алғанда білім беру процесін оңтайландыратынын қалай түсінуге болады деген сұрақ туындайды.

Дәл осыған байланысты инклюзивті білім беруді бағалау, оның көмегімен мұндай бағалауды жүзеге асыруға болатын критерийлер, көрсеткіштер, көрсеткіштер жүйесін әзірлеу бүкіл әлемде өзекті болып табылады.

MW Allodi инклюзивті білім беру ортасының сапасының келесі көрсеткіштерін анықтайды:

- шығармашылық;
- инклюзивті ұжымның әрбір мүшесінің өзін-өзі дамытуын ынталандыру;
- оқыту тәжірибесін үздіксіз дамыту және жаңарту;
- инклюзивті қоғамдастықтың барлық мүшелерінің өзіндік тиімділігін талдау;
- әрбір адамның физикалық және психологиялық аспектідегі қауіпсіздігі;
- инклюзивті білім беру процесін дамыту үшін ұйымдағы сыртқы бақылау функциялары мен өзін-өзі бақылау жүйесінің үйлесімі;
- әртүрлі типтегі ерекше білім беруді қажет ететін тұлғаларды құрдастарының қатарына қосу кезінде әртүрлі деңгейдегі инклюзияның болжамдық перспективасы мен сабақтастығы;

- барлық енгізу субъектілерінің қажетті іс-шараларға белсенді әлеуметтік қатысуы;
- оқу-тәрбие процесінің әртүрлі субъектілерінің бір-бірінің алдындағы өзара жауапкершілігі және олардың бір-біріне өзара ықпалы [76].

Инклюзияның білім беру кеңістігі іс-әрекеттің ұйымдастырылуы, көлемі, құрылымдық жүйесі сияқты бірқатар жалпы сипаттамалармен сипатталады. Сонымен қатар, пәндердің әртүрлі топтары, соның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылар орналасқан инклюзивті кеңістік белгілі бір белгілердің жиынтығымен ерекшеленеді.

Олардың ішінде негізгілері: қолжетімділік, оның көп мағыналық түсінігінің вариативтілігі және көпсубъективтілігі. Мұндай кеңістікке инклюзивті жүйе жұмысының бірқатар негізгі ұйымдастырушылық-басқарушылық принциптері сақталған жағдайда қол жеткізуге болады: білім беру қызметін даралау, барлық инклюзия субъектілерінің ерекше білім беруді қажет ететін тұлғаларды қабылдау тәжірибесін дамыту, білім беру процесінде инклюзивті мәдениетті қалыптастыру бойынша күш-жігерінің бірлігі.

Көрсетілген принциптерді пайдалану білім беру кеңістігін адекватты түрде реттеуге және оны әртүрлі санаттағы білім алушылардың сұраныстары мен қажеттіліктеріне сәйкес құруға мүмкіндік береді [77].

Білім беру кеңістігін тиімді бағалаудың бірі SACERS шкаласын қарастырайық. Бұл америкалық мектептердің білім беру ортасын қоғамның мектептің толық күндік жұмысына деген сұранысына жауап ретінде бағалауға және сәйкесінше мектеп кеңістігінің оқушыларға жайлы болуына, белсенді уақыт өткізуіне және өзара әрекеттесуіне жағдай жасауға арналған.

SACERS шкалалары – көптеген елдерде (Германия, АҚШ, Швеция және т.б.) қолданылады және білім беру ортасын бағалаудың жарамды, сенімді, тексерілген құралы [Maxwell L. E., Chmielewski E. J.].

SACERS шкаласын мектепке дейінгі білім беру ұйымдарындағы білім сапасын бағалауға арналған ECERS шкаласымен салыстыруға болады. ECERS және SACERS шкалалары мектепке дейінгі, бастауыш және негізгі жалпы білім беру деңгейлеріндегі білім сапасын бағалауға арналған құралдардың бірыңғай желісін білдіреді.

SACERS шкалалары білім беру ұйымында құрылған жағдайлардың орындылығы, мектеп жасындағы білім алушылардың дамуы, олардың мектеп жағдайындағы қажеттіліктерін қанағаттандыру критерийлеріне негізделеді, бұл

ретте қоршаған ортаның балалардың дамуына әсеріне (Environment Rating Scales Institute) [Environment Rating Scales Institute] баса назар аударылады.

SACERS әдістемесі бағаланатын жеті кіші шкаланы (бөлімдерді) қамтиды:

Ішкі кеңістік және жиһаздарды орналастыру (1)

Бұл кіші шкала үй-жайлардың ішкі кеңістігі мен орналасуын, жылжымалы белсенділікке арналған кеңістікті, құпиялылық кеңістігін, қызметкерлерге арналған бөлмелерді, оқу процесін жүзеге асыруға арналған жиһаздарды және демалысты және т. б. бағалауды қамтиды.

Денсаулық және қауіпсіздік (2)

Бұл кіші шкала білім беру ортасын келесі көрсеткіштер бойынша бағалауды қамтиды: денсаулық және қауіпсіздік шаралары және т. б.

Белсенді қызмет / уақыт өткізу (3)

Бұл кіші шкала сабақтан тыс жұмыстарды және қосымша білім беру қызметтерін ұйымдастыруды сипаттайтын көрсеткіштермен ұсынылған: бейнелеу өнері және технология; құрылыс; музыка және би; театрландырылған іс-шаралар, ғылым және оқу-зерттеу қызметі және т. б.

Өзара әрекеттестік (4)

Бұл кіші шкала «білім алушы мен педагог», «білім алушы мен білім алушы», «педагог пен педагог», «педагог пен ата-ана» жүйесіндегі өзара іс-қимыл мен коммуникацияға байланысты параметрлерді көрсетеді.

Оқу процесі (5)

Бұл кіші шкаланың көрсеткіштері кесте мен күн тәртібін, қосымша білім беру бағдарламаларының өзгергіштігін және т. б. бағалайды.

Кадрларды дамыту (6)

Бұл кіші шкала мұғалімдердің қызметін және олардың кәсіби даму мүмкіндіктерін бағалайтын көрсеткіштерді қамтиды.

Арнайы қажеттіліктер (7)

Кіші шкала ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылардың өзара әрекеттесуі мен оқуы үшін жағдай жасауды сипаттайтын көрсеткіштермен ұсынылған.

Білім беру ортасы жоғарыда аталған көрсеткіштерді бақылау негізінде бейімделген SACERS шкаласы арқылы бағаланды. Бағалау процедурасы 1-2 күн ішінде бақылауды және білім беру процесіне қатысушылардың сауалнамаларын қамтиды.

Білім беру ортасын бағалауды Академияның дайындалған ғылыми қызметкерлері жүргізді.

SACERS шкаласы қазақстандық контекстті ескере отырып бейімделген және білім беру объектілеріне қойылатын санитариялық-эпидемиологиялық талаптарға, бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарына сәйкес келтірілген.

Қызметкерлерді даярлау шеңберінде SACERS құралдар жинағының мәнін түсінуге және бағалауға арналған семинарлар өткізілді; SACERS шкалаларымен жұмыс істеу бойынша оқыту семинарларының циклі; шкалаларды пайдалана отырып, білім беру ортасын сынақтық бағалау.

Зерттеу келесі объектілер топтары бойынша алынған деректерді өңдеу үшін келесі математикалық әдістерді қолданды:

- SACERS шкаласының индикаторлары (параметрлердің ақпараттылығы, индикаторларды түсіндірудегі қателер өлшемі);
- интегралдар (сипаттамалы статистика);
- Спирменнің рангтік корреляция коэффициенті (сарапшылардың келісімділігі, ауытқу өлшемі және бағалаудың корреляциясы).

Алынған мәліметтерді статистикалық өңдеу мектептің білім беру ортасын зерттеудегі шкалалардың ақпараттылығын анықтауға мүмкіндік берді. SACERS шкаласы индикаторларының ақпараттылығы зерттеушілердің жалпы теріс және оң жауаптарымен анықталды.

Егер барлық зерттеушілер қандай да бір нақты көрсеткішті бағалауда бірауыздан бірдей жауап болса, онда оның ақпараттық мазмұны нөлге тең болар еді. Сарапшылардың пікірлері 50/50 бөлінсе, онда көрсеткіш максималды дифференциацияны көрсетеді.

7-кесте. SACERS шкаласының ақпараттық мәндерін бөлу

Ішкі кеңістік және жиһаздардың орналасуы	96%
Денсаулық және қауіпсіздік	72%

Белсенді қызмет/уақыт өткізу	95%
Өзара әрекеттестік	95%
Оқу процесі	94%
Кадрларды дамыту	99%
Арнайы қажеттіліктер	99%

Шкалалардың жалпы ақпараттық мазмұны 93% құрады. SACERS шкалаларының ақпараттық мазмұны туралы мәліметтер оларды қазақстандық мектептердің білім беру ортасын бағалау үшін пайдалануға болады деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

SACERS шкалалары – біз білім беру ұйымында құрылған және бастауыш және негізгі орта және жалпы орта білім берудің білім беру бағдарламаларын іске асыру мүмкіндігін қамтамасыз ететін кадрлық, материалдық-техникалық, ақпараттық-әдістемелік, психологиялық-педагогикалық, қаржылық жағдайлардың жиынтығы ретінде қарастыратын мектептердің білім беру ортасын бағалаудың сенімді құралы.

Зерттеу нәтижелері көрсетті:

- қазақстандық мектептердің білім беру ортасындағы қолайлылық аймақтары күнделікті пайдалануға арналған жиһаздың болуымен, қосымша білім беру қызметтеріне қолжетімділігімен және қосымша білім беру бағдарламаларының өзгермелілігімен, «оқушы мен мұғалімнің», «оқушы мен оқушының», «педагог пен педагогтың», «педагог пен ата-ананың» өзара қарым-қатынасымен, тәртіп мәселелерімен, қаланың әлеуметтік-мәдени кеңістігін пайдалануымен, кадрларды дамытуымен, ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылармен өзара әрекеттесуімен ерекшеленеді.

- қазақстандық мектептердің білім беру ортасындағы тәуекел тудыратын аймақтарға жалғыз өзі отырып тынағатын жер, орынжайлардың орналасқан жері, тынығатын және жайлы орындар, бағыттар бойынша сабақтан тыс іс-шараларды және қосымша білім беру қызметтерін ұйымдастыру:

бейнелеу өнері және технологиясы, коммуникация / оқу, оқу-зерттеу қызметі, әлеуметтік-мәдени қызмет; ерекше білім беруді қажет ететін балалардың жеке ерекшеліктерін есепке алу.

Эксперименттік педагогикалық зерттеу ұсынылған теориялық ережелерді тексеру және эргономикалық тәсіл негізінде қазіргі мектептегі білім беру процесінің тиімділігін тексеру мақсатында жүргізілді. Тәжірибелік-эксперименттік жұмысты жүзеге асыру кезінде мынадай міндеттер қойылды және шешілді:

- мектеп тәжірибесінде зерттелетін мәселенің жағдайын зерделеу;
- эргономикалық тәсілді жүзеге асыруда мұғалімдердің құзыреттілігін анықтау;
- ақпараттық-субъектілік ортаның жағдайын зерттеу және бағалау;
- эргономикалық тәсіл негізінде үлгіленген педагогикалық жүйені жүзеге асыру;
- оқу құралдарының педагогикалық және эргономикалық тиімділігін тексеру.

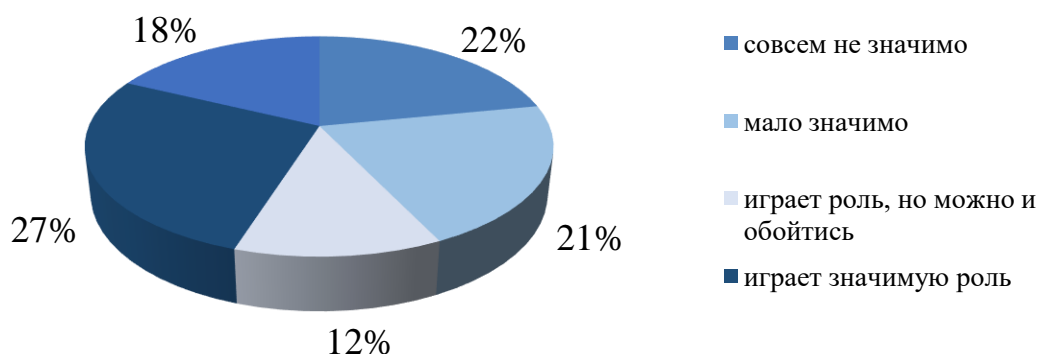
1160-тан астам бала мен 725-тен астам мұғалімді қамтитын зерттеу 2 кезеңде жүргізілді. Анықтаушы эксперименттің мақсаты жалпы білім беретін мектептердің ақпараттық-пәндік ортасының жай-күйін және педагогикалық процесс субъектілерінің эргономикалық құзыреттілік деңгейін зерттеу болды, яғни эргономикалық тәсілді жүзеге асыру мүмкіндіктері анықталды.

Әңгімелесу, сауалнама жүргізу, бақылау барысында зерттелетін мәселе бойынша мектеп басшыларының ұстанымдарын анықтауға, сондай-ақ педагогикалық эргономика идеяларын енгізу тұрғысынан қазіргі мектептің мүмкіндіктерін анықтауға мүмкіндік туды. Мәселені зерделеу үшін басшылар арасында жүргізілген сауалнамалар әзірленді (жалпы қамтылуы 3 469 адам).

Мектеп басшыларына 5 баллдық шкала бойынша білім беру сапасын арттыру үшін олардың әрқайсысының маңыздылығын бағалауды сұрайтын білім беру ортасының критерийлерінің тізімі ұсынылды.

1) «Қоршаған орта заманауи ақпараттық технологиялармен жұмыс істеуге мүмкіндік береді, кем дегенде, ғимараттың кез келген жерінен мектептің Wi-Fi желісіне қол жеткізуге болады және әрбір бала мобильді құрылғыдан (смартфон, планшет, ноутбук) ақпаратпен жұмыс істей алады критерийлері бойынша нәтижелер пікірлердің таралуы барлық шкала бойынша бар екенін көрсетті, бірақ жауап берушілердің ең көп үлесі (27%) «маңызды рөл атқарады» жауабын таңдаған, басшылардың 18%-ы «бірінші кезектегі компонент, жұмыс жасауға қажет» деп жауап берді, 12% - ы «рөл атқарады, бірақ оларсыз жұмыс жасай алады»деп санайды, ал критерийді «маңызды емес» деп санайтындардың үлесі 21%, ал «мүлдем маңызды емес» жауабын таңдағандардың үлесі 22%-ды құрайды (3-сурет).

3-сурет. «Қоршаған орта заманауи ақпараттық технологиялармен жұмыс істеуге мүмкіндік береді» критерийінің маңыздылығын бағалау, директорлардың пікірлері



2) «Бізде оқу-танымдық, ғылыми-көпшілік және көркем әдебиеттерді ғана емес, сонымен қатар бос уақытты – пікірсайыстар, клубтар, еркін қарым-қатынасты өткізетін кітапхана бар» критерий бойынша басшылардың берген жауаптары мынадай болды. Жауап берушілердің ең көп үлесі 29% «маңызды рөл атқарады» жауабын таңдады, «бірінші кезектегі қажет компонент» 20%, директорлардың 21% - ы бұл критерийді «маңызды емес» деп санайды, сауалнамаға қатысқандардың 22% - ы «мүлдем маңызды емес» және 8% -ы «рөл ойнайды, бірақ осы критерийсіз жұмыс жасай алады».

3) «Өзгертілетін орынжайлар: әртүрлі қызмет түрлері үшін сыныпты аймақтарға бөлу және бірнеше бөлмелерді біріктіру мүмкіндігі» критерийі бойынша басшылардың берген жауаптары ұсынылған шкала бойынша мынадай нәтижелер көрсетті: 14%-ы «бірінші кезектегі қажет компонент», 24% -ы «маңызды рөл атқарады», 15%-ы «рөл атқарады, бірақ осы критерийсіз жұмыс жасай алады». Бұл ретте критерийді маңызды емес деп санайтындардың үлесі 23%, ал «мүлдем маңызды емес» деген жауапты таңдағандардың үлесі 24% құрайды, бұл жалпы алғанда, соңғы екі бағалауға сәйкес дерлік респонденттердің жартысы.

4) «Спорт залдары ретінде де, мәдени іс-шараларды өткізуге арналған алаң ретінде де пайдалануға болатын залдардың болуы» критерийі бойынша жауап беру көрсеткіштерінің келесідей болғаны байқалады: жауап берушілердің 17%-ы «бірінші кезектегі қажет компонент», 26%-ы «маңызды рөл атқарады», 12%-ы «рөл атқарады, бірақ осы критерийсіз жұмыс жасай алады», сонымен бірге критерийді маңызды емес деп санайтындардың үлесі 22%, «мүлдем маңызды емес» деген жауапты 23 % респондент таңдаған. Жалпы алғанда, соңғы екі бағалау бойынша бұл респонденттердің жартысына жуығын көрсетеді.

5) «Пән кабинеттерінің орнына әмбебап кабинеттер жасалады» критерийі бойынша берілген шкала бойынша жауаптар нәтижесі анықталды: 17%

респондент «бірінші кезектегі қажет компонент» деп жауап берсе, 26% «маңызды рөл атқарады», 12% «рөл атқарады, бірақ онсыз да жұмыс жасауға болады», сонымен бірге критерийді «маңызды емес» деп санайтындардың үлесі 21%, «мүлдем маңызды емес» деген жауапты 24 % респондент таңдаған.

6) «Шеберханалар мен робототехника бір блокқа біріктіріледі» критерийі бойынша шкалаларға сәйкес қатысушылардың жауабы: 25%-ы «маңызды рөл атқарады», 16% басшы «бірінші кезектегі қажет компонент» деп есептейді, 13%-і «рөл атқарады, бірақ онсыз да жұмыс жасауға болады» деп ойлайды, сонымен бірге критерийді «маңызды емес» деп санайтындардың үлесі 21%, «мүлдем маңызды емес» деген жауапты 24 % респондент таңдаған.

7) «Мектептің барлық кеңістігінде информатика және шет тілі сабақтары үшін қолжетімді білім беру ортасын жасау» критерийі бойынша шкалаларға сәйкес қатысушылардың жауабы: 19% респондент «бірінші кезектегі қажет компонент» жауабын таңдаған, 27%-ы «маңызды рөл атқарады», 11%-ы «рөл атқарады, бірақ онсыз да жұмыс жасауға болады», сонымен бірге критерийді «маңызды емес» деп санайтындардың үлесі 20%, «мүлдем маңызды емес» деген жауапты 23% респондент таңдаған.

8) «Медиаэртхана блогы құрылуда – бейнестудия, дыбыс жазу студиясы, анимация студиясы, веб-дизайн және ойын студиясы» критерийі бойынша сауалнамаға жауап беруші басшылар берілген шкала бойынша біркелкі жауап берген, 24%-ы «маңызды рөл атқарады», 17%-ы «бірінші кезектегі қажет компонент», «маңызды емес» деп санайтын директорлар 21%, «мүлдем маңызды емес» 24%-і көрсетті. Сондай-ақ респонденттердің 14%-і «рөл атқарады, бірақ онсыз да жұмыс жасауға болады» деп жауап береді.

9) «Асханада тек тамақтанып қана қоймай, оқумен айналысуға, іс-шаралар өткізуге болады. Тиісінше, асханада үстелдер мен орындықтардан басқа қуат және төмен ток розеткалары мен LED экрандар пайда болады. Үзіліс кезінде пайдалы тағам сатып алуға және тамақ ішуге болатын бірнеше кофе пункті ұйымдастырылады» критерийі бойынша нәтижелер бүкіл шкала бойынша пікірлер ауқымы бар екенін көрсетті, бірақ бағалауды таңдағандардың үлесі мынаны анықтады: «маңызды рөл атқарады» жауабын 20% респондент, 14% басшы «бірінші кезектегі қажет компонент», 15% «рөл атқарады, бірақ онсыз да жұмыс жасауға болады». Бұл ретте критерийді «маңызды емес» деп санайтындардың үлесі 24%, ал «мүлдем маңызды емес» деген жауапты таңдағандардың үлесі 27% құрайды, бұл респонденттердің жартысын құрайды.

10) «Мектеп аумағын функцияландыру. Мектептің әлеуметтік-мәдени ортасының әрбір элементінің білім беру мақсаттары болуы керек - боялған әр

суреттен бастап көптеген құс үйлері, велосипед тұрақтары, мектеп бақтары, өнер нысандары, мемориалдық белгілер мен орындар» сауалнамаға қатысқан басшылардың пікірлері ұсынылған шкала бойынша біркелкі бөлінді, сондықтан жауап берушілердің үлесі 23% «маңызды рөл атқарады» жауабын таңдады, 15% бұл «бірінші кезектегі қажет компонент» деп санайды, директорлардың 22%-ы бұл критерийді «маңызды емес» деп санайды, сауалнамаға қатысқандардың 26% - ы «мүлдем маңызды емес» деп атады және 14% «рөл атқарады, бірақ онсыз жасай аласыз» деп атап өтті.

Осылайша, зерттеу нәтижелері мектеп басшыларының белгілі бір бөлігінің жеке мүмкіндіктері мен ерекше қажеттіліктерін ескере отырып, мектептегі барлық оқушыларға тиімді қолдау көрсету үшін жеткілікті білім мен дағдыларға ие емес екенін көрсетті. Демек, мектеп әкімшілері қазір мұғалімдер мен оқушыларды ынталандыратын, жағдаймен қамтамасыз ететін және мектептегі жүйені қайта анықтау және қайта құрылымдау арқылы қолдау көрсететін табысты инклюзивті орта үшін эргономикалық білім беру ортасын дамыту құзыреттерін жетілдіруі керек.

Эргономикалық білім беру ортасын қалыптастыру моделін құру және пайдалану адамның сапалы дамуы мен денсаулығын сақтаудың маңызды факторларының бірі болуы керек. Жүргізілген зерттеу барлық жерде білім беру ұйымдарында эргономикалық білім беру ортасын қалыптастыру проблемаларын шешуге бағытталған ғылыми-педагогикалық ізденістің одан әрі перспективаларын ашады.

Цифрлық білім беруді енгізумен заманауи мектептегі білім беру процесі эргономикалық тәсіл негізінде құрылуы керек.

Ол үшін келесі **эргономикалық-педагогикалық** шарттарды сақтау қажет:

- білім алушылардың тиімді оқу іс-әрекетін және педагогтердің кәсіби іс-әрекетін ұйымдастырудың ыңғайлылығын тудыратын педагогикалық-эргономикалық принциптерді білу және қолдану;
- эргономикалық және педагогикалық талаптардағы өзгерістерді ескере отырып, білім беру мазмұнын үнемі жаңартып, толықтырып отыру;
- білім беру процесіне эргономикалық тәсілді енгізудің теориясы мен тәжірибесінің білімі, іскерлігі мен дағдысы бар ғылыми-педагогикалық кадрларды эргономикалық білім беру жүйесінде тұлғаны оқытудың жаңа құралдарына бейімдеу, интеграциялау «білім беру процесінің субъектілері (мұғалім, студент) – оқу құралы – оқу ортасы»;

- кәсіби іріктеу және білім алушыларды оқытудың жаңа жағдайлары мен форматтарына бейімдеу шеңберінде эргономикалық тәсілді жүзеге асыру үшін эргономикалық әлеуеті бар оқытушылар мен жұмысшылардың болуына кепілдік беру;

- білім беру ұйымдарының оқуға қолайлы, қауіпсіз және тиімді жағдайларын жасайтын құрал-жабдықтармен, оқу-әдістемелік құралдармен және инфрақұрылыммен жарақталуын қамтамасыз ету;

- білім беру ұйымдарында құрал-жабдықтарды, оқу-әдістемелік құралдарды орналастыру мен сақтаудың ұтымды жүйелерін, оқу сабақтарының физиологиялық және психологиялық негізделген кестелерін құру және пайдалану;

- білім беру ұйымының интерьерінің эргономикалық дизайнын қоса алғанда, оқу ортасының эргономикалық және педагогикалық шарттарын жақсарту.

Эргономикалық білім беру ортасының эргономикалық және педагогикалық білім беру компоненттерін ескере отырып, оқу процесін құрудың эргономикалық тәсілі **келесі ресурстарды** қамтуы керек:

- оқу материалын (оқыту ресурстарын) игерудің қажетті деңгейін қамтамасыз ету бойынша білім алушылардың білімін, іскерлігін, оқу іс-әрекетінің дағдыларын және педагогтердің еңбек қызметін қалыптастыруға ықпал ететін эргономикалық-педагогикалық ресурстар;

- дағдылар мен дағдыларды пысықтауға, білімді бекітуге ықпал ететін эргономикалық-педагогикалық ресурстар (жаттығу ресурстары);

- білімді игеруді бақылаудың тиімділігін арттыруға ықпал ететін эргономикалық-педагогикалық ресурстар (ресурстарды бақылау);

- эргономикалық білім беру ортасын ұйымдастыру бойынша педагогтердің білімін, іскерлігі мен дағдыларын жүйелеуге ықпал ететін эргономикалық-педагогикалық ресурстар (оқыту ресурстары);

- оқу процесінің көрнекілігі мен анықтығына ықпал ететін эргономикалық және педагогикалық ресурстар (демонстрациялық ресурстар);

- қашықтықтан оқытуды жеңілдететін эргономикалық және педагогикалық ресурстар (қашықтықтан, электронды және басқа ресурстар);

- оқу процесін жобалауға, модельдеуге, құруға көмектесетін эргономикалық және педагогикалық ресурстар (модельдік ресурстар);

- ойын негізіндегі оқу жағдайларын құруға ықпал ететін эргономикалық және педагогикалық ресурстар (ойын ресурстары) [78-80].

Жаңа технологиялар мен жаңа оқу құралдарын қолдануға негізделген білім беруде эргономикалық тәсілді құру кезінде **эргономикалық қамтамасыз етудің келесі кезеңдерін сақтау қажет:**

- білім беру мақсаттары мен міндеттерін эргономикалық талдау негізінде білім беру ұйымындағы «мұғалім – оқушы – оқу құралы – қоршаған орта» жүйесінің жұмыс істеу алгоритмдерін әзірлеу;
- мұғалім мен жаңа техникалық оқу құралдары арасындағы еңбек функцияларын бөлу;
- білім беру субъектілерінің ақпараттық және техникалық оқу құралдарымен өзара әрекеттесуін қамтамасыз ететін эргономикалық ақпараттық-білім беру ортасының моделін жобалау;
- денсаулықты сақтау және тұлғалық дамуды ескере отырып, білім беру субъектілері үшін ақпараттық жұмыс орнын жобалау.

Білім берудегі эргономикалық тәсіл келесі факторларды қамтиды:

1. орынжайлардың ауданына, үстелдер мен орындықтардың орналасуына, оқытушылар мен білім алушылардың жұмыс орындарына, оқу жабдықтарына қойылатын материалдық-техникалық талаптар;
2. жарықтандыруға, шуға, температураға қойылатын санитарлық-гигиеналық талаптар;
3. түске, көгалдандыруға, стильге қойылатын эстетикалық талаптар;
4. оқытушы мен білім алушының оқу режиміне, олардың жұмыс орнына қойылатын техникалық-педагогикалық талаптар.

Осыған байланысты біздің еліміздегі білім беру ұйымдарында тиісті оқу-материалдық базаны құру, оқу ортасын, оқу-әдістемелік құралдарды, педагогикалық технологияларды және басқа да негізгі элементтерді ұйымдастыру мәселесі өзекті болып отыр.

Білім беруді ұйымдастыруда эргономикалық ортаны құрудың эргономикалық тәсілі келесі **эргономикалық және педагогикалық принциптерді** сақтауды көздейді:

- ыңғайлылық принципі негізгі болып табылады және оқу үдерісінің тиімділігін арттыратын оқу құралдарын, оқу ортасын және жұмыс жағдайын сипаттайды;
- қауіпсіздік принципі антропометриялық, сенсомоторлық, биомеханикалық, психофизиологиялық үйлесімділікті ескере отырып, мұғалімдер мен білім алушылар үшін қауіпсіз жұмыс орындарын құруды қамтамасыз етеді;

- жайлылық принципі педагог пен білім алушының жұмыс орнындағы қызметті жайлы қамтамасыз етуін іске асыруды көздейді;
- тиімділік принципі білім беру үдерісіне қатысушылардың ақыл-ой және интеллектуалдық еңбегінің өнімділігін арттыру кезінде сапалы білім алуға кепілдік береді.

Педагогикадағы эргономикалық тәсілдің негізгі идеясы білім алушы мен мұғалімнің жеке басына білім беру кеңістігін, ондағы құралдар мен жағдайларды бейімдеу, енгізу болып табылады, сондықтан білім беру процесінің қатысушылары үнемі болатын эргономикалық білім беру ортасын қалыптастыру керек.

Эргономикалық тәсіл негізінде білім беру процесінің құрылысы 3-суретте көрсетілген. Эргономикалық тәсіл негізінде білім беру процесін құрудың ұсынылған схемасы білім беру процесінің тиімділігін қамтамасыз етеді, оқу процесіне қолайлы, қауіпсіз жағдай жасайды, білім беру процесінің субъектілерінің денсаулығы мен дамуын сақтайды. Оқыту процесінің трансформациясы педагогикадағы модификацияға және эргономикалық тәсілге әкеледі.

Эргономикалық білім беру ортасын қалыптастыру білім беру процесінің субъектілерінен осы процесті біртұтас түсінуді, білім беру жүйесінің негізгі міндеттерін – тұлғаны дамыту мен денсаулықты сақтауды үйлестіруді талап етеді.

Осыған байланысты зерттелетін ғылыми-педагогикалық өрістің шекарасын анықтау және білім беру субъектілеріне қатысты категориялық аппаратты нақтылау өте маңызды. Бұл процестің сәтті нәтижесі білім беру жүйесіндегі өзгерістерді және инфрақұрылымды жаңарту, педагог кадрларды даярлау арқылы жұмыс және оқу орындарының, оқу құралдарының білім беру процесінің субъектілеріне бейімделуін көрсетеді.

Эргономикалық білім беру ортасы келесі **компоненттерден тұрады:**

- материалдық, зияткерлік, адами, технологиялық ресурстар, олармен жұмыс істеу тәсілдері мен әдістері;
- заманауи білім беру ұйымында және оқу үдерісі субъектілерінің жұмыс орнында эргономикалық білім беру ортасын құру және оның жұмыс істеуін қамтамасыз етуге қабілетті педагогикалық кадрларды даярлау.

Эргономикалық білім беру ортасы

Мақсат: тұлғаның жеке дамуын қалыптастыру, денсаулығын сақтау, қызметтің тиімділігін арттыру.

Эргономикалық-педагогикалық принциптер: ыңғайлылық, қауіпсіздік, жайлылық, тиімділік.

Эргономикалық-педагогикалық әдістер мен тәсілдер: денсаулық сақтау технологиялары, үнемді оқыту т.б.

Эргономикалық-педагогикалық элементтер: когнитивті, ұйымдастырушылық, физикалық, уәждемелік, эстетикалық



Эргономическалық білім беру жүйесі «білім беру процессінің қатысушылары – оқыту құралдары – оқыту ортасы

Эргономикалық мәдениет, ойлау, сауаттылық, құзыреттілік

Білім алушы, педагог

Эргономикалық талаптарды анықтайтын факторлар: антропометриялық, психологиялық, психофизиологиялық, физиологиялық, гигиеналық

Эргономикалық мазмұнмен толықтырылған білім беру процесі

Оқыту құралдары: эргономикалық жобалау және қолдану

Оқыту ортасы: жайлы, қауіпсіз, тиімді (жұмыс орны)

Нәтиже: жеке тұлғаны жеке дамыту, денсаулықты сақтау, тиімді қызмет

Білім берудегі эргономика тәжірибесінің тиісті аспектілері үшін келесі **классификация** қабылданды (8-кесте).

8-кесте. Эргономика білімінің классификациясы

Білім беруді ұйымдастырудағы эргономика	Физикалық ортадағы эргономика: білім беру субъектілерінің антропометриялық, физиологиялық, психофизиологиялық, гигиеналық мәліметтері, гигиена, денсаулыққа кәсіби тұрғыда қарау, еңбекті қорғау (микроэргономика).
Білім беру ұйымының эргономикасы	Білім беру ұйымының жалпы ортасының эргономикасы: орынжайлар, оның ішінде білім беру мазмұны, оқу үдерісінің құрылымы мен ұйымдастырылуы; эргономика мәселелерін оқу бағдарламаларына интеграциялау, мұғалімдерді оқыту (микроэргономика)
Мектеп ғимараты мен құрылыстарының эргономикасы	Білім беру ұйымының жалпы ортасының эргономикасын қоса алғанда, мектеп ғимараттары мен құрылыстарының жалпы білім беру кеңістігінің эргономикасы (мидиэргономика)
Білім беру ұйымынан тыс эргономика	Білім беру процесінің біртұтас ажырамас байланысындағы әлеуметтік, ұйымдастырушылық, педагогикалық, эргономикалық және техникалық процестердің жүйелі өзара іс-қимылының эргономикасы
Кез келген жерде эргономика	Әлемдік білім беру кеңістігінің эргономикасы (мегаэргономика).

Дереккөз: Формирование эргономической образовательной среды в системе «школавуз»: монография / Л.П. Окулова – Ижевск: Издательский центр «Удмуртский университет», 2019. С.129

Эргономикалық білім берудің ерекшеліктерін егжей-тегжейлі қарастырайық. Білім беруді эргономизациялауды оқыту үдерісі барысында жеке тұлғаның танымдық қызметтері мен психофизиологиялық ерекшеліктеріне оқыту құралдарын бейімдеу шараларының жиынтығы деп түсіну керек. Білім беруді эргономизациялау тұрғысынан білім берудің электрондық басылымдарының мазмұнын таңдау принциптері мен зерттеу тәсілдерінің қажеттігін атап өту қажет: электрондық кітаптар, электрондық оқулықтар, электрондық оқу ресурстары, электрондық оқыту құралдары және т.б. Оқытудың эргономикалық және педагогикалық технологияларын қолдану оқушылардың оқу іс-әрекетін және мұғалімнің педагогикалық іс-әрекетін келесі мүмкіндіктермен байытуға әкеледі:

- білім беру мазмұнын қалыптастыру әдістері мен әдістерін жетілдіру;

- оқу құралдарын білім беру пәндеріне бейімдеу мен ұйымдастырудың жаңа жолдары мен әдістерін енгізу және олардың қызметін оңтайлы ұйымдастыру.

Кең мағынада білім беруді эргономизациялау – бұл эргономикалық-педагогикалық қайта құрулар кешені, оқу құралдарын білім беру субъектілеріне бейімдеу тәсілдері, білім беру процесінің уақытынан, кеңістігінен, қарқынынан және мерзімінен тыс жайлы, қауіпсіз және тиімді жағдайларын жасаумен байланысты.

Тар мағынада білім беруді эргономизациялау эргономикалық талаптарды ескере отырып, білім беру ұйымына жеке жұмыс орнын енгізу деп түсініледі. Білім беруді эргономизациялау процесі ауқымды сипатқа ие және эргономикалық тәсіл және білім беру субъектілері тұлғасының ойлаудың жаңа түрімен, когнитивтік функцияларымен және ағзаның психофизиологиялық ерекшеліктерімен сапалы жаңа дамуы арқылы білім алушының оқу іс-әрекетінің, педагогтің еңбек қызметінің тиімділігін арттыру мақсатына қол жеткізуді қамтамасыз етеді.

Эргономика ережесінде: оқу ақпаратын түсінуді жақсарту үшін ауызша мәтіннің, формулалар мен сызбалардың оңтайлы, ыңғайлы (эргономикалық) тіркесімі арқылы оқу материалының берілген мазмұнын білдіретін білім беру формасын өзгерту қажет.

Эргономикалық білім беру ортасын **бағалаудың маңызды құралы** білім беру ортасы мен оқыту нәтижелерінің өзара байланысының, қоршаған орта факторларының өзара байланысының және білім алушылардың танымдық,

реттеуші және коммуникативтік қабілеттерін қалыптастырудың болуы болып табылады.

Білім беру ортасы бір уақытта білім беру процесінің субъектілеріне оқу процесінің тиімділігін арттыруға көмектесу үшін тиімді жағдайлар жасау құралына, конструкторына және навигаторына айналады.

Білім беру процесінде эргономикалық тәсілді қолдану "білім беру процесінің субъектілері (педагог, білім алушы) оқыту құралы-Оқу ортасы" эргономикалық білім беру жүйесін қалыптастырады, тікелей білім беру мақсаттарына қол жеткізуге, яғни жеке тұлғаны дамытуға және оқудың ыңғайлы, қауіпсіз және тиімді жағдайларында денсаулықты сақтауға әкеледі. Интернетке қосылудың, компьютерлендірудің, ақпараттандырудың және білім беру эргономикасының шексіз мүмкіндіктері тұлғаның даму процесінде маңызды рөл атқарады.

Эргономикалық тәсіл білім беру жүйесінде жана білім беру жүйелері мен оқу үдерісінің технологияларын анықтайтын әмбебап құралға айналуға айналуға.

Эргономикалық білім берудің стратегиялық мақсаты – эргономикалық тәсіл арқылы білім беру субъектілерінің қызметін оңтайландыру, еңбек өнімділігін арттыру, ойлаудың сапалық жаңа түрі бар жеке тұлғаны дамыту. Бұл мақсатқа жету үшін педагогикалық кадрларды білім беру эргономикасы негіздеріне оқытуды, эргономикалық сауаттылықты, эргономикалық құзыреттілігін дамытуды және эргономикалық мәдениетті қалыптастыруды қамтамасыз ету қажет.

Білім беру жүйесіне эргономикалық мәдениеті жоғары, эргономикалық білім беру ортасын құру үшін адекватты шешім қабылдауға қабілетті, жаңаша ойлай алатын мұғалімдер қажет.

Осыған байланысты эргономикалық білім беру ортасын құру үшін білім беру жүйесіне кейбір өзгерістер қажет. Оқыту процесінің мұндай жүйесін сәтті жүзеге асыру денсаулықты сақтауға және тұлғаның дамуына ықпал етеді деп ойлаймыз.

Эргономикалық білім беру кеңістігін дамыту білім беру үдерісі субъектілерінің **эргономикалық мәдениетіне қойылатын эргономикалық және педагогикалық талаптардың артуына** әкеп соғады.

3-тараудағы негізгі ақпараттар:

- Қолжетімділік қоршаған ортаны, инфрақұрылымдық нысандарды және ресурстарды пайдаланудың ыңғайлылығы мен жеңілдігін қамтиды.
- Әмбебап дизайн ерекше білім беруді қажет ететін балаларды ғана емес, сыныптағы барлық балалардың әртүрлілігін ескереді.
- Білімге қолжетімділікті қамтамасыз ету үшін қолжетімді ғимараттардың өзі жеткіліксіз – оқуды қолдау үшін көмекші құрылғылар қажет.
- Инклюзивті дизайнмен қатар, инклюзивтілікке ықпал ету үшін ақылға қонымды орналастыру қажет.
- Кітаптар мен басқа оқу материалдары барлық оқушыларға оқуға және түсінуге болатын форматта қолжетімді болуы керек.
- Білім беру жүйесі өз оқушыларын кеңінен қолданылатын балама баспа форматындағы оқу материалдарымен қамтамасыз ете алуы керек.
- Балалар мен олардың мұғалімі арасындағы, сондай-ақ балалардың өздері арасындағы өзара әрекеттестік оқу процесінің негізгі құрамдас бөлігі болып табылады.

Бөлім бойынша негізгі қорытындылар:

Білімге қол жеткізу барлық балалардың негізгі құқығы болып табылады. Барлық балаларға білім беру оларға ғана емес, сонымен бірге олар тұратын қауымдастықтарға да пайдалы болады. Білім балаларға дамуға, тәуелсіз және маңызды азамат болуға мүмкіндік береді.

Қолжетімділік және әмбебап дизайн тұжырымдамаларын мектептерді әзірлеуге біріктіру барлық балаларға тұрғылықты жері бойынша білім алуға мүмкіндік береді. Мұндай тұжырымдамалар мектептің оқу бағдарламалары мен ресурстарын, сондай-ақ мектеп инфрақұрылымының өзін дамытуға бірдей қатысты.

Мектептің барлығына ашық болуы үшін ол көптеген деңгейлерде, соның ішінде білім министрліктерінен, аймақтық мектеп әкімшілерінен, жергілікті мектеп әкімшілерінен, жергілікті атқарушы органдардың басшыларынан, мұғалімдерден, ата-аналардан және балалардан, соның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін балалар мен олардың отбасыларынан қатысуды және қызығушылықты талап етеді.

Қолжетімділік құрылыс кезеңінде қарастырылса, мектеп дизайнына қолжетімділік пен әмбебап дизайнды енгізу құны минималды және бір реттік шығындар болып табылады. Сондай-ақ жеке балалар мен жалпы қоғамдастық үшін пайдасы айтарлықтай маңызды және тұрақты.

Қорытынды

Білім беру ортасының сапасын жетілдіру – жалпы білім беретін мектептер қызметінің маңызды бағыты. Өйткені бүгінгі таңда Қазақстанның білім беру саясатының басымдықтарының бірі – мектептерде мектеп қоғамдастығының барлық мүшелері үшін «қамтитын» білім беру ортасын құруға және дамытуға мүмкіндік беретін атмосфераны қалыптастыру үшін жағдайларды қамтамасыз ету. Жаңа мектеп баршаға арналған мектеп болуы керек.

Кез келген мектеп барлық балалардың білім алуындағы әртүрлі қажеттіліктерін ескере отырып, олардың табысты әлеуметтенуін қамтамасыз етуі керек. Дегенмен, дәстүрлі білім беру жүйесі жаңа өркениеттік міндеттерге жауап беру үшін елеулі трансформацияны қажет етеді. Қазіргі уақытта педагогтердің инклюзивті ортада жұмыс істеуде кәсіби құзыреттіліктерінің жеткіліксіздігі, психологиялық кедергілер мен кәсіби стереотиптердің болуы секілді мәселелер байқалады.

Қазіргі қазақ жалпы білім беретін мектебінің міндеті – инклюзияның ерекше білім беруді қажет ететін балаға назар аударуда ғана емес, сонымен қатар мектептің өзін, мектеп мәдениетін және оқу-тәрбие процесіне қатысушылар арасындағы қарым-қатынастар жүйесін өзгертуде екенін түсіну және қабылдау, мұғалімдер мен мамандардың тығыз ынтымақтастығы, ата-аналарды баламен жұмыс істеуге тарту.

Күнделікті тәжірибе деңгейінде инклюзивті білім берудің құндылықтары, идеялары, принциптері мінез-құлық пен өзара әрекеттестіктің стереотиптік үлгісіне айналуы керек. Осылайша, инклюзивті білім беру барлық оқушыларды әлеуметтендіру және әлеуметтік интеграциялау және соның салдары ретінде қоғамдастықтың бірігуі міндеттерін шешуде басымдық ретінде мұғалімдер мен ата-аналардың бірін-бірі құрметтеу, айырмашылықтарын түсіну және қабылдау, олардың балаларды бірге оқытуға дайындығы негізінде бірігуін және өзара әрекеттесуін, көздейді. Инклюзивті білім берудің мәні – балалардың барлық алуан түрлі қажеттіліктерін қанағаттандыру: тілдік, әлеуметтік, медициналық, экономикалық және уақытша өмірлік қиындықтар. Осы аспектіде әзірленген әдістемелік ұсынымдар барлық оқушылардың жан-жақты қажеттіліктерін ескере отырып, қолжетімді білім беру ортасын ұйымдастыруда, барлық балалардың әлеуметтену мен әлеуметтік бейімделу сапасын және мектеп қоғамдастығында инклюзивті мәдениетті арттыруда сұранысқа ие және қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Формирование безбарьерной образовательной среды для учащихся с ограниченными возможностями здоровья (методическое пособие). – Астана: Национальная академия образования им. И. Алтынсарина, 2014. – 66 с.
2. URL: <https://skillbox.ru/media/education/chto-takoe-obrazovatel'naya-sreda-i-kakoy-ona-byvaet/#stk-1>
3. Организация воспитательной среды в школе. Выпускная квалификационная работа, Екатеринбург, 2017.
4. Н.П. Албытова. Білім алушының қауіпсіз және жайлы білім беру ортасы. Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы. Педагогика. Психология. Әлеуметтану сериясы, №1 (130)/2020
5. Э.В. Патраков, Л.В. Токарская, О.В. Гуцин. Доступная образовательная среда как фактор социальной ответственности вуз, Екатеринбург, УрФУ, 2015, 19 бет.
6. URL: <https://medium.com/@theunitedindian006/barrier-free-environment-e343d3c228d8>
7. О.И. Ваганова, А.А. Лебедева, А. В. Лапшова. Формирование комфортной образовательной среды // Балтийский гуманитарный журнал. 2021. Т.10. №2(35)
8. Указ Президента Республики Казахстан от 13 сентября 2022 года № 1008 «О мерах по реализации Послания Главы государства народу Казахстана от 1 сентября 2022 года «Справедливое государство. Единая нация. Благополучное общество». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2200001008>
9. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2200000963/compare>
10. Атякшева И. И., Литвинцева Т. В., Кель Т. А. Доступная образовательная среда и педагогическая поддержка обучающегося: теории и решения // Вестник Кемеровского государственного университета. Серия: Гуманитарные и общественные науки. 2019. Т. 3. № 2. С. 104–110. DOI: <https://doi.org/10.21603/2542-1840-2019-3-2-104-11>
11. Douglas, S. (Ed.). (2019). Creating an inclusive school environment. Routledge. URL: https://www.teachingenglish.org.uk/sites/teacheng/files/J157_Creating%20an%20inclusive%20school%20environment%20report_FINAL_web.pdf
12. Kvitkovskaya A.A., Bereza N.A. Technology of creation of inclusive educational environment in mass school at inclusion in educational process of children with disabilities. CITISE, 2019, no. 5, pp. 183-193. DOI: <http://doi.org/10.15350/24097616.019.5.17>
13. Конституция Республики Казахстан. Конституция принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000/_compare

14. Постановление Верховного Совета Республики Казахстан «О ратификации Конвенции о правах ребенка» от 8 июня 1994 года. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000288/compare>
15. Саламанкская декларация о принципах, политике и практической деятельности в сфере образования лиц с особыми потребностями. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/pdf/salamanka.pdf
16. Закон Республики Казахстан «О ратификации Конвенции о правах инвалидов» от 20 февраля 2015 года № 288-V ЗПК. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000288/compare>
17. Закон Республики Казахстан «О ратификации Конвенции о борьбе с дискриминацией в области образования» от 28 января 2016 года № 449-V ЗПК. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1600000449/compare>
18. Закон Республики Казахстан «Об образовании» от 27 июля 2007 года № 319-III. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000319_/compare
19. Закон Республики Казахстан «О правах ребенка в Республике Казахстан» от 8 августа 2002 года N 345. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z020000345_/compare
20. Закон Республики Казахстан «О социальной и медико-педагогической коррекционной поддержке детей с ограниченными возможностями» от 11 июля 2002 года N 343. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z020000343_/compare
21. Закон Республики Казахстан «О социальной защите лиц с инвалидностью в Республике Казахстан» от 13 апреля 2005 года N 39. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z050000039_/compare
22. «Всеобщая декларация прав человека» Декларация, принята резолюцией 217 А (III) Генеральной Ассамблеи ООН от 10 декабря 1948 года. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/O4800000001/compare>
23. Всемирная декларация об образовании для всех. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/pdf/jomtien.pdf
24. Стандартные правила обеспечения равных возможностей для инвалидов. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/disabled.shtml
25. Дакарские рамки действий. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/dakar.pdf
26. Инчхонская декларация - Образование-2030 : обеспечение всеобщего инклюзивного и справедливого качественного образования и обучения на протяжении всей жизни. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000233137_rus
27. Закон Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам инклюзивного образования» от 26 июня 2021 года № 56-VII ЗПК. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2100000056/compare>
28. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 02 сентября 2019 года «Конструктивный общественный диалог – основа

стабильности и процветания Казахстана». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1900002019/compare>

29. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 01 сентября 2020 года «Казахстан в новой реальности: время действий». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K2000002020/compare>

30. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 01 сентября 2021 г. «Единство народа и системные реформы». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K2100002021/compare>

31. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 1 сентября 2022 года «Справедливое государство. Единая нация. Благополучное общество». URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K22002022_2

32. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 1 сентября 2023 года «Экономический курс справедливого Казахстана». URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K23002023_1

33. «Об утверждении Типовых правил деятельности организаций дошкольного, начального, основного среднего, общего среднего, технического и профессионального, послесреднего образования, специализированных, специальных, организациях образования для детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, организациях дополнительного образования для детей и взрослых» Приказ Министра просвещения Республики Казахстан от 31 августа 2022 года № 385. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200029329/compare>

34. «Об утверждении государственных общеобязательных стандартов дошкольного воспитания и обучения, начального, основного среднего и общего среднего, технического и профессионального, послесреднего образования» Приказ Министра просвещения Республики Казахстан от 3 августа 2022 года № 348. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200029031/compare>

35. «Об утверждении Правил оценки особых образовательных потребностей» Приказ Министра образования и науки РК от 12 января 2022 года № 4. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200026618/compare>

36. «Об утверждении Правил психолого-педагогического сопровождения в организациях образования» Приказ Министра образования и науки РК от 12 января 2022 года № 6. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200026513/compare>

37. «Об утверждении индекса благополучия детей» Распоряжение Премьер-Министра Республики Казахстан от 1 февраля 2022 года № 21-р. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/R2200000021/compare>

38. «Об утверждении Национального плана по обеспечению прав и улучшению качества жизни лиц с инвалидностью в Республике Казахстан до 2025 года» Постановление Правительства Республики Казахстан от 28 мая 2019 года № 326. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000326/compare>

39. «Об утверждении критериев оценки организаций образования» Приказ Министра просвещения Республики Казахстан от 5 декабря 2022 года № 486. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200031053/compare>
40. Bascia, N. (2014). The School Context Model: How School Environments Shape Students' Opportunities to Learn. In *Measuring What Matters, People for Education*. Toronto: November 8, 2014
41. Brooks, J.L., Gayl, C.L., & Wernstedt-Lynch, C. (2022.) *Measuring the Quality of Early Learning Environments: A guide to evaluating ideal learning environments for young children*. Washington, DC: Trust for Learning
42. Stephanie M. Curenton, Iheoma U. Iruka, Marisha Humphries, Bryant Jensen, Tonia Durden, Shana E. Rochester, Jacqueline Sims, Jessica V. Whittaker & Mable B. Kinzie (2019): Validity for the Assessing Classroom Sociocultural Equity Scale (ACSES) in Early Childhood Classrooms, *Early Education and Development*, DOI: 10.1080/10409289.2019.1611331
43. URL: <https://eclkc.ohs.acf.hhs.gov/designation-renewal-system/article/use-classroom-assessment-scoring-system-class-head-start>
44. URL: <https://www.pakeys.org/pqa/poi/ders/>
45. URL: [https://static.pdesas.org/content/documents/Early%20Childhood%20Environment%20Rating%20Scale%20\(ECERS-R\).pdf](https://static.pdesas.org/content/documents/Early%20Childhood%20Environment%20Rating%20Scale%20(ECERS-R).pdf)
46. URL: <https://highscope.org/our-practice/classroomcoach/>
47. URL: <https://www.augusta.edu/online/blog/inclusive-learning-environment>
48. Обзор зарубежного опыта в области инклюзивного образования, Амиридзе С.П.
49. Всемирный Банк, 1999 год.
50. OECD Education Ministerial, 2004. URL: http://www.oecd.org/document/17/0,2340,en_2649_33723_27549073_1_1_1_1,00.html
51. UNESCO, Policy Guidelines for Inclusion, 2009; Jonsson and Wiman, Education, Poverty and Disability in Developing Countries, 2001; Social Analysis and Disability: A Guidance Note Incorporating Disability-Inclusive Development into Bank-Supported Projects, 2007; Inclusive Education: Where there are few resources, 2008.
52. Ливенцева Н.А. Проблемы практической реализации инклюзивного образования в США и странах Европы / Современная зарубежная психология. 2012. №1. с. 20–29.
53. Поескова Г.И. «Дважды особенные» одаренные дети: практика инклюзивного обучения в США / Ежемесячный научный журнал «Молодой ученый». №10 (45). 2012. с. 373.
54. Вне зависимости от их психологических, умственных, социальных, эмоциональных, языковых или любых других особенностей (Саламанская

декларация о принципах, политике и практической деятельности в сфере образования лиц с особыми потребностями. ЮНЕСКО и Министерство образования и науки. Spain, 1994.

55. Стабс С. Инклюзивное образование при ограниченных ресурсах (Sue Stubbs, Inclusive Education Where There are few resources). Пособие. Oslo, 2002.

56. Обучение детей с проблемами в развитии в разных странах мира / Под ред. Л.М. Шипициной. СПб., 1997.

57. Романов П.В., Ярская-Смирнова Е.Р. Политика инвалидности: Социальное гражданство инвалидов в современной России. Саратов: Научная книга, 2006. с. 115.

58. OECD – Overcoming school failure. Country background report Sweden, Ministry of Education and Research.

59. Инклюзивное образование в Швеции, О. Винблад.

60. Международный опыт в области инклюзивного образования. Канада. – Центр лечебной педагоги, Москва.

61. Статья 12 Рамочного Закона №104 от 05 февраля 1992 года.

62. Малофеев Н.Н., Шматко Н.Д. Интеграция и специальные образовательные учреждения: необходимость перемен // Дефектология. 2008. № 2. С. 86-94.

63. Приказ Минобрнауки России от 29.08.2013 N1008 «Об утверждении Порядка организации и осуществления образовательной деятельности по дополнительным общеобразовательным программам»; Приказ Минобрнауки России от 30.08.2013 N1014 «Об утверждении Порядка организации и осуществления образовательной деятельности по основным общеобразовательным программам – образовательным программам дошкольного образования».

64. Психолого-педагогическое сопровождение детей в процессе инклюзивного образования: монография - Н.М. Бурькина. - Ярославль: РИО ЯГПУ, 2018. - 179 с.

65. Национальный доклад о состоянии и развитии системы образования Республики Казахстан (по итогам 2020 года).- Нур-Султан: Министерство образования и науки Республики Казахстан, АО «Информационно-аналитический центр», 2021.- 310 стр.

66. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 12 января 2022 года № 6 «Об утверждении Правил психолого-педагогического сопровождения в организациях дошкольного, среднего, технического и профессионального, послесреднего образования, дополнительного образования». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V22000265137>

67. URL: <https://nobd-analytics.iac.kz/login/index.php>

68. Психолого-педагогическое сопровождение детей с особыми образовательными потребностями в общеобразовательной школе: метод. рекомендации/ Елисеева И.Г., Ерсарина А.К. - Алматы: ННПЦ КП, 2019. – 118с.

69. Конвенция ООН «О правах инвалидов», принята резолюцией 61/106 Генеральной Ассамблеи от 13 декабря 2006 года https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/disability.shtml

70. Об утверждении пилотного национального проекта в области образования «Комфортная школа» Постановлением Правительства Республики Казахстан от 30 ноября 2022 года № 963 <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2200000963>

71. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 22 января 2016 года № 70 «Об утверждении норм оснащения оборудованием и мебелью организаций дошкольного, среднего образования, а также специальных организаций образования» <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1600013272>

72. Свод Правил (СП РК) 3.06-101-2012 «Проектирование зданий и сооружений с учетом доступности для маломобильных групп населения» от 29.12.2014 г. https://new-shop.ksm.kz/upload/e-fond/upload/NTD/NTD_GO_2023/211021/SP_RK_3.06-101-2012.pdf

73. Строительные нормы – (СН РК) 3.06-01-2011 «Доступность зданий и сооружений для маломобильных групп», введены в действие с 1.07.2015 г. https://new-shop.ksm.kz/upload/e-fond/upload/NTD/SNRK22/3_06_01_2011.pdf

74. Создание инклюзивной образовательной среды в образовательных организациях: методические рекомендации для руководящих и педагогических работников общеобразовательных организаций / под ред. С.В. Алехиной, Е.В. Самсоновой. – М. : МГППУ, 2022. – 151 с.

75. Олтаржевская Л.Е. Развитие адаптивно-воспитательной среды в инклюзивном образовательном учреждении: дис. ... канд. пед. наук / Л.Е. Олтаржевская. М., 2012. 232 с.

76. Allodi M.W. A critical review of ideology, policy and circumstances in the Swedish context related to inclusive education organizational climate and students' wellbeing / M.W. Allodi // In: Dovigo F. (Ed.). Special educational needs and inclusive practices. Vol. „Studies in inclusive education“ № 33. Rotterdam: Sense Publishers, 2017. P. 97–116.

77. Деятельность руководителя образовательной организации при включении обучающихся с ограниченными возможностями здоровья и детей-инвалидов в образовательное пространство: методические материалы для руководителей образовательных организаций (Серия «Инклюзивное образование детей-инвалидов, детей с ограниченными возможностями здоровья в общеобразовательных организациях») / С.В. Алехина, Е.Н. Кутепова, Т.Ю. Сунько, Е.В. Самсонова. М.: ГБОУ ВПО МГПУ, 2014. С. 98–112.

78. Днепров С.А. Эргономические аспекты деятельности педагога в новых условиях обучения // Мир науки. Педагогика и психология, 2019 № 5
79. Душков Б.А., Королев А.В., Смирнов Б.А. Энциклопедический словарь: Психология труда, управления, инженерная психология и эргономика, 2010.
- 80[. Кулюткин Ю.А. Образовательная среда и развитие личности / Ю. А. Кулюткин, С. М. Тарасов // Новые знания. – 2001. – № 1. – С. 6–7.

БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫН БАҒАЛАУ ПАРАҒЫ (SACERS)

Мектеп: _____

1-бақылаушы: / ____ (күн) / ____ ай / ____ жыл

Мұғалім (мұғалімдер)/Сынып: _____

2-бақылаушы: / ____ (күн) / ____ ай / ____ жыл

Бағалау бойынша индикаторлар
(бақылаушы үшін):

1- қанағаттандырылмайды
қанағаттанарлық
жақсы

2-3-
4- 5-
6-7- өте жақсы

I. Ішкі кеңістік және жиһаздау
(1-10)

1-бақылаушы 2-бақылаушы

шкаланың орташа балы

Бағалау шкаласы							Критерийлер
1	2	3	4	5	6	7	
							1. Бейімделген ішкі кеңістік (мектепке кіру, пандустар, тұтқалар, көтергіштер және т.б.)
							2. Қимыл белсенділігіне арналған бейімделген кеңістік (спортзал)
							3. Жеке кеңістікке арналған орын (сенсорлық бөлме, ойын зонасы)
							4. Оқу кабинеті (кең есіктер, түрлі түсті гамма, жарық, ауыз су, санитайзер)
							5. Бейімделген оқу жиһазы (парта, тақта, жеке шкафтар және т.б.)
							6. Компьютерлік техника (компьютерлер, интерактивті тақта, бағдарламалық жасақтама, мультимедиялық кабинеттер және т.б.)
							7. Демалуға және тынығуға арналған бейімделген жиһаз (сенсорлы бөлме, жұмсақ жиһаз, буккроссинг, үстел ойындарына арналған үстел және т.б.)
							8. Спорт залын жабдықтау
							9. Асхана/буфет
							10. Педагогтерге арналған кеңістік (мұғалімдер кабинеті)

II. Денсаулық және қауіпсіздік (11-19)

1-бақылаушы 2-бақылаушы

шкаланың орташа балы

1	2	3	4	5	6	7	
							11. Медициналық кабинет (жарық, денсаулық паспорты, профилактикалық тексерістер)
							12. Психолог кабинеті (болуы және жабдықталуы)
							13. Әлеуметтік педагог кабинеті (болуы және жабдықталуы)
							14. Дефектолог, логопед және т.б. кабинеті (болуы және жабдықталуы)
							15. Мектеп инспекторының кабинеті
							16. Турникет, бейнебақылау жүйесі, ОБЖ (орталықтандырылған бейнебақылау жүйесі)
							17. «Ashyq» қосымшасы
							18. Білім алушыларды тегін жеткізу
							19. Ауладағы/мектептегі бейімделген жағдайлар

1	2	3	4	5	6	7	
							20. Шығармашылық үйірмелерінің болуы (саны, атауы), оларда ЕБҚ бар балалардың саны
							21. Пән үйірмелерінің болуы (саны, атауы), оларда ЕБҚ бар балалардың саны
							22. Секциялардың болуы, оларда ЕБҚ бар балалардың саны
							23. Мектепшілік өзін-өзі басқару (дебаттар, мектеп парламенттері), оларда ЕБҚ бар балалардың саны

III. Белсенді қызмет
/ уақыт өткізу (20-24)

								24. ЕБҚ бар балаларды сыныптан тыс және мектептен тыс іс-шараларға тарту
--	--	--	--	--	--	--	--	--

1-бақылаушы 2-бақылаушы

шкаланың орташа балы

IV. Өзара әрекеттестік (25-34)

1-бақылаушы 2-бақылаушы

шкаланың орташа балы

1	2	3	4	5	6	7	
							25. Амандасу/қоштасу
							26. Бала мен педагог арасындағы өзара әрекеттестік
							27. Педагогтер мен балалар арасындағы қарым-қатынас
							28. Білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдау
							29. Тәртіп
							30. Құрдастарының арасындағы өзара әрекеттестік
							31. Мектеп пен ата-аналар арасындағы өзара әрекеттестік
							32. Педагогтердің бір-бірімен өзара әрекеттестігі
							33. Педагогтердің психологиялық-педагогикалық қолдау қызметімен өзара әрекеттестігі
							34. Мектеп әкімшілігі мен педагогтер арасындағы өзара әрекеттестік

V. Оқу процесі (35-40)

1-бақылаушы 2-бақылаушы

шкаланың орташа балы

1	2	3	4	5	6	7	
							35. Пән мұғалімдері мен сынып жетекшілері арасындағы қарым-қатынас
							36. Икемді кесте
							37. ЕБҚ бар балалар үшін оқыту формасын таңдау (<i>үйде, жалпы білім беретін немесе арнайы сынып</i>)
							38. Әртүрлі уақыттағы үзілістер
							39. Бір кабинет – бір сынып
							40. Сабақта АКТ-ні, көрнекі құралдарды, денсаулық сақтау технологияларын қолдану

VI. Педагогтердің кәсіби дамуы(41-44)

1-бақылаушы 2-бақылаушы

шкаланың орташа балы

1	2	3	4	5	6	7	
							41. Кәсіби даму үшін мүмкіндіктер (<i>ЕБҚ бар балалармен жұмыс бойынша семинарлар, мастер-класстар, курстар</i>)
							42. Инклюзивті сыныптардағы сабақтарға өзара қатысу
							43. Пән мұғалімдерінің ӘБ (<i>ЕБҚ бар балалармен жұмыс ерекшеліктерін талқылау</i>)
							44. Мектепшілік бақылау (<i>әкімшіліктің бақылау парағы, оның ішінде инклюзивті сыныптардағы сабақтарға қатысу бойынша</i>)

VII. Арнайы қажеттіліктер (45-50)

1-бақылаушы 2-бақылаушы

шкаланың орташа балы

1	2	3	4	5	6	7	
							45. Ерекше балаларға арналған ресурстар (мамандардың, арнайы жабдықтардың болуы (FM-жүйе, Брайль баспа машинкалары, құм планшеттер, логопедиялық зондтар, Гросс тренажері және т.б.), UML оқулықтар)
							46. Жеке оқу жоспары, бағдарламасы (жалпы білім беретін, арнайы, жеке оқу бағдарламасы)
							47. Қосымша психологиялық-педагогикалық қолдауды және білімдегі кедергілерді жоюды қажет ететін балаларға арналған қосымша тапсырмалар
							48. Қатыстыру (инклюзивті білім беруді енгізу бойынша іс-шаралар бағдарламасы/жоспары, ЕБҚ бар балаларды қамту)
							49. Құрдастары арасындағы өзара әрекеттестік
							50. Үйде оқитын білім алушыларды сыныптан тыс жалпы мектеп іс-шараларына тарту және оқу процесіне ішінара интеграциялау

Шкалалар бойынша орташа балдар

	1	2	3	4	5	6	7	Орташа балл
I. Ішкі кеңістік және жабдықтау (1-10)								
II. Денсаулық және қауіпсіздік (11-19)								
III. Белсенді қызмет/уақыт өткізу (20-24)								

XII. Өзара әрекеттестік (25-34)								
XIII. Оқу процесі (35-40)								
XIV. Педагогтердің кәсіби дамуы (41-44)								
XV. Арнайы қажеттіліктер (45-50)								

Интервьюер _____

(ТАӨ)

Мазмұны

Кіріспе.....	3
1 Қолжетімді білім беру ортасы баланың сапалы білім алу құқығын қамтамасыз ету факторы ретінде	5
2 Қазақстандағы жалпы білім беретін мектептердегі инклюзивті білім беруді қолдау кабинеттері қызметінің жағдайы	102
3 Білім беру ұйымдарында қолжетімді білім беру ортасын қалыптастыру және бағалау жөніндегі әдістемелік ұсынымдар.....	127
Қорытынды.....	185
Пайдаланылған әдебиеттер тізімі.....	186
Қосымша.....	193

**Білім беру ұйымдарында қолжетімді білім беру ортасын
қалыптастыру және бағалау бойынша әдістемелік ұсынымдар**

**Методические рекомендации по формированию и оценке
доступной образовательной среды в организациях образования**

Басуға 10.06.2024 ж. қол қойылды. Пішімі 60×84 1/16.
Қағазы офсеттік. Офсеттік басылыс.
Қаріп түрі «Times New Roman». Шартты баспа табағы 25.

Подписано в печать 10.06.2024 г. Формат 60×84 1/16.
Бумага офсетная. Печать офсетная.
Шрифт Times New Roman. Усл. п.л. 25.